

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI

**TEBRİZ BAHÇELERİNİN İRAN BAHÇE SANATINDAKİ YERİNİN
ARAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Peyzaj Mimarı Sima POUYA

**HAZİRAN 2012
TRABZON**

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI

**TEBRİZ BAHÇELERİNİN İRAN BAHÇE SANATINDAKİ YERİNİN
ARAŞTIRILMASI**

Pyz. Mim. Sima POUYA

**Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde
“PEYZAJ YÜKSEK MİMARİ”
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 02.05.2012
Tezin Savunma Tarihi : 05.06.2012**

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Öner DEMİREL

İkinci Danışman : Prof. Dr. Homa İrani BEHBEHANİ

Trabzon 2012

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalında

Sima POUYA tarafından hazırlanan

**TEBRİZ BAHÇELERİN İRAN BAHÇE SANATINDAKİ YERİNİN
ARAŞTIRILMASI**

**başlıklı bu çalışma, Enstitü Yönetim Kurulunun 08 / 05 / 2012 gün ve 1455 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından yapılan sınavda**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

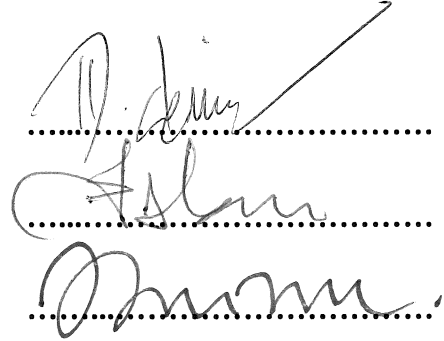
olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Başkan : Prof. Dr. Öner DEMİREL

Üye : Doç. Dr. Ömer İskender TULUK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Banu Ç. KURDOĞLU

.....
.....
.....

Prof. Dr. Sadettin KORKMAZ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

“Tebriz Bahçelerinin İran Bahçe Sanatındaki Yerinin Araştırılması” adlı bu çalışma, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programında yapılmıştır.

Öncelikle yüksek lisans danışmanlığımı üstlenerek, önemli görevlerine rağmen, hiç bir zaman desteğini, çalışma süresince bilgisini, zamanını ve imkanlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Öner DEMİREL’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez’in ilk aşamalarında yapıcı eleştirileri ve fikirleri ile beni yönlendiren ve tez konumun gelişmesini sağlayan ikinci danışmanım İran Tahran Üniversitesi Çevre Mühendisliği Bölüm Başkanı Dr. Homa İRANİ BEHBEHANI’ye teşekkür ediyorum.

Tez danışmanım Prof. Dr. Öner DEMİREL’in yurt dışında bulunduğu dönemlerde tezimin yürütülmesinde beni yönlendiren ve yardımlarını esirgemeyen Yrd.Doç.Dr.Banu Çiçek KURDOĞLU’na teşekkür ederim.

Çalışmamın son aşamalarında, yazdığım cümlelerin düzeltilmesinde yardımcı olan Arş. Gör. Sara DEMİR’e teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, çalışmamın çevirisinde bana desteğini ve yardımını esirgemeyen sevgili arkadaşım Nazan AĞDUK’a ve sıkıntılı olduğum süreçte yanımda olan, sevgili arkadaşlarım Şeyma USLUCAN, Maryam AGHELI ve Arife YILMAZ’e teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim sürecinde bana inanan, her koşulda desteğini gördüğüm babam Ali POUYA’a, beni bu zor yolda asla yalnız bırakmayan ikizim Sahar POUYA’a, ne olursa olsun başaracağıma inanan annem Peri FEYZ BABAI’ye ve sevgili kadeşlerim Somayeh, Zeynep ve Sara’ya teşekkür ederim.

Sima POUYA

Trabzon 2012

TEZ BEYANNAMESİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Tebriz Bahçelerinin İran Bahçe Sanatındaki Yerinin Araştırılması” başlıklı bu çalışmayı baştan sona kadar danışmanım Prof. Dr. Öner DEMİREL’in sorumluluğunda tamamladığımı, örnekleri kendim topladığımı, analizleri ilgili laboratuvarlarda yaptığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 02/05/2012

Sima Pouya

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	III
TEZ BEYANNAMESİ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	X
SUMMARY	XI
ŞEKİLLER DİZİNİ	XII
TABLolar DİZİNİ.....	XVI
SEMBOLLER	XVII
1. GENEL BİLGİLER	1
1.1. Giriş.....	1
1.2. İran	3
1.2.1. Konumu, Sınırları ve Özellikleri.....	3
1.2.2. Tarihçe	4
1.2.3. Topografya	4
1.2.4. İklim.....	5
1.2.5. Nüfus, Dil, Kültür, Din ve Yerleşme	6
1.2.6. Doğal Kaynaklar ve Ekonomi.....	9
1.2.7. Bitki Örtüsü ve Hayvanlar	10
1.2.8. Sanat.....	11
1.3. İran Bahçe Sanatı	12
1.3.1. İran'da Bahçe Kavramı	14
1.3.2. İran Bahçe Sanatında Bahçenin Yeri	15
1.3.2.1. Persler ve Partlar Dönemi'nde İran Bahçeleri	15
1.3.2.2. İslam Döneminde İran Bahçeleri	18
1.3.2.3. Safevi Döneminde İran Bahçeleri	21
1.3.2.4. Zendiler Döneminde İran Bahçeleri.....	23
1.3.2.5. Kaçarlar Döneminde İran Bahçeleri	24
1.3.3. İran Bahçelerinin Geometrisi.....	26
1.3.3.1. İran Bahçelerini Biçimlendiren Asıl Ögeler	28
1.3.3.1.1. Görme Olanığı Genişliği	28
1.3.3.1.2. Su Eksenleri	29

1.3.3.1.3.	Dikdörtgen Geometri	31
1.3.3.1.4.	Simetri.....	31
1.3.3.1.5.	İran Bahçe Sanatında Merkezi Nokta (Çekirdek).....	31
1.3.4.	Teraslı İran Bahçelerinin Yapımı.....	32
1.3.5.	İran Bahçelerinde Bitkiler.....	33
1.3.5.1.	Ağaçlar.....	33
1.3.5.2.	Ağaçlıklar.....	35
1.3.5.3.	Süsleme Amaçlı Çiçekler.....	36
1.4.	Doğu Azerbaycan'ın Coğrafi Durumu.....	37
1.4.1.	Yeri ve Sınırları.....	37
1.4.2.	Doğu Azerbaycan'ın Dili ve Dini	38
1.4.3.	Doğu Azerbaycan'ın Tarihsel ve Kültürel Durumu.....	38
1.5.	Tebriz	39
1.5.1.	Tebriz Şehri'nin Yeri, Sınırları ve Coğrafi Özellikleri.....	39
1.5.2.	Tebriz Şehri'nin Tarihsel Gelişimi	41
1.5.3.	Ulaşım.....	43
1.5.4.	İklim.....	43
1.5.5.	Nüfus.....	45
1.5.6.	Hidrografya	45
1.5.7.	Jeolojik Yapı	46
1.5.8.	Bitki Örtüsü.....	46
1.5.9.	Arazi Kullanımı	47
1.5.10.	Tebriz Şehri ve Çevresinin Yerşekilleri.....	47
2.	YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	50
2.1.	Materyal	50
2.2.	Yöntem.....	51
3.	BULGULAR.....	53
3.1.	Tebriz Bahçe Sanatı	53
3.1.1.	Tebriz'in Bahçe Tarihi.....	53
3.1.2.	Eski Haritalarda Tebriz Bahçeleri.....	55
3.1.2.1.	Metrakçı'nın Minyatür Haritası (1560-1562)	55
3.1.2.2.	Tebriz'in Çevre Haritası (1863).....	57
3.1.2.3.	Darossaltane Haritaları.....	58
3.1.2.3.1.	1918 Yılında Darossaltane Haritası	58

3.1.2.4.	1948 Yılında Darossaltane Haritası	59
3.1.3.	Tebriz'in Tarihi Bahçeleri.....	60
3.1.3.1.	Saheb Abad Bahçesi	61
3.1.3.2.	Kuzey Bahçesi	66
3.1.3.3.	Sefa Bahçesi.....	72
3.1.3.4.	Amir Kabir Bahçesi	73
3.1.3.5.	Saheb Divan Bahçesi	74
3.1.3.6.	Fath Abad Bahçesi	75
3.1.4.	El Gölü Bahçesi	82
3.1.4.1.	Bahçe Tanımı	82
3.1.4.1.1.	Tarihçe	82
3.1.4.1.2.	Bahçenin Yapısal Unsurları	85
3.1.4.1.2.1.	Havuz (Göl)	85
3.1.4.1.2.2.	Bahçenin Binası (Köşk).....	87
3.1.4.1.3.	Bahçenin Geometrisi.....	88
3.1.4.2.1.	Fiziksel Faktörler	90
3.1.4.2.1.1.	İklim.....	90
3.1.4.2.1.1.1.	Bahçenin Ekim Sistemi ve İklimin Etkisi.....	93
3.1.4.2.1.2.	Topografya.....	100
3.1.4.2.2.	Biyolojik Faktörler.....	104
3.1.4.2.3.	Kültürel Faktörler.....	104
3.1.4.2.3.1.	Tebriz'in Kültüründe El Gölü Bahçesi	106
3.1.4.2.3.2.	Bahçe Sanatının Dini Açıdan Önemi	107
3.1.4.2.3.3.	Tebriz'in Kültüründe Suyun Anlamı	108
3.1.4.3.	Tahran'daki Kaçar Dönemindeki Bahçelerin Tanımı.....	110
3.1.4.3.1.	Tahran'daki Kaçar Dönemindeki Bahçeler	110
3.1.4.3.1.1.	Kaçar Sarayı ve Bahçesi	110
3.1.4.3.1.2.	Nigarestan Bahçesi.....	111
3.1.4.3.1.3.	Eşret Abad Sarayı ve Bahçesi	113
3.1.4.3.1.4.	Düşan Tepe Sarayı ve Bahçesi.....	114
3.1.4.3.1.5.	Nizamiye Bahçesi	115
3.1.4.3.1.6.	Mesudiye Bahçesi	115
3.1.4.3.1.7.	Fermaniye Bahçesi.....	115
3.1.4.3.1.8.	Kamraniye Bahçesi	116

3.1.4.3.2.	Tahran'da Kaçar Dönemindeki Bahçelerin Genel Özellikleri.....	116
3.1.4.3.2.1.	Bahçelerin Mekânsal Özellikleri.....	116
3.1.4.3.2.2.	Görüş Açısı ve Manzara.....	117
3.1.4.3.2.3.	Bitki ve Ekim Modeli.....	118
3.1.4.3.2.4.	Su Sistemi	119
3.1.4.3.2.5.	Bahçelerin Mimarisi.....	120
3.1.4.3.2.5.1.	Duvar.....	120
3.1.4.3.2.5.2.	Aslı veya Merkezi Bina	121
3.1.4.3.2.5.3.	Binanın İç Yapısı ve Bağlı Binaları	121
3.1.4.3.3.	Kaçar Dönemi Sonrası Bahçelerde Avrupa Bahçesinin Etkisi	121
3.1.3.4.	El Gölü Bahçesi'nin Tahrandaki Kaçar Döneminde Yapılan Bahçeler ile Karşılaştırılması	123
3.1.4.4.	Bugünkü El Gölü Bahçesi.....	126
3.1.4.4.1.	Bahçe Durumu	126
3.1.4.4.1.1.	Bahçenin Geçmişteki Durumu	126
3.1.4.4.1.2.	Bahçenin Şimdiki Durumu	127
3.1.4.4.2.	Bahçe Ulaşımı	127
3.1.4.4.3.	Bahçenin Planı	129
3.1.4.4.4.	Bahçenin Gelişimi ve Yapısal Alanlar.....	130
3.1.4.4.4.1.	Restoranlar ve Büfeler	133
3.1.4.4.4.2.	Yeşil Alanlar	133
3.1.4.4.4.3.	Pars Otel.....	134
3.1.4.4.4.4.	Luna Park	135
3.1.4.4.4.5.	Spor Aletleri.....	136
3.1.4.4.4.6.	Oyun Alanları.....	136
3.1.4.4.4.7.	Kültürel Merkezleri.....	136
3.1.4.4.4.8.	Parkın Radyosu	137
3.1.4.4.5.	Ziyaretçiler	137
3.1.4.4.5.1.	Turistler ve Misafirler	137
3.1.4.4.5.2.	Tebriz Halkı	138
3.1.4.4.5.3.	Yaşlılar	139
3.1.4.4.5.4.	Genç Erkekler	139
3.1.4.4.5.5.	Çiftler	140
3.1.4.4.5.6.	Aileler	141
3.1.4.4.6.	Ziyaret Zamanları.....	142

3.1.4.4.7.	Sosyo - Kültürel Aktiviteler.....	144
3.1.4.4.8.	Ekonomik Faaliyetler.....	147
4.	TARTIŞMA	149
5.	SONUÇLAR.....	153
6.	ÖNERİLER.....	156
7.	KAYNAKLAR	158
8.	EKLER.....	165
ÖZGEÇMİŞ		

Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

TEBRİZ BAHÇELERİNİN İRAN BAHÇE SANATINDAKİ YERİNİN
ARAŞTIRILMASI

Sima POUYA

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Öner DEMİREL
2012, 164 Sayfa, 10 Sayfa Ek

Araştırma, Tebriz kentinde bulunan tarihi bahçelerin özellikleri doğrultusunda İran bahçe sanatı içindeki yerinin araştırılmasına yönelik olarak yapılmıştır. Araştırmada öncelikle günümüze ulaşamayan Tebriz'in tarihi bahçelerinden; Saheb Abad Bahçesi, Kuzey Bahçesi, Sefa Bahçesi, Amir Kabir Bahçesi, ve Saheb Divan Bahçesi ile ilgili tanımlayıcı bilgiler verilmiş ve bu bahçelerin incelenmesinde, Tebriz Kenti'nde Kaçar dönemine ait olan 4 tarihi harita kullanılmıştır. Tez çalışmasında yöntem olarak El Gölü Bahçesi'nin tasarımında etkili olan faktörler araştırılmış ve bu faktörler üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; Fiziksel Faktörler, Biyolojik Faktörler ve Kültürel Faktörlerdir. İncelenen bu faktörlerin sonucunda farklı mikroklimatik özelliklere sahip Tebriz Kenti'nde İran Bahçe Sanatı ile ilgili ne gibi benzerliklerin ve farklılıkların oldukları ortaya konmuştur. El Gölü bahçesinde geçmişten bugüne dek yapılagelen değişiklikler, işlevsel ve estetik açıdan ele alınarak değerlendirilmiş ve bugünkü mevcut durumu ve aktüel kullanım durumu ortaya konmuştur. Bahçenin son yıllarda park kimliğine büründürülmesi sonucu alana yeni işlevler yüklenmesi ile El Gölü Bahçesinin yeni kullanım alanları tanıtılarak rekreasyon olanakları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran Bahçe Sanatı, Tebriz, Tarihi Bahçeler, El Gölü Bahçesi.

Master Thesis

SUMMARY

AN EXAMINATION OF TABRİZ GARDENS IN IRANIAN GARDEN ART

Sima POUYA

Karadeniz Technical University
The Graduate School of Natural and Applied Sciences
Landscape Architecture Graduate Program
Supervisor: Prof. Dr. Öner DEMİREL
2012, 164 Pages, 10 Pages Appendix

This study was carried out in order to determine the place of historical gardens in Tabriz City within Iranian garden art. In the study, information was provided on historical gardens of Tabriz city which have not reached the present day such as ‘Saheb Abad’ Garden, ‘North’ Garden, ‘Sefa’ Gerdan, ‘Amir Kabir’ Garden, and ‘Saheb Divan’ Garden and four historical maps belonging to the Kaçar Period of Tabriz city were used. In the thesis study, as a method, factors influencing the design of ‘Hand Lake’ Garden were researched and these factors were grouped under three main headings. These are; Physical, Biological and Cultural Factors. As a result of an examination of these factors, in Tabriz city which has different microclimatic factors, it was determined what kinds of similarities exist relating Iranian garden Art. Changes made to the ‘Hand Lake’ gardens from past to present were examined and evaluated functionally and aesthetically and present situation as well as the actual use was specified. New functional areas of ‘Hand Lake’ gardens which emerged after the garden was given a park identity in the recent years and by the addition of new functional uses were introduced with new recreational facilities.

Key Words: Iranian Garden Art, Tabriz, Historical Gardens of Tabriz, ‘El Gölü’ Garden.

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1. İran'ın sınırları, komşuları ve eyaletleri	3
Şekil 2. Elborz Dağları.....	4
Şekil 3. Hürmüz Boğazı.....	4
Şekil 4. Zağros Dağları	5
Şekil 5. Daşt-ı Lut.....	5
Şekil 6. Demavend Dağı	5
Şekil 7. Urmiye Gölü	5
Şekil 8. İran'ın başkenti Tahran'a ait görsel.....	7
Şekil 9. İran'da İsfahan Şehri.....	7
Şekil 10. İran'da Yezd Şehri.....	7
Şekil 11. İran'da Tebriz şehri.....	8
Şekil 12. İran'da Meşhed Şehri.....	8
Şekil 13. İran'ın bitki örtüsü (koyu yeşil: orman, fosforlu yeşil: düzensiz orman, açık yeşil: step, krem: çöl bitkileri, pembe: yarı çöl bitkileri, beyaz: bataklık bitkileri)	11
Şekil 14. Persepolis sarayı	13
Şekil 15. Çarbağ Bahçe düzenleme sanatı, İsfahan-İran.....	13
Şekil 16. İran bahçesinden bir örnek.....	14
Şekil 17. Babil'in asma bahçeleri (M.Ö. 605 yılında).....	16
Şekil 18. Taht-ı Cemşid, Şiraz şehrinden.....	17
Şekil 19. Fin-i Kaşan bahçesi.....	19
Şekil 20. Taht-ı Şiraz bahçesi	19
Şekil 21. Al-Hamra Bahçeleri (İslam dönemine ait bahçelerinden biri)	20
Şekil 22. Firuzabad Sarayı	20
Şekil 23. Aşur'un Eşkanı Sarayı	20
Şekil 24. Dörtlü Bahçeler (Çaharbağlar)	21
Şekil 25. İsfahan'ın Heşt Beheşt sarayı	22
Şekil 26. Şiraz Şehrin'de Çehl Sütün Bahçesi	22
Şekil 27. Devletabad-ı Yazd Bahçesi (Zendiye dönemi).....	23
Şekil 28. Gülşen-i Tebes Bahçesi (kerim hanı zand dönemi).....	24
Şekil 29. Afifabad Sarayı.....	25

Şekil 30.	Gülistan ve Lalezar Bahçesi	25
Şekil 31.	İran bahçelerinde vizyon genişliği.....	29
Şekil 32.	İran bahçesinde su aksı örneği.....	30
Şekil 33.	İran bahçesinde su aksları.....	30
Şekil 34.	Şematik tasarım	32
Şekil 35.	Şahzade Mahan Bahçesi (1897 yılında Kaçar'ın son döneminde).....	33
Şekil 36.	İran bahçesinde ağaçların gölgesi.....	34
Şekil 37.	İran bahçesinde ağaçların dikilmesi ile ilgili bir örnek	34
Şekil 38.	İran bahçesinde ağaçlıklar	36
Şekil 39.	İran bahçesinde çiçeklerden bir örnek	37
Şekil 40.	Doğu Azerbaycan'ın fiziki haritası.....	38
Şekil 41.	İran'da Tebriz şehrinin haritası.....	39
Şekil 42.	Geçmişte Tebrizin kapıları	42
Şekil 43.	Tebriz şairler anıtı ve Şehriyar şair Nameye İran.....	43
Şekil 44.	Tebriz şehrinde kış mevsiminde kar yağışı	44
Şekil 45.	Tebriz şehrinde arazi kullanımlarının oransal dağılımı	47
Şekil 46.	Tebriz şehri ve çevresi yükselti basamakları (hipsometrik) haritası	48
Şekil 47.	El Gölü Bahçesi'nin coğrafi konumu	50
Şekil 48.	Tebriz şehrinin Matrakçı tarafından yapılmış tarihi minyatürü.....	56
Şekil 49.	Tebriz'in çevre haritası (1863)	57
Şekil 50.	Dadrossaltane haritası (1918)	58
Şekil 51.	Darossaltane haritası (1948 M).....	60
Şekil 52.	Tebriz Şehri'nin eski resmi (1821).....	61
Şekil 53.	Saheb Abad bahçesi, Metrakçının minyatür haritasında	63
Şekil 54.	Saheb Abad bahçesinin alanı	64
Şekil 55.	Saheb Abad bahçesi Şarden'in tasarım'ından	65
Şekil 56.	Kuzey bahçesinin uzaydan fotoğrafı	66
Şekil 57.	Kuzey bahçesinin eski köşkü.....	68
Şekil 58.	Kuzey bahçenin yeni köşkü	69
Şekil 59.	Eski köşkün Enderuni bölümünden görüntüsü	70
Şekil 60.	Dış köşkten Mozeferoldin Mirza şahının selamlama töreni	71
Şekil 61.	Kuzey bahçe ve içindeki bahçelerin planı	72
Şekil 62.	Fath Abad bahçesinin planı	76
Şekil 63.	Fath Abad bahçesinin su aksı	76

Şekil 64.	Fath Abad Bahçesi'nin etrafındaki duvar	78
Şekil 65.	Fath Abad bahçesinin köşkü	79
Şekil 66.	Fath Abad Bahçesi, köşkün içinden dışa bakış	79
Şekil 67.	Fath Abad bahçesinin köşkü ve havuzu	80
Şekil 68.	Fath Abad bahçesindeki farklı havuzlar	80
Şekil 69.	El Gölü bahçesi (1951)	83
Şekil 70.	Şalimar Bahçesi (Pakistan)	84
Şekil 71.	El Gölü bahçesinin resmi (1921)	85
Şekil 72.	El Gölü bahçesinin havuzu boşaldığı zaman	86
Şekil 73.	2007 yılında El Gölü bahçesi	87
Şekil 74.	El Gölü bahçesinde kış mevsimi	91
Şekil 75.	El Gölü köşkünün planı	92
Şekil 76.	El Gölü bahçesinin köşkü, (merkezi bina)	92
Şekil 77.	El Gölü'nün ana giriş kısmının perspektifi	93
Şekil 78.	El Gölü bahçesinde gölgeli ağaçlar	94
Şekil 79.	El Gölü bahçesinde gölge veren ağaçlar	95
Şekil 80.	El Gölü bahçesinde köşkün önü	98
Şekil 81.	El Gölü bahçesi	101
Şekil 82.	El Gölü bahçesinin planı	102
Şekil 83.	El Gölü bahçesinde su kullanımı	109
Şekil 84.	Kaçar sarayı ve bahçesi	111
Şekil 85.	Nigarestan bahçesi	112
Şekil 86.	Negarestan bahçesinin giriş kapısı	112
Şekil 87.	Eşret Abad bahçesinin giriş kapısı	113
Şekil 88.	Eşret Abad Bahçesi	114
Şekil 89.	Düşan Tepe sarayı ve bahçesi	114
Şekil 90.	Mesudiye bahçesi ve giriş kapısı	115
Şekil 91.	Fermaniye bahçesi	116
Şekil 92.	Avrupa'da Versailles Bahçesi	122
Şekil 93.	El Gölü Bahçesi'nin uzaydan görüntüsü (2010)	126
Şekil 94.	Tebriş Şehrin haritasında El Gölü bahçesi'nin yeri	127
Şekil 95.	Bahçenin ana girişi	128
Şekil 96.	Bahçenin kuzey doğu girişi	128
Şekil 97.	Luna park girişi	128

Şekil 98.	El Gölü Bahçesinin Planı.....	129
Şekil 99.	El Gölü bahçesi'nin uzaydan görüntüsü (2009)	129
Şekil 100.	El Gölü bahçesinin haritası.....	130
Şekil 101.	El Gölü bahçesindeki havuzda yapılan etkinlikler	132
Şekil 102.	Bahçedeki gölün etrafındaki etkinliklerden birkaçı.....	132
Şekil 103.	El Gölü Bahçesi'nden kentin görünümü	133
Şekil 104.	El Gölü bahçesindeki lokantalar	133
Şekil 105.	Bahçedeki yeşil alanlar	134
Şekil 106.	El Gölü Bahçesi'nde Pars Otel	135
Şekil 107.	El Gölü bahçesindeki luna park.....	135
Şekil 108.	El Gölü bahçesindeki spor aletleri.....	136
Şekil 109.	Bahçede kültürel faaliyetler için kurulmuş çadırlar.....	137
Şekil 110.	El Gölü Bahçesinde kurulmuş çadırlar	138
Şekil 111.	El Gölü Bahçesinde, yaşlılar grubu	139
Şekil 112.	El Gölü Bahçesinde gençler grubu	140
Şekil 113.	El Gölü Bahçesinde genç çiftler gurubu.....	140
Şekil 114.	El Gölü bahçesinde aileler grubu.....	141
Şekil 115.	Yaz mevsiminde El Gölü bahçesi.....	142
Şekil 116.	El Gölü bahçesi'nde sonbahar mevsimi	143
Şekil 117.	Yaz mevsiminde El Gölü bahçesi.....	144
Şekil 118.	El Gölü bahçesinde kültürel faaliyetler	145
Şekil 119.	El Gölü bahçesinde Bayrak Tepesi.....	146
Şekil 120.	El Gölü bahçesinde gezici ilk yardım ünitesi	146
Şekil 121.	El Gölü bahçesinde Polis arabası.....	147
Şekil 122.	El Gölü bahçesinde seyyar satıcılar	148
Şekil 123.	El Gölü bahçesinde yeni yapılan alanlar	151

TABLolar DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1. Farklı dönemlerde İran bahçe özellikleri	25
Tablo 2. Tebriz şehrinde yapılan dönemlere ait düzenlemeler	40
Tablo 3. Tebriz şehrindeki tarihi bahçelerin özellikleri	81
Tablo 4. Tebriz şehrinin sıcaklık tablosu (1997-2007)	90
Tablo 5. Tebriz'in yağış miktarı ve nem oranı (1997-2007)	91
Tablo 6. El Gölü bahçesindeki süs ağaç ve ağaçlıklar	96
Tablo 7. El Gölü bahçesindeki mevcut olan meyve ağaçları	98
Tablo 8. El Gölü Bahçesi'nde kullanılan çiçekler	99
Tablo 9. El Gölü Bahçesi'nin oluşturulmasında etkileyici faktörler	105
Tablo 10. El Gölü Bahçesi'nin oluşturulmasında etkileyici faktörler	109
Tablo 11. İran bahçe sanatı kapsamında Tebriz bahçelerinin özellikleri ve karşılaştırılması	124
Tablo 12. El Gölü bahçesinde yeşil alan ve tesislerin kapladıkları alanları ile alan donatılara ait ölçüm değerleri	131

SEMBOLLER

- İ.Ö.** : İslam'dan Önce
M : Milladi Yılında
M.Ö. : Millattan Önce
UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
WWF : World Wildlife Fund (Dünya Yaban Hayatı Fonu)

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Giriş

İran'da bahçe sanatı, uzun geçmişi olan bir sanattır ve tüm dönemlerde ve özellikle İslam'dan sonra büyük ilgi görmüştür. İran Bahçe Sanatı, kentlerin genel fiziksel yapısını değiştirmekle kalmadı daha da ötesi bahçeler ve parklar, kentlerin tüm yerleşim birimlerinde yeşil adalar olarak büyük önem kazandı. Kazvin, İsfahan, Tebriz ve ardından Şiraz, Kirman, Tahran ve Yazd kentleri bu sanattan en çok faydalanan kentler olmuştur. Söz konusu kentlerde çok sayıda bahçe inşa edilmiş olup birçokları günümüze dek hala ayakta durmaktadır. İran bahçelerinin tasarımı ve yapısı genellikle İslam öncesi bahçe yapımı ve mimarlık tarzı ile İran mimarisinin genel özelliklerini taşımakta ve sonraki yüzyılların mimarlık tarzları olan İslami mimarlık ismiyle anılan üsluplardan ve başka ülkelerin mimarlık ve bahçe yapımı tarzlarından aldığı bazı etkilerin bir karışımı olarak bilinmektedir.

Tebriz şehri, başkent Tahran'dan sonra ikinci sırada yer alan gelişmiş bir şehir konumundadır. Tebriz halkı, kendi şehirlerini, İran çapında ilk modern hayata geçen şehir olarak görürler. Her dönemde, İran şehirleri arasında Tebriz öncülük eden bir şehir olmuştur. Tebriz aynı zamanda şehircilik açısından da önemli adımlar atmıştır. Son dönemde ise Tebriz şehri yeni caddeler ve çevre yollarına kavuşmuş bu nedenle yeni binalar yapılarak modern bir görünüş kazanmıştır (Mahmoudi, 2010).

Tebriz'in bahçe tarihi, şehrin yeni kuruluş yıllarına dek uzanmaktadır. Turistlerin ve gezginlerin yazdıklarına ve mevcut belgelere göre bu kentin, mevcut kent dokusundan önce bahçeler ve çiftlik arazileriyle çevrili bir görünüm arz etmekte olduğu bildirilmektedir. Bu bahçeler ve yeşil alanlar, insanların, kentsel mekanlarda gereksinim duyacakları tüm sağlık ve sosyal şartları sağlayan ve kentlilerin sürekli iletişim içerisinde olduğu açık nefes alma boşlukları olarak değer kazanmıştır. Ama 1300'lü yıllarda, artan nüfus ve kentin büyüyerek genişlemesi, şehrin önemli yeşil alanları olarak ekolojik yönden değerli çiftlik alanları ile yeşille bütünleşik tarihi yerler ve bahçelerin birer birer ortadan kaldırılmasına sebep olmuş ve beraberinde niteliklerini kaybeden bu alanlar, yerini sağlıksız yeni yapılaşma alanlarına terk etmek zorunda bırakılmıştır. Şimdi Tebriz kenti

yaşayanları yeşile, doğaya ve kıra olan özlemlerini kentten uzakta kır alanlarında ve köylerde karşılama yoluna gitmektedirler (Felli Ebn Daryuş, 1359).

14. yüzyılda yapıldığı yazılı kaynaklar tarafından bildirilen El Gölü (Şah Gölü) bahçesinin, İran bahçeleri arasında bir benzeri yoktur. Köşkleri ve dev havuzun içerisinde yapılmış yapay adalara sahip olan bahçe, 60 ha. bir alana sahiptir. El Gölü bahçesinin bir İran bahçesi sayılmasının en önemli nedeni, fiziksel planı olup dikkatlice hesaplanmış geometrisi, bahçeyi ve binayı mükemmel bir şekilde biçimlendirmiştir.

El Gölü Bahçesi genel hatları itibariyle kendisine has geometrik biçimlenmelere sahip olup kullanılan malzemelerin benzer oluşlarına ve birliğine ek olarak benzersiz bir mekânsal çeşitliliğe de sahiptir. Mekânsal çeşitlilik bu bahçede, birbirinden bağımsız alanların varlığına işaret etse bile tüm alana hakim olan geometrik şekillerin kullanımı ile oluşturulan simetrik bahçe anlayışı, ekim planı, bitkilerin çeşitli kompozisyonları, suyun kullanım farklılığı ve simetriyi destekleyen çeşitli malzemeleri kullanımı gibi tasarım yaklaşımıyla daha da zenginleştirilmektedir. Bu durum tüm alana algısal üstünlük ve geniş görüş olanağı sunmaktadır.

Bu çalışmada Tebriz kentinin ve tarihi bahçelerinin tez konusu olarak seçilmesinin bir kaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bu bahçelerin İran Bahçe Sanatı kapsamındaki yerini sorgulamaktır. İkincisi neden bu tarihi bahçeler hakkında daha önceden yeteri kadar çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Diğer bir nedeni ise Doğu Azerbaycan bölgesinin farklı kültürel ve sosyal yapısı ile coğrafik, iklimsel ve topoğrafik yapısından kaynaklanan özelliklerin ne ölçüde bahçe sanatında yer aldığını ve bu değerlerin etki düzeylerini belirlemektir.

Bu çalışmada, Tebriz kentinde, günümüze dek varlığını sürdürmüş tarihi bahçelerden olan El Gölü Bahçesi'nin bahçe mimarisi yaklaşımı, İran bahçe sanatı temeli dikkate alınarak ortaya konmaya çalışılmıştır. El Gölü bahçesinin mimarisi, bahçenin tasarımında etkili olan faktörler (fiziksel, biyolojik, kültürel) kapsamında değerlendirilmiş ve ayrıca bahçenin planlandığı ve yapıldığı dönemden bugüne kadar geçen süre içinde bahçenin, mimarlık ve tasarım yönünün ortaya konulmasına yönelik olarak alanın zaman içinde geçirdiği değişiklik ve tarihçesi detaylı olarak incelenmiştir.

1.2. İran

1.2.1. Konumu, Sınırları ve Özellikleri

Tebriz şehrinin bulunduğu ülke Türkçe’de “İran” olarak ifade edilmekte olup resmi adı “İran İslam Cumhuriyeti” dir. Coğrafi konum bakımından “Güneybatı Asya” ve “Orta Doğu” ülkesi olan İran 25° - 40° kuzey enlemleri ile 44° - 63° doğu boylamları arasında yer almaktadır. Ülke güneyde İran (Fars) Körfezi, Hürmüz Boğazı ve Umman Denizi, kuzeyde Azerbaycan, Ermenistan, Hazar Denizi ve Türkmenistan, batıda Türkiye ve Irak, doğuda ise Pakistan ve Afganistan ile çevrelenmiştir. Kuzeyde, Hazar Denizi güneyde İran Körfezi, Hürmüz Boğazı ve Umman Denizi ile olan sınırların dışında komşuları olan Türkiye, Irak, Pakistan, Afganistan, Türkmenistan, Ermenistan ve Azerbaycan devletleri ile kara sınırına sahiptir (Şekil 1) (Zencani, 1991). Kara sınırları kuzeybatıda Azerbaycan ile 432 km, Ermenistan ile 35 km, kuzeydoğuda Türkmenistan ile 992 km, doğuda Afganistan ile 936 km, Pakistan ile 909 km, batıda Irak ile 1,458 km ve Türkiye ile 499 km uzunluğundadır. Yüz ölçümü 1.648.195 km² olan İran, alan bakımından Türkiye’nin komşuları arasında yüz ölçümü Türkiye’den büyük olan tek ülkedir (Seyediyan, 2000).

Şekil 1. İran’ın sınırları, komşuları ve eyaletleri, (URL-1).

1.2.2. Tarihçe

İran platosu Asya'daki medeniyetlerin en eski merkezlerinden biridir. Bu platoda ilk yerleşimin tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte eldeki deliller çok eski zamanlardan beri bu toprakların yerleşim amaçlı kullanıldığını göstermektedir. Arya kavimlerin İran platosuna göçü M.Ö. 3000 yıllarında başladı, M.Ö. 330 yılında ise Persler (Hehamenişiler) İran'ın ilk büyük imparatorluğunu kurdular. Bundan sonra sırasıyla Sulûkiler, Partlar, Sasaniler, Emeviler, Abbasiler, Saffariler, Samaniler, Al-e Buye, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlılar, İlhanlılar, Muzafferiler, Türkmenler, Safeviler, Afşariler, Zendiler, Kaçarlar ve Pehlevi hanedanı bu topraklarda hüküm sürmüştür. İran'da 1979 Şubat'ında 2500 yıllık yönetim düzeni değiştirilerek Cumhuriyet rejimine geçilmiş ve "İran İslam Cumhuriyeti" kurulmuştur (Hesamiyan, 1996).

1.2.3. Topografya

İran'ın kuzeyi, batısı ve kuzeybatısının büyük bir bölümü yüksek dağlarla kaplıdır. Bunlar Hazar Denizi güney kıyılarına paralel olarak batı-doğu doğrultusunda uzanan ülkenin en yüksek noktalarının üzerinde bulunduğu Elbruz Dağları, bunun doğusunda Köpet Dağları uzanır (Şekil 2). Güneybatıda ise Hürmüz Boğazı'na kadar kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan Zağros Dağları ile Hürmüz Boğazı'ndan sonra doğuya doğru uzanan Mekran Dağları yer alır (Şekil 3, 4). Kuzeybatıda ise İran Azerbaycan'ı dağlık sahası bulunmaktadır. Bu dağlar sıradağlar halinde olup genel hatlarıyla kırıklı antiklinal ve senklinallerden meydana gelmektedir. Bunların arasında büyüklü küçüklü depresyonlar vardır ki bu alanlar ova karakterindedir (Mecidzade, 1989).

Şekil 2. Elbruz Dağları,
(URL-2).

Şekil 3. Hürmüz Boğazı,
(URL-3).

Şekil 4. Zağros Dağları,
(URL-4).

Batıda bulunan bu çöküntü alanlarından biri içinde Urmiye Gölü bulunmaktadır. İran'ın merkezi kısmı ile doğu tarafları iki büyük çölle kaplıdır. Bu çöller Deşt-i Kevir (Tuz çölü) ve Deşt-i Lut (Kum çölü) adlarıyla anılmaktadır (Şekil 5). İran Irak sınırının güney kesimini Ervend (Şattülarab) oluşturmakta olup burası İran körfezine doğru uzayan bir delta ovasıdır. Buraya Huzistan Ovası denmektedir ki Mezopotamya'nın bir uzantısıdır (Zencani, 1991).

İran topraklarının büyük bir kısmı deniz seviyesinden 1000 m den daha yüksektir. Kuzeyde 3000 m yi geçen Kuzey İran Sıradağları bulunur. İran'ın bu bölümünde Hazar Denizi'ni İran'ın iç bölgesindeki yaylalardan ayıran Elbruz Dağları 4000 m yüksekliğinde, İran'ın en yüksek dağı Demavend 5671 metreye kadar ulaşır ki, doğuya doğru bu dağlık alan alçalır ve daralır (Şekil 6). Elbruz Sıradağlarının batısında ise içinde, Urmiye Gölü ve havzasının bulunduğu Azerbaycan dağlık bölgesi uzanır (Şekil 7). Urmiye Gölü'nün hemen kuzeydoğusunda, içinden Mehran ve Acı Çayların aktığı Tebriz Ovası yer alır. Urmiye Gölü'nün en derin yeri 14 m, yüzölçümü ise 5000 km² dir. İran'ın güneyini çevreleyen sıradağlar, Güney İran Dağları adı altında toplanır. İran'da ayrıca birçok volkanik dağlar da vardır. Büyük Kevir, yüzeyi düz olan en geniş çöllerinden biridir. İran, büyük ırmakları bulunmayan bir ülkedir. Az olan akarsularından Karun, Ak Irmağı, Zayande Irmağı ve Kereç Irmağı önemli akarsulardandır (Cevadi, 2006).

Şekil 5. Daşt-ı Lut, (URL-5).

Şekil 6. Demavend Dağı, (URL-6).

Şekil 7. Urmiye Gölü, (URL-7).

1.2.4. İklim

İklim bakımından İran, birbirinden çok farklı bölgelerin bulunduğu bir ülkedir. Hazar Denizine bakan kısımlar çok nemli ve daima yağışlıdır. Bu bölge dışındaki bütün

İran toprakları astropikal kurak bölge içindedir. Hazar Denizinin kuzey kenarlarını çeviren Elbruz Dağlarının kuzeye bakan yamaçları senede ortalama 1000-1500 mm ile bol yağış aldığından zengin ormanlarla kaplıdır. Bu dağların eteklerinde sıralanmış bulunan dar kıyı ovaları çok nemlidir. Güneyde iklim daha ılımandır ama, genelde belirgin bir sıcak söz konusudur. İsfahan yılda ancak 120 mm yağış alır. Yağmurlar genel olarak kış sonunda ve yaz ayları başlarında yağar. Denizden yüksek dağlarla ayrılan iç ovalar yaz süresinde Akdenizde görülen hava basıncı düşüklüklerinden etkilenmezler. Burada iklim yazları çok sıcak, kışları ise çok soğuktur (Mecidzade, 1989).

1.2.5. Nüfus, Dil, Kültür, Din ve Yerleşme

2007 yılı istatistiklerine göre 7.495.782 nüfusa sahip olan İran, yaş ortalaması bakımından dünyanın en genç ülkelerinden biridir. Verilere göre yaş ortalaması 17.56 olan İran'da toplam nüfusun yarısını 17.6 yaş altındaki genç nüfus oluşturmaktadır. Ortalama yaşam süresinin 67 olduğu İran'da nüfus artış oranı da %1, 61'dir. İran'da Fars, Lor, Kürt, Azeri, Türkmen ve Beluç gibi çeşitli etnik gruplar kendilerine özgü dil ve gelenekleri ile barış ve huzur içinde bir arada yaşamlarını sürdürmektedirler. İran'da Farsçanın dışında Azeri Türkçesi, Arapça, Kürtçe vb. dillerle Farsçanın çeşitli lehçeleri de konuşulmaktadır. Bugün İran'ın resmi dini İslam ve mezhebi şia (Caferi) dir. Ülke nüfusunun %91'ini şii'ler oluşturur. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası İslam dini ile birlikte Hıristiyanlık, Musevilik ve Zerdüştilik dinlerini de resmi olarak tanımıştır. Bu üç dinden her birinin İslami şura Meclisi'nde bir veya birden fazla temsilcisi bulunmaktadır (Zencani, 1991).

Her ne kadar İran halkının çoğu şehirlerde yaşıyor olsa da, köyler ile şehirler de yaşayanlar arasında farklar bulunmaktadır. Ülkede köy ve şehir arasındaki farkın ortadan kalkması için çalışmalar sürdürülmekte olup buna göre alt yapı tesislerinin en küçük yerleşmelere ulaştırılmasına çalışılmaktadır. Bugün içme suyuna kavuşmuş olan köylerin sayısı 30 bine ulaşmıştır. Elektrik ulaştırılan köy sayısı 29.500 civarındadır. Köy yolları bugün 70.000 km. uzunluktadır. Köylülerin % 75'i ise köy yollarının kullanım olanağına kavuşmuştur. Sağlıklı içme suyuna sahip köylülerin oranı % 94'dür. Sayısı 60 bini aşan mevcut köyler coğrafî olarak oldukça dağınık durumda bulunmakta olup bunların 55 bininde 100'ün altında hane vardır (Zehir, 1974).

İran'ın başkenti olan Tahran, 15 milyona yaklaşan nüfusuyla ülkenin kültür ve turizm merkezlerinden biridir (Şekil 8). İsfahan, Yezd, Meşhed, Kum, Tebriz, Şiraz ve

Erdebil'in dini mekânları İran'ın en önemli çekim merkezlerinden sayılmaktadır (Şekil 9,10,11). Meşhed şehrindeki İmam Rıza Türbesi Müslümanların özellikle de şiilerin en önemli ziyaret yeri olup her yıl ziyaret etmek isteyenleri buraya çekmektedir (Şekil 12). İran'ın birçok şehrinde İslam öncesi ve sonrası oluşturulan ve şehirciliğin ölümsüz eserleri olan mimari yapılar, İran'ın turizmi bakımından önemli alanlardandır (Hesamiyan, 1996).

Şekil 8. İran'ın başkenti Tahran'a ait görsel, (URL-8).

Şekil 9. İran'da İsfahan Şehri, (URL-9).

Şekil 10. İran'da Yazd Şehri, (URL-10).

Şekil 11. İran'da Tebriz şehri, (URL- 11).

Şekil 12. İran'da Meşhed Şehri, (URL- 12).

İran, doğa, tarih, kültür ve dini açıdan dünyada turizmi gelişen ülkelerden biri sayılmaktadır. Bugün ortalama olarak yılda 500 bine yakın turist İran'ı ziyaret etmektedir. Bu rakam diğer ülkelere göre kıyaslandığında azdır, ancak yakın gelecekte bunun artması

beklenmektedir. İran'ın doğal çekicilikleri sadece batı ve kuzeydeki başını göklere uzatan dağları, güneyin sakin kumsalları, iç kesimlerdeki yüksek irtifalı gölleri, güzel şelaleleri, el değmemiş çölleri, koyu ormanları ve kendine has doğal hayatı ile sınırlı değildir. Belki de bu güzel ve el değmemiş doğanın çekiciliğini artıran en önemli nokta, çeşitli yaşam tarzları ve yerel gelenek göreneklerle oluşturduğu kompozisyon ve zenginliktir. İran birkaç bin yıllık tarihi geçmişi ve büyük medeniyetlerin merkezi olması nedeniyle, insanlık tarihini ve sonsuz çeşitliliğini araştırıran turistlerin görmek istedikleri ilk ülkelerden biri konumundadır. Şehirlerdeki çeşitli eserlerin yanında park ve meydanlar da önemli yer tutmaktadır. İnsanlığın kurduğu ilk medeniyetlerden kalma çeşitli yapılar ve binalardan, İslam öncesi İran'da hüküm süren imparatorluklar olan Hehamenişiler, Partlar ve Sasaniler, Safeviler'den kalan görkemli yapılara kadar hepsi güzel sanatsal özellikleriyle önde gelen eserlerdir.

Dünya çapında üne sahip olan geleneksel İran halıcılığı ve kilimciliği turizm yönünden önemlidir. Bunların yanısıra oyma ve kakmacılık (hatemkari), mozaikcilik (muarrak), metal döğmeciliği (münebbet), nakışçılık (suzenduzi), dantelcilik (melileduzi) vb. el sanatlarının en meşhurlarıdır. İran'ı ziyaret eden turistler genellikle el sanatlarına ve İran'ın dünya pazarlarında özel bir yere sahip olan fıstığı, safranı, havyarı, karidesi ve hurmasına yoğun ilgi göstermektedirler (Seiydiyan, 2000).

1.2.6. Doğal Kaynaklar ve Ekonomi

Doğal kaynaklar bakımından İran zengin bir ülkedir. Bzeninlik birinci derecede petrol ve doğalgaza bağlıdır. İran'da ilk petrol kuyusunun açılmasından bu yana (1908) 102 yılı aşkın zaman geçmiştir. Bugün dünyanın tespit edilen petrol rezervlerinin % 9,2'si (93 milyar varil) İran'da bulunmaktadır. Bu miktara dünyanın tüm doğalgaz rezervlerinin % 14,5'i de eklenecek olursa İran'ın dünya enerji piyasasındaki seçkin konumu açıkça görülecektir. İran önümüzdeki 70 yıl süresince ham petrol ve 250 yıl boyunca da doğal gaz üretimini bugünkü kapasiteyle sürdürebilecektir. İran ekonomisinin petrole sıkı bir ilişkisi vardır. Gerçekte 40 yıl boyunca İran'da siyaset ve ekonomi petrolden büyük ölçüde etkilenmiştir. İran ekonomisinin petrole bağımlılığı içeride ve dışarıda her zaman sorunlara sebep olmuştur. 70'li yılların ilk yarısında petrol fiyatlarının bir anda 4 katına çıkmasıyla İran ekonomisinde petrolün payı doruk noktasına ulaştı (Esgeri Mukaddem, 1999).

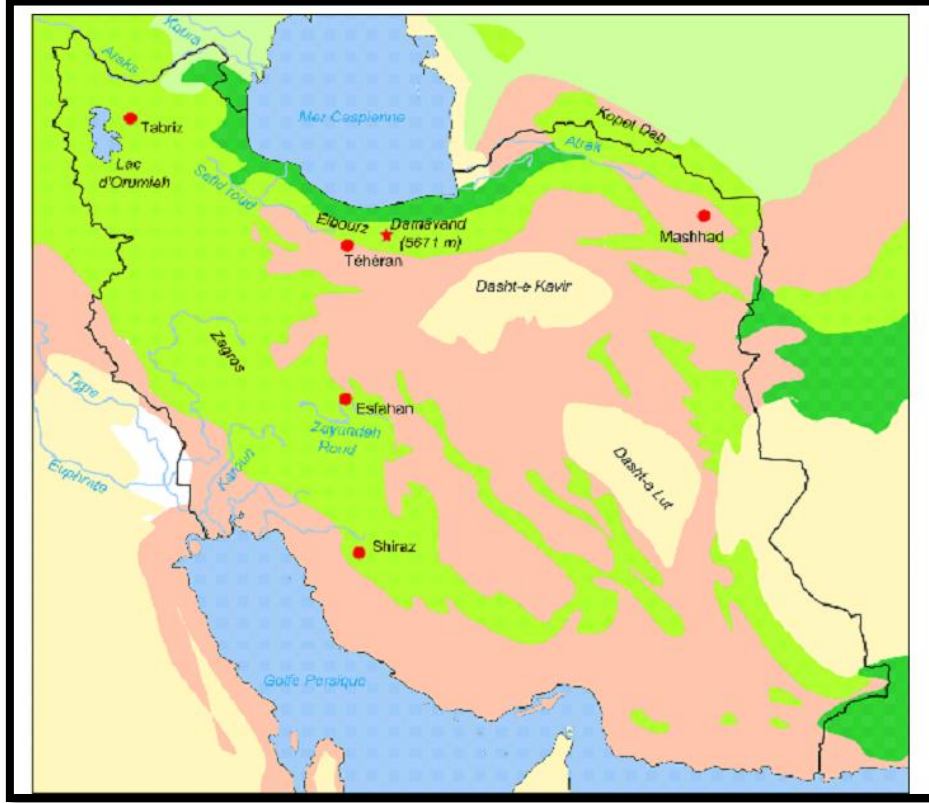
İran bakır madeni rezervlerine sahip ülkelerin de başında gelmektedir. İran'daki bakır rezervleri 900 milyon ton olarak tahmin edilmektedir. Bu rakam dünya bakır rezervlerinin % 15'ini ifade eder. Ayrıca 2.200 milyon ton ile demir taşı, 5351 milyon ton ile taş kömürü, 60 milyon ton ile çinko ve kurşun madenlerinin yanı sıra inşaat sektöründe kullanılan taşların madenleri de İran'ın zengin yer altı kaynaklarındandır. İran ekonomisi yüksek oranda yetişmiş insan gücüne sahiptir ancak hızlı nüfus artışı ve çeşitli alanlarda eğitimin yaygınlaşması, ülkedeki çalışan nüfus oranının düşmesine neden olmuştur. 1991 yılında çalışanların 10 yaş üstü ülke nüfusuna oranı % 34 olarak gerçekleşmiştir. Çalışanların % 34'ü devlet, % 65'i özel sektörde faaliyet göstermektedir. Sekiz yıllık savaş ülke ekonomisine çok büyük darbeler vurmuştur. Bu dönemde % 16 olan işsizlik oranı savaşın sona ermesi ve ekonomik faaliyetlerin hızlanmasıyla 1994 yılında % 9 oranına çekilmiştir. Savaş yıllarında gerileyen yatırımlar da yeniden hızlanmıştır. Bütçesini beş yıllık ekonomik kalkınma programları çerçevesinde hazırlayan İran'da ekonominin yönü üretim ve ihracata çevrilmiş durumdadır (Ebrahimian, 2002).

Petrol dışı ürünlerin ihracatının teşvik edilmesi sonucu bu ürünlerin tüm ihracattaki payı 1978 yılında yalnızca % 3'iken 1993 yılında % 25'e ulaşmıştır. Çelik ve petrokimya endüstrisi başarılı alanlardan sayılmaktadır. Çelik üretimi 1988 yılında 1,3 milyon tondan 1994 yılında 6.5 milyon tona yükselmiştir. 1979 yılında 2,7 milyon tona ulaşan petrokimya ürünleri ise 1995 yılında 8 milyon tonu geçmiştir. İran ekonomik alanda pek çok üstünlüklere sahiptir. Ucuz enerjiye sahip olması, enerjiye dayanan ürünlerin üretiminde büyük tasarruf sağlamaktadır. Yetmiş ve ucuz insan gücü, nispeten büyük iç pazarın varlığı ve bölge pazarlarına hızlı ulaşım, İran ekonomisinin diğer üstünlüklerindedir. Son yıllarda bu üstünlüklerden istifade edecek yabancı sermayenin yurda çekilmesi amacıyla Kiş, Kışm, Çabahar ve Sircan gibi bölgelerde çok sayıda serbest ticaret bölgeleri oluşturulmuştur. Bunlardan biri olan Kışm Serbest Ticaret Bölgesi petrol ve doğalgaz kaynaklarına yakınlığı ve uygun coğrafi konumu sebebiyle büyük miktarda yabancı sermaye çekmiştir (Agili, 2001).

1.2.7. Bitki Örtüsü ve Hayvanlar

İran'ın dağlık yerleri ormanlarla kaplıdır. Hazar Denizi kıyı bölgesinde Karadeniz bitki topluluğunu andıran gür bir orman örtüsü meydana gelmiştir. Bu kısımlarda ve yaylalarda yüksek bozkırlar geniş yer tutar. İç bölgelerin çukur yerlerinde tuzlu bataklıklar

ile çöl bozkırları ve kum çölleri uzanır. Vadiler boyunca ve sulanabilen verimli topraklarda çeşitli kültür bitkileri yetiştirilmektedir. Kurak bölgelerde bunlar birer vaha görünüşündedir. İran ormanlarında bugün az sayıda kaplan, leopar, kurt, ayı ve tilki bulunmaktadır. Çöllerin çevresinde boş topraklarda ceylanlar yaşar. Dağlık bölgelerde yaban keçileri ve çeşitli av kuşlarına rastlanır (Şekil 13), (Mahmoudi, 2010).

Şekil 13. İran'ın bitki örtüsü (koyu yeşil: orman, fosforlu yeşil: düzensiz orman, açık yeşil: step, krem: çöl bitkileri, pembe: yarı çöl bitkileri, beyaz: bataklık bitkileri), (Mahmoudi, 2010).

1.2.8. Sanat

İran, dünyanın en zengin sanat geleneklerine sahip olan ülkelerden biridir ve bir çok disiplini içine almaktadır. Bunlara örnekl olarak; mimari, resim, dokuma, çömlekçilik, hat sanatı, metal işleme ve taş oymacılığı. Halı dokuma Fars kültürünün ve sanatının en özgün dallarından biridir ve kökü antik çağlara kadar uzanmaktadır. İranlılar mimaride matematik, geometri ve astronomiyi ilk kez kullananlardan olup ve kapalı çarşı ve camilerin inşasında sıklıkla görülebileceği gibi büyük kapalı alanların yapımında sıra dışı

yetenekleri vardı. Klasik İran mimarisinin ana yapıları cami ve saraydır. İran, çok sayıda sanat evi ve galerisinin yanı sıra dünyadaki en büyük ve değerli mücevher koleksiyonlarına da sahiptir. Dünyadaki en eski tavlâ 60 parçasıyla beraber güneydoğu İran'da bulunmuştur. İran, UNESCO tarafından arkeolojik mimari kalıntıları ve yerler açısından dünyadaki en önemli yerler arasında yedinci sıradadır. UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ndeki on beş mimari eser İran mimarisine aittir ve Halikarnas Mozolesi Dünyanın Yedi Harikasından biri kabul edilse de günümüzde İran yönetimi İran sanat ve arkeolojik mirasının özellikle İslam öcesine ait olan kesimine önem vermemekte ve bir çok tarihi miras yıkım tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Ebrahimian, 2002).

1.3. İran Bahçe Sanatı

Dünyanın çeşitle yörelerinde bahçe tasarımı ve inşası, eskiden beri süregelen bir sanat sayılır. Mısır, İtalya, Japonya ve İran'da yer alan ünlü bahçeler, insanların dünyanın neresinde olursa olsun, doğaya ilgi duyduğunu ve çeşitli yöntemlerle süslemeye ve bezemeye çalıştığını gösteriyor. İran bahçeleri mükemmel bir yapı olarak İran kültürü, doğası ve sanatı arasında bir köprü konumundadır ve insanların gereksinimlerini çevre şartları ile uyumlu hale getirdiğinin güzel örneği sayılır (Mirsalim,1994).

Bir başka ifade ile İran mimarisi, gerçek yaşam ortamından esinlenen İranlı ve İslam düşüncesinin özü ve cilvesi olarak kabul edilecek olursa, İran bahçeleri de İranlı bir insanın yaşam için arzu ettiği ideal şartların birer aynası sayılır (Hansari, Mogtader ve Yaveri, 2004).

İran'da bahçeler her zaman adeta cenneti ve ebediyeti temsil eden mekanlar olmuştur. İran'a Kafkaslar yolu ile giren Hint-Avrupa halkından olan Persler (İ.Ö. 700-330) önceleri kuzeybatı İran'a yerleşmişler, daha sonra savaşarak güneye inmişlerdir. Önemli yerleşim merkezleri Susa ve Persepolis'tir.

İranlılar buldukları düzenli yollar ile dikkat çekmişlerdir. Bu yollardan en önemlisi Güneybatı İran'da Susan'dan, Batı Anadolu'daki Pers kralı I. Dareios'un (İ.Ö. 550-486) İÖ 6. yüzyılın sonlarında yaptırmış olduğu bu yol olup, yol boyunca, 111 konaklama merkezi bulunuyordu. İranlılar, mimaride ve taş oymacılığında önemli eserler vermişlerdir. Mimari ile ilgili olarak saraylar ve evler ön plana çıkmıştır. Yapı malzemesi olarak kerpiç ve tuğla kullanmışlardır. Saraylar, doğal ya da yapı tepeler üzerinde kademeli bir yerleşme düzeni göstermiştir. Bunlar, geniş merdivenlerle çıkılan yüze yakın sütunun süslediği üstü kapalı

büyük salonları ve iç avluları ile bir mimari komplekstir. Bu saraylara Persepolis Sarayı örnek olarak verilebilir (Şekil 14), (Nurlu ve Erdem, 1994).

Şekil 14. Persepolis sarayı, (URL-13).

İranlılarda bahçe sanatına ait örnekler, toprak vazoların üzerindeki resim ve motiflerde görülmüştür. Genellikle bu örneklerde bir havuzu saran hayat ağacı ile birbirini kesen iki aksın oluşturduğu dört bahçe ve bahçelerin ortalarında birer havuz resmedilmiştir. Daha sonra bu dörtlü kalıp İran'da bahçelerin standardı haline gelişmiştir. Buna Farsça'da Çahar Bağ, yani Dört Bahçe denilmektedir (Şekil 15), (Aryanpur, 1986).

Şekil 15. Çarbağ Bahçe düzenleme sanatı, İsfahan-İran, (URL-14).

İran bahçe sanatının gelişimi, İranlılar'ın Asur ve Babil ile olan ilişkilerinden sonra görülmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra Mısır uygarlığından etkilenmişlerdir. Özellikle Mısır bahçesinin yüksek duvarlı formal planı, İran bahçesinde gizli, birbirinden duvar veya çitlerle ayrılmış avlu sisteminin oluşmasına yol açmıştır. İranlı bahçeler (Şekil 16), genellikle saraylara aitti. Saray bahçelerinde giderek yükselen teraslar birbirine basamaklar ile bağlanırdı. Saray çevrelerinde çok sayıda heykel bulunmaktaydı. İran tarzı bahçe inşaatı, İran sınırlarını da aştı ve zamanla kapsam alanını genişletti. Doğu ülkelerinde bahçe inşaatı, İranlı sanatçılardan ilham alınarak gerçekleştirilmiştir (Vibler, 1965).

Şekil 16. İran bahçesinden bir örnek, (URL-15).

1.3.1. İran'da Bahçe Kavramı

Yunan tarihçilerinin yazdıklarına göre yaklaşık 3000 yıl önce çoğu İranlıların evi bahçelerle çevrilmişti ve “Perdis” sözcüğü evlerin etrafındaki aynı bahçelere denmekteydi. Bu yöntem diğer milletler için de örnek olup, dolayısıyla bu sözcük uzaklara kadar gitmiştir. Nitekim günümüzde bazı değişimlere uğrayarak Yunanca, Fransızca, Samice ve diğer dillerde kullanılmaktadır.

Bilgin “Ali Ekber Dehhüda” Perdis sözcüğü hakkında böyle yazıyor: “Perdis, Madi dilinden alınmış bahçe ve bostan anlamı taşıyan bir kelimedir (paradeza). Farsçadaki “Paliz” ve Arapçadaki “Firdevs” kelimeleri ise aynı sözcükten türemiştir. Evesta kitabında iki defa kullanılan bu sözcük iki bölümden oluşmuştur; birisi çevre anlamında “Pariria”, diğeri ise doldurmak ve duvar örmek anlamı taşıyan “Daeza”, ikisi bir arada da bina çevresine ağaç ve çiçek dikmek anlamındadır. Bu kelime Pehlevicede “Paliz” olup

Farsça'da da kullanılmıştır. Hahamenişiler ve ondan sonraki dönemde İran'da sayısız inşa edilmiş. Günümüzde bu kelime Yunanca'da bahçe anlamında olan "Paradeisos", Fransızca'da Paradis ve İngilizce'de cennet manası içeren Paradise olarak kullanılmaktadır. Bu yemyeşil ve içaçıcı alanın diğer ismi "bahçe" dir. Eski zamanlarda İranlıların avlularda ve binaların çevresinde bağlar ve bahçeler yapmaya özel ilgileri olduğu bilinmektedir. Bu ilginin asıl kaynağı Arya kaviminin asıl yurdu ve yerleşme yeri olmasıdır. Onlar binanın etrafında yaptıkları bahçelere "pearedese" ismini veriyorlardı ve bu "kale çevresi" veya "Dis" anlamındaydı. "Dis" bina demektir ve "Dis" yapan kimseye de duvarcı ustası anlamında "Disa" denirdi" (Neima, 2005).

İran'ın iç şehirlerindeki ya da İran imparatorluğu hakimiyet bölgesinin dışındaki şehirlerin hükümdarlarının hepsi bu türden bahçeler yapmaya önem göstermişlerdir. Cennet anlamındaki Perdis sözcüğü Arapça'da "Firdevs" ve diğer dillerde "paradise" kelimesine dönüşmüştür. Cennet veya Beheşt kelimesi ise en iyi yaşam anlamındadır ve işte bu cennet, yemyeşil güzel bir bahçe olarak çağrıştırılıyormuş. Eski Farsça'da "Paliz" sözcüğü de aynı anlamdadır. İranlıların eski dinleri ziraat ve bahçe yapmaya özellikle önem verip bu işi övmüştür (Beheşti, 2008).

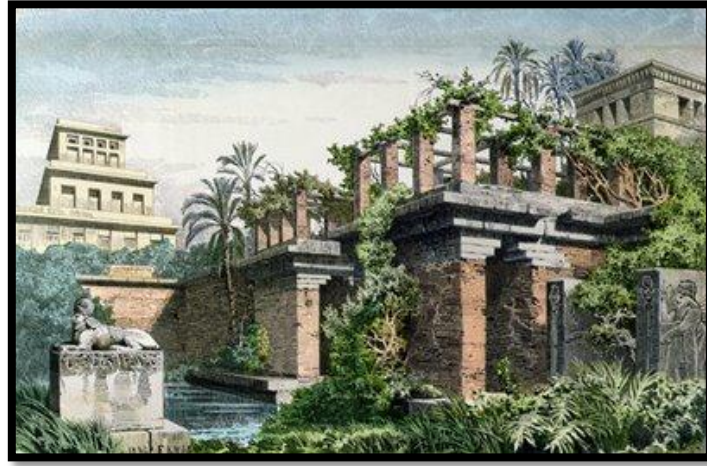
1.3.2. İran Baheçe Sanatında Bahçenin Yeri

Çeşitli kavimlerin İran ülkesine ettikleri akınlar ve hücumlar sonucu, İranlı boyların ziraat, bahçe yapımı ve çiçek süslemeleri konusunda sahip oldukları uzun ve parlak geçmişi kanıtlayan belgeler ve eserlerin çoğunun yok olmasına rağmen, yine de ülkenin çeşitli bölgelerinde dikilmiş olan ağaçlar ve ağaçlıkların tanımlanması doğrultusunda her biri değerli ve kıymetli bir belge sayılan itibarlı kitaplar ve risaleler geride bırakılmıştır (Şerifi, 2004).

1.3.2.1. Persler ve Partlar Dönemi'nde İran Bahçeleri

Eski İran'da çiçek kelimesine "Esperm" veya "Espergam" denirdi, bu isim ilk Hicri yüzyıllara ait eserlerde de çok kullanılmıştır. İran ülkesinde yaşayan kavimler, ağaç, çiçek ve sebze türlerinden çoğunu eski dönemlerden beri yetiştirmekteydiler. Nitekim ilkbaharda çiçek ve yeşilliğin karşılama töreni sayılan Nevruz Kutlaması, buna bir kanıttır. Bu

kutlama, çiçek ve bitkinin yeşerme törenidir. Çiçeği değerli saymak ve Nevruz’u kutlamak birbirine bağlı anlamsal-sosyal olgular olarak İran’da önem kazanmıştır. İranlıların Nevruz kutlamaları sırasında sofraya çiçek koymaları; çiçeğe ve ağaca verdikleri değeri göstermesi bakımından önemlidir. Keşfedilmiş olan ilk eserlerde, insan hayatındaki ilk yerleşimlerde özellikle eski yüzyılların kil kapları üzerindeki çiçek, bitki ve su desenlerinin bulunması, insanların verdikleri önemi göstermesi bakımından oldukça önemlidir. M.Ö 630-669 yıllarında keşfedilen Asur kralı Asurbanipal’ın sarayına ait kabarık nakışlar, ayrıca Neyneva ile Britanya Müzesi’nde bulunan Heber’de, “Babil Asma Bahçeleri”, bahçenin eski eserlerdeki önemini göstermektedir (Şekil 17), (Ebolgasemi, 1995).

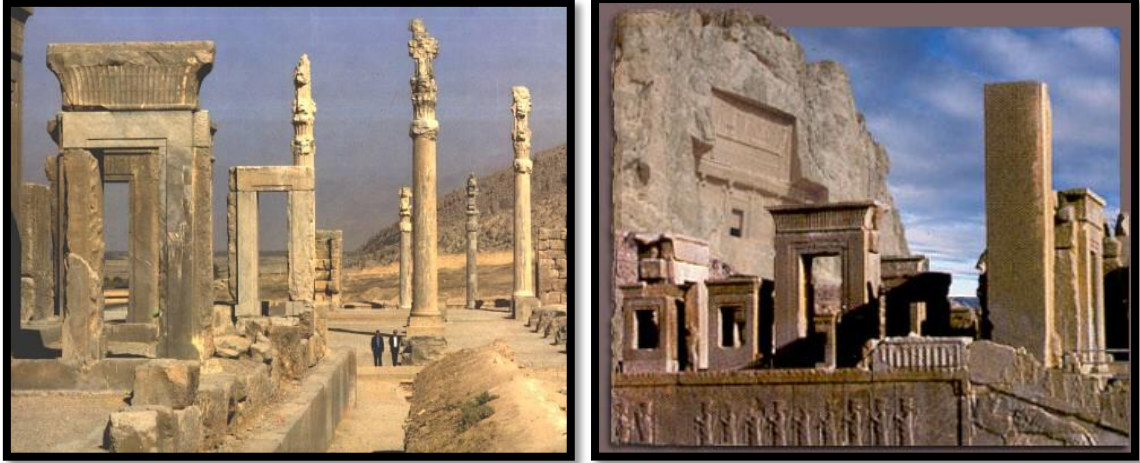
Şekil 17. Babil’in asma bahçeleri (M.Ö. 605 yılında), (URL-16).

“Bohtonnasr” tarafından Mad hükümdarının kızı olan İranlı karısı için yapılan “Babil Asma Bahçeleri”, paradize tasarısının usulüne dayanarak oluşturulmuştur. Nitekim özel bir düzen ve uygun bir plana sahip olup, İskender dönemine kadar kalabilmiştir. Muhtemelen Kuroş’a ait yarım kalan “Kent-Başken”in muhteşem “Bahçe içinde Bahçe” fikrinden yola çıkarak uygulanan ilk tasarım olan Pasargad’dan son zamanlarda keşfedilen Perdis ve ayrıca Quazenfon’un anlattığı İran’ın batısındaki Satrap şehrinde genç Kuroş’a ait Perdis’in niteliği, Hahamenişiler’in planlanmış şehirlerinde bahçe ve şehir yapısı arasındaki ilişkiyi anlatan diğer yeterli örneklerdir. Böylece Yunanlıların Hahamenişileri dünyanın en iyi bahçe yapan insanlar olarak biliyorlar olmaları sebepsiz değildir.

Şuş ve Taht-ı Cemşid’den elde edilen kil eşyalar üzerinde, havuz, bahçe ve tek ağaç desenleri görünür. Taht-ı Cemşid’in duvarlarındaki selvi, çam ve hurma ağaçlarına ait taş

kabartmalı tasarılar ise o dönemdeki bahçelerde bu ağaçların bolluğuna ve insanların ağaç ve yeşillığe karşı gösterdikleri saygıya işarettir (Şekil 18). İran Perdis'lerinin hükümranlığı 4. Miladi yüzyılın ortalarına dayanır. Bu isim tüm halkın eğlenmesi için yapılan bahçelere verilmiştir. Perdis sözcüğü Sanskrit kökenli olup, cennet anlamındadır ki İngilizce metinlerde aynen Sanskritçe olarak "Paradis" kelimesi kullanılmıştır, Tevrat'ta ise eski İran Perdislerinden söz edilmiştir (Aryanpur, 1986).

Eski dönemlerde askeri görevlerde olanlar orman yolculukları sırasında kat ettikleri Pers-Çin ve batı yolları hakkında yazdıkları orman seyahatnamelerinde, İranlıların çöl ortasında yer cennetleri yarattıklarından övgüyle bahs etmişlerdir. Hahameneşi dönemine ait yazıtlar, İran bahçelerinin geometrik düzeninin açık göstergeleridir. Ayrıca kabarıklardaki askeri ve orda düzenini hatırlatan düz ve sıralı ağaçlar, bahçe ve binalara ait planların aynı kökten ve türden olduklarını ifade etmektedir. Hahameneşi hanedanının çökmesiyle geometrik şekiller düzleşir, bahçedeki yollar birbirine dikey olur ve bahçe mekanları ise hiç birisi başka bir mekanla ilişkisi olmayarak bağımsız dörtgen biçimlidir. Bahçeler dikkatlice yapılmış olan bölümler halinde düzenlenerek, tamamen birbirine benzer olarak yapıldı. Zira bu işin tasarısı daha önceleri yani Hahameneşi dönemindeki İran'da (300-500 M.Ö) mükemmel gelişmiştir (Vibler, 1965).

Şekil 18. Taht-ı Cemşid, Şiraz şehrinden, (URL-17).

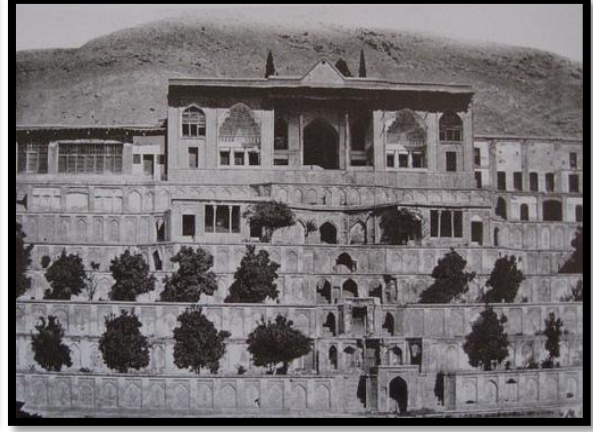
Sasaniler'e ait Perdis'lerin ortaya çıkmasıyla (200-500) bahçe, muhteşem ve yeni bir tarz kazanarak Mendel'ce tasarıları ve dört caddenin birbirine kavuştuğu yerde köşkleri

bulunduğu bir biçime bürünmüştür. Sasaniler döneminde yapılması yaygın olan ünlü İran Çaharbağ'ları aslında Perdis'in gelişmiş biçimi sayılır (Mirfndreski, 1999).

1.3.2.2. İslam Döneminde İran Bahçeleri

İran'da bahçe inşaatı uzun geçmişi olan bir sanattır ve tüm dönemlerde ve özellikle İslam'dan sonra büyük ilgi görmüştür. İslam dininde ağaç dikmek takdir edilirken, gereksiz yere kesilmesi tenkit edilmiş ve bu bağlamda birçok hadis ve rivayet söz konusu olmuştur. İran'da İslam medeniyeti hakim olduktan sonra da bahçe inşaatı devam etmiş olup. Birçok araştırmacıya göre İran'da en muhteşem bahçe inşaatı çağı, Safeviler döneminde yaşanmıştır (Burkhart, 1993).

O dönemde bahçe inşaatı sanatı, kentlerin genel fiziksel yapısını değiştirmekle kalmadı daha da ötesi bahçeler ve parklar, kentlerin tüm yerleşim birimlerinde yeşil adalar olarak büyük önem kazandı. Kazvin, İsfahan, Tebriz ve ardından Şiraz, Kirman, Tahran ve Yezd kentleri bu sanattan en çok faydalanan kentler olmuştur. Söz konusu kentlerde çok sayıda bahçe inşa edilmiş olup birçokları günümüze dek hala ayakta durmaktadır. İran bahçelerinin tasarımı ve yapısı genellikle İslam öncesi bahçe yapımı ve mimarlık tarzı ile İran mimarisinin genel özelliklerini taşımakta ve sonraki yüzyılların mimarlık tarzları olan İslami mimarlık ismiyle anılan üsluplardan ve başka ülkelerin mimarlık ve bahçe yapımı tarzlarından aldığı bazı etkilerin bir karışımı olarak bilinmektedir. Özellikle İslami yaygınlaşmasıyla birlikte İran bahçelerinin mimarisi, cadde ve sokakların inşası, ağaç ve çiçek dikme tarzları, İran'a göç eden Arap'lardan pek etkilenmemiştir. Oysa islamiyetin batıda uzandığı son noktalardan biri olan İspanya ile Hindistan yarımadasında islamiyetin yaygınlaşıp genişlemesine koşut olarak İran bahçe sanatı uzak ülkelere kadar yayılabilip, bu ülkeleri etkileyebilmiştir. İslami dönemde de bahçeler, parklar ve ağaçlık alanlar oluşturma düşüncesi İranlıların hep ilgisini çekmesi yanısıra şehirlerin dışındaki büyük, görkemli bahçelerle birlikte bu olgunun kent içi ve yakın çevresinde oluşturulması yüzyıllar boyunca devam etmiştir. İran'ın yerleşik eski şehir sakinleri doğa ve çevre konularında zaten yeteri kadar bilgi sahibi olup güzel çevreler ve bahçeler oluşturma konularında son derece duyarlı tavır sergilemişlerdir. İlhanlılar ve Al-i Buye dönemlerinden kalan "Fin-i kaşan" bahçesi ile 5.Hicri yüzyıldan kalan "Taht-ı Şiraz" (Sekil 20) bahçesi kalıcı örneklerdir (Şekil 19) (Kiyani, 2000).

Şekil 19. Fin-i Kaşan bahçesi, (URL-18). Şekil 20. Taht-ı Şiraz bahçesi, (URL-19).

Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki, İran bahçe sanatına ait bu örnekler ve dış mekana ilişkin bahçe sanatı anlayışı, diğer bölgelerden doğu ülkelerine yolculuk yapan ve doğu halkının özellikleriyle tanışan kişiler tarafından, doğu ülkelerinden batı ülkelerine aktararak tanıtılmıştır. “Will Daurant”ın “Uygarlık Tarihi (iman çağı)” kitabında, İran bahçelerin diğer milletlerce taklit edildiğini, Müslüman’larla Arap’lar arasında ve Hindistan’da bile yayılıp orta çağlarda da Avrupalıların ilham kaynağı olduğunu yazmaktadır.

İran bahçe tarzı, İslam dininin yayılmasıyla, İslamı kabul eden bölgelere ve özellikle İslam dininin İran aracılığıyla ulaştığı yerlere de İslami mimarlık ve sanat okullarının etkisi altında bulunan ülkelere nüfuz etmiştir. Bu konuda İslam dönemine ait bahçelerin en ünlüleri arasında yer alan Asya bölgesinde Kaşmir’in Babiri Bahçeleri ve Avrupa’da ise Endülüs bölgesindeki güzel Al-Hamra bahçeleri bunlara örnek olarak verilebilir (Şekil 21). Yarı kurak iklim (step iklim) bölgesinde yer alan İran’ın genellikle yıllık olarak düşük yağmur alan bölgelerinde sıcak olan İran bozkırını tamamlayan bahçe ve avlu, İslam çağındaki önemini görünüşte, Firdevs’ten bir çağrışım olarak korumaktadır (Sarkowicz, 1955).

Şekil 21. Al-Hamra Bahçeleri (İslam dönemine ait bahçelerinden biri), (URL-20).

Safeviler dönemindeki “Heşt Beheşt (Sekiz Cennet)” tüm planıyla değil, merkezi köşkün tasarımı ile Hahamenişî dönemindeki avlulu evler İslam dönemine ait bir çok örnek sunmaktadır. Eşkanlı dönemine ait Aşur sarayı ile Sasani dönemine ait Firuzabad ve Servisatan saraylar avlu yapımı çok iddialı bir yaklaşımın örneklerini sunmaktadırlar (Şekil 22, 23) (Ebolgasemi, 1995).

Şekil 22. Firuzabad Sarayı, (URL-21).

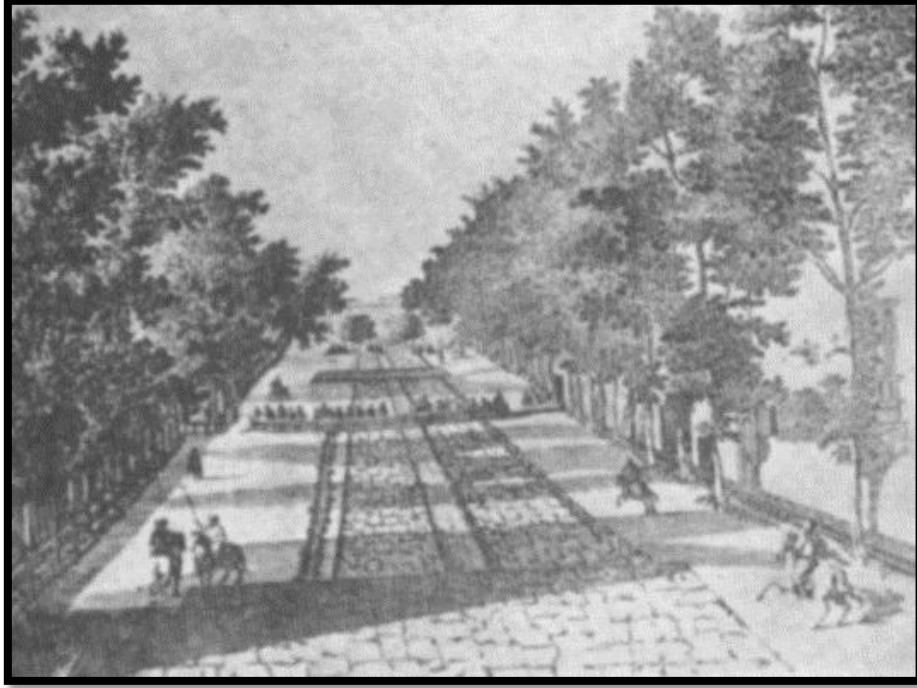

Şekil 23. Aşur'un Eşkanı Sarayı, (URL-22).

1.3.2.3. Safevi Döneminde İran Bahçeleri

Moğolların saldırısından sonraki yıllardan Safevi hükümetinin istikrarına kadar, yabancı kavimlerin İran'a saldırmalarına ve halkın bu kuvvetlerle dağınık biçimde savaşmasına ve boy krallıklarıyla küçük yönetimlerin oluşması dönemi olmasına rağmen yine de bilimsel, edebi ve tarihi eserlerde, halkın bağ-bahçe oluşturma ile ağaç ve çiçek yetiştirmeye olan ilgisini gösteren izler görünmektedir. Bu konuda genellikle Timur sonrası dönemlerdeki zaman diliminde bağları tasvir eden sanatçıların resimleri ve minyatürleri görmeye değer niteliktedir.

Safevi hükümeti döneminde ülkeye refah ve huzurun yeniden gelmesi sonucu kalıcı bahçeler oluşturma, bahçecilik ve çiçek yetiştirme çok yaygınlaşmıştır. Dörtlü bahçeler de (çaharbağlar) bu dönemde vücuda getirilmiş olup park ve bahçe oluşturma çalışmalarına örnek olarak verilebilir (Şekil 24) (Pirniya, 1979).

Şekil 24. Dörtlü Bahçeler (Çaharbağlar), (URL-23).

Kral Süleyman döneminde bu dörtlü bahçelerin birinde inşa edilmiş olan, İsfahan'ın Heşt Beheşt'i (sekiz cennet) İranlılar arasında Bahçe tasarımı sanatının ulaştığı ileri seviyeyi gösteren güzel bir örnektir. İsfahan'ın Çaharbağ Caddesi yine Safevi döneminde

yapılmış olup Çaharbağ'a ait ünlü bahçeler sunlardır: Bağ-ı Taht (Taht bağı), Bağ-ı Kac (çam bağı), Baba Emir, Tophane, Nestern (yaban gülü), Bülbül, Fethabad, Güldeste, Kavushane ve Pehlivan, Safevi dönemindeki diğer bahçelere ise; Netenz Tacabad Bahçesi, Safevi Bahçesi ve Behşehr Sakin Bahçesi (Bağ-ı Halvet-i Behşehr), Gazvin Saadetabad ve Safevi krallarına ait sarayların diğer bahçeleri örnek olarak verilebilir (Şekil 25, 26) (Aryanpur, 1986).

Şekil 25. İsfahan'ın Heşt Beheşt sarayı, (URL-24).

Şekil 26. Şiraz Şehrin'de Çehl Sütün Bahçesi, (URL-25).

1.3.2.4. Zendiler Döneminde İran Bahçeleri

Bu dönemin bahçelerindeki ağaç ve çiçek türleri hemen hemen Safevi dönemine benzemektedir. “Zendiler Tarihi” adlı kitapta Şiraz’da bulunan Nazar Bağ (Bağ-ı Nazar) hakkındaki açıklamalar, o dönemde Gülşen, Nazar ve Cihan Nema gibi geçmişten kalan bağ ve bahçelerin Kerimhan döneminde inşa ve restore edildiğinden söz etmektedir. Şehir merkezindeki Şehzade Kapısı Mahallesi’nde Veki Çarşısı yakınında bulunan Nazar Bahçesi, Kerimhan’dan önce yapılmıştır ve şehir hükümdarının karargahı olduğundan dolayı orası “Hükümet Bahçesi” adıyla anılmıştır. Kerimhan, kendi döneminde bu bahçede çiçekler dikip yeni yollar yaparak bir kaç bina eklemiştir. İşte bu yüzden kendisi bağ-bahçe inşa ederek tasarlayan birisi olarak İran’da bilinmektedir. Bu bahçe Kaçarlar döneminde Şiraz’ın en iyi bağlarından birisi olarak ün kazanmıştır. Zendiler döneminde işaret edilebilecek diğer bağlar ise şunlardır: Gülşen-i Tebes Bahçesi, Heftten-i Şiraz Bahçesi, Devletabad-ı Yazd Bahçesi (Şekil 27, 28) (Abolgasemi, 1995).

Şekil 27. Devletabad-ı Yazd Bahçesi (Zendiye dönemi), (URL-26).

Şekil 28. Gülşen-i Tebes Bahçesi (kerim hanı zand dönemi), (URL-27).

1.3.2.5. Kaçarlar Döneminde İran Bahçeleri

Kaçar dönemindeki bahçelerde yaygın olan ağaçlar ve çiçekler hemen hemen çağdaş dönemdekiler gibidir. Kaçar dönemindeki ziraat ve bahçe yapma konusunda geçerli bir belge sayılan Yusuf Nuri Münşi'nin el yazısı olarak yazdığı “Mefatih-ül Erzak” isimli bir kitap mevcuttur. Kaçarlar döneminin ilk başlarında bağ ve bahçelerde ağaç ve çiçek dikme işlemi çoğunlukla eski İran usulüne uygun olarak yapılmaktaydı. Daha sonraları Nasireddin Şah'ın kraliyet döneminde ise batıdan gelen bahçıvanlar İran'da batı tarzı bahçeler oluşturarak batı tarzı bahçe sanatı İran'da yaygınlaşıp gelişmiştir. Bu dönemde yapılan bahçelerden bazıları şunlardır: Afifabad Bahçesi (Şekil 29), Saları Bahçesi, İlhanlı Bahçesi, Şiraz Halili Bahçesi, Nişatlar Bahçesi, Şehzade Bahçesi, Behşehr Çehel Sutun Bahçesi, Yezd Müin-Mirza Abbas Bahçesi ve Abdülrahimhan Bahçesi, Tahran Gülistan ve Lalezar Bahçesi (Şekil 30) (İrani Behbehani ve Soltani, 2003).

İran kültürü, mimarlığı ve bahçe sanatı, son yüzyılda farklı kültürlerin ve bahçe sanatı anlayışlarının etkisi altında kalarak İran'a özgü bağ ve bahçe sanatı anlayışı, özgünlüğünü yavaş yavaş yitirerek kimliksizliğe ve karışıklığa uğradı. Tarih süresince oluşturulan bazı bahçelerin korunaklı bir biçimde günümüze dek güçlü bir biçimde ayakta kalmaları, günümüzde belleklerde önemli bir anı olmaları yanısıra sadece İran tarzı bahçe

sanatının izlerini gelecek nesillere taşımak bakımından da büyük bir önem taşımaktadır (Pirniya, 1994).

Şekil 29. Afifabad Sarayı, (URL-28).

Şekil 30. Gülistan ve Lalezar Bahçesi, (URL-29).

Tablo 1. Farklı dönemlerde İran bahçe özellikleri

Dönem	Yıllar	Özellikler
Persler ve Partlar Dönemi	330-560 MÖ	<ul style="list-style-type: none"> Geometrik düzene sahip olan, düz ve sıralı ağaçlar Bahçe ve binalara ait planların aynı kökten ve türden olması, Bahçedeki yolların birbirine dikey olması Bahçe mekanlarının diğer mekanlarla ilişkisi olmayıp bağımsız dörtgen biçimli olması Bahçelerin bölümler halinde düzenlenerek tamamen birbirine benzer olarak yapılmış olmaları
İslami Dönemi	637-872 M	<ul style="list-style-type: none"> Yapı malzemesi olarak kerpiç ve tuğla kullanmıştır Saraylar, doğal ya da yapay tepeler üzerinde kademeli bir yerleşme düzeni göstermiştir. Saraylar iç avluları ile mimari bir komplekstir. Genellikle bir havuzu saran hayat ağacı ile birbirini kesen iki aksın oluşturduğu dört bahçe ve bahçelerin ortalarında birer havuz yerleşmiştir. Bahçeler gizli olup birbirinden duvar veya çitlerle ayrılmıştır.
Safevi Dönemi	1500-1736 M	<ul style="list-style-type: none"> Park ve bahçe yapması yaygınlaşmıştır. Geometrik çeşitliliğe sahiptir. Dörtlü bahçeler (çarbağlar) oluşturulmuştur. Eksensel ve simetri geometriye sahiptir. Bahçeler, kent alanlarında fiziksel yapı ve şekillendiren elemanlar olarak önemli rol oynuyorlar.
Zendiler Dönemi	1750-1794 M	<ul style="list-style-type: none"> Ağaç ve çiçek türleri hemen hemen Safevi dönemine oldukça benzemektedir. "Hükümet Bahçesi" yani devlet işlerine ait olan bahçeler yaygınlaşmıştır.

Tablo 1'in devamı

Kaçarlar Dönemi	1796-1926 M	<ul style="list-style-type: none"> • Batılı tarzda bahçe yapma kültürü yaygınlaştı. • Bahçe mekanında geniş görüş açısı ve görsel ilişki önem kazandı. • Yeni bitki türlerinin İran'a gelmesiyle bahçeler daha büyük floristik çeşitliliğe sahip olmuşlardır. • Topoğrafyaya bağlı olarak sulama yolunun belirlenmesi bahçenin geometrik organizasyonunda önemli rol oynamaktadır. • Geometrik düzen esaslı olup bu düzenin en belirgin unsuru doğrusal (lineer) akstır. • Fiziksel-görsel bağlantı, giriş kapısı ile asıl bina arasında aks ile gerçekleştirilmiştir. • Aks, bahçenin dış kısmında temel yapay unsur sayılmaktadır • Bahçelerin duvarla çevrenmesi sonucu giriş ve çıkış sadece giriş kapılarından güvenli olarak yapılmaktadır. • İç mekanda oluşturulan üniteler Kaçar dönemine ait yaygın mimari üslûde yapılmış olunmasına rağmen binanın dış kısmına göre daha az önem verilerek daha az zarafetle yapılmışlardır.
------------------------	-------------	---

1.3.3. İran Bahçelerinin Geometrisi

İran bahçelerinde genellikle bir bina, bahçenin merkezinde veya en yüksek yerinde inşa edilir ve karşısında da güzel bir manzara oluşturacak şekilde bir havuz yer alır. Bahçenin büyük bir bölümünde meyve ağaçlarının dikilmesi, yeşil alandan daha fazla yararlanma imkanı sağlar. Bahçelerin, kentin görsel güzelliği ve mimarisi üzerine yaptığı olumlu etkinin yanı sıra, sosyo-kültürel bakımdan da büyük katkısı söz konusudur. Fars şiiri ve edebiyatı, şairlerin ve yazarların bahçeleri metheden şiir ve yazıları ile doludur. Nitekim Firdevsi, Menuçehri, Nizami, Hafız, Sadi ve Mevlana, İran bahçeleri hakkında çok güzel şiirler yazmıştır (Darab, 1996).

İran mimarisi, diğer ülkelerin mimari sanat ve anlayışları ile karşılaştırıldığında kendine özgü değeri, sırrı ve gizemleri vardır. İran Bahçe Sanatı'nda uygun bir tasarım, yeni geometrik biçimlenmeler, ölçülü uyumlar, dikkatlice yapılmış bir yapı, yeni yaratıcılıklar ve nihayet çeşitli süslemeler one çıkarken her birisi basitliğin yanı sıra bu ülke mimarisine ait ihtişamın da tanıtıcısıdır.

Geleneklerin biçimlendirdiği ve manevi açıdan insanlara huzur veren bahçe yapma sanatı, İran'ın eski ve köklü sanatlarından birisi olup, kuzey-güney doğrultusunda yer alır. İran'da geçmişten günümüze kadar bahçenin yapılanması, su kullanımlarının yaygın bir biçimde yer aldığı ve doğa ile uyum içinde bir görünüm sergilemektedir. Bu nedenden

dolayı eskiden bahçeler çeşitli biçimlerde yapılagelmiştir. İranlıların İslam dinini kabullenmeleriyle birlikte sahip oldukları İslami dünya görüşü, İran bahçe sanatını etkileyerek zamanla ülkenin her yerinde İslami motiflerin daka sıklıkla yer aldığı bir tarza bürünmeye başlamıştır. Bu yüzden İranlılar, bir yandan bu dünyanın özellikleriyle uyum içinde bir bahçe tasarlarken diğer yandan da ahiretten bir görüntü çağrıştıracak bir biçimde, cenneti yaşamakta olunan alemde tasarlamayı hedeflediler. Bu noktada yukarıda anlatılanlar doğrultusunda İran bahçesi, düzen içinde ve birbirleriyle uyumlu, dekoratif, çevreden izole olmayı başararak mahremiyeti sağlamış, gereksiz ve abartılı düzenlemeleri içermeyen, ekonomik ve dayanıklı bir biçimde kuşatılarak tasarlanmaya başlanmıştır. İran kültürü, gerçekte insan oğlunun doğadan bağımsız bir yapı sergilemeyip ve doğal olana paralel bir görüntü çizecek bir biçimde onu tabiatın öbür öğeleriyle yanyana ve ayrılmaz bir parçası olarak algılaması yanı sıra, doğaya gönül vermeyi ve doğal manzaralardan yararlanmayı Allah'a ulaşmanın ve ayetlerini anlamının yolu olarak resmetmekte olup gözün haz alması ve insan ruhunun neşelenmesinin sebebi olduğuna inanmaktadır. İşte bu yüzden İran sanatı ve mimarisi çevreye duyarlı ve çevre değerlerine önem veren bir temel çizmektedir. İran bahçe sanatında sahip olunan bu temel düşünce, bahçe alanında teras ve köşk gibi yarı açık alanlar yapılmasına zemin hazırlayarak doğal alanla yapılmış alanı birbirine bağlar. İran bahçesini tek bakışta diğer ülkelerin bahçe sanatlarından ayıran en önemli özellik, bahçeye hakim olan geometridir. Genellikle kare ve dikdörtgen şekillerin egemen olduğu tasarım anlayışı çok dikkatli ve planlı bir şekilde özgün bir geometrik biçimlenme temeline dayanmaktadır. İran bahçesi, genel çizgilerde, geometride ve uygulamalı malzemelerde birlik içinde bulunduğu halde, farklı ortamlarda ve çevrelerde de değişiklikleri kendi içinde barındırabilmektedir. Bahçenin farklı çevrelerde ve ortamlarda tasarlanması, birbirinden bağımsız alanlar oluşturmakla beraber, alandaki kullanım kısıtları, görüntü mesafesini ayarlama, geometrik şekillerden yararlanma, bitkilendirme tasarımı, bitki çeşitlerinden türlü karışımlar oluşturma, suyun ortamsal işlevleri, malzemedden yararlanma vb. faktörlere dayanarak yeni biçimlenmeler oluşturmaktadır. Ana akslar, yan eksenler, tali yönlennmeler, yapısal elemanlar, üçüncü boyut ve perspektif yapılanmaları ve yapılmış olan türlü havuzlarla alanlar, bahçenin bütünlüğünde bulunan düzen ve birliğin göstergesidir (Mirfndreski, 1999).

Bir bahçenin inşaatında en köklü ve temel ilke, bahçenin ortasında ve boyuna paralel olarak bir aks oluşturmaktır. Daha sonra bu aksın iki tarafında gölge veren ağaçların dikilmesi geometrik biçimi daha da vurgulayan ve belirginleştiren bir fonksiyonu üstlenir.

Bahçe alanını alt mekanlara ayırma işi, genellikle geometrik bir biçimde planlanan esas alanı dört eşit parçaya bölmekle başlar ve çember biçiminde planlamalara İran Bahçe Sanatı'nda pek rastlanmaz. Sulama sisteminde, bitkilerin dikiminde ve hatta bahçe içinde inşa edilen binada, simetri ilkesine kesinlikle uyulur. Bu tarz bir tasarım öylesine güçlü ve güzeldir ki her kullanıcının ve izleyicinin dikkatini çeker. İran bahçesi çok hafif veya çok eğimi olan bir yüzeyde inşa edilebilir. Eğer bahçe, daha çok eğimli bir yüzeyde inşa edilecekse, genellikle arazi birden çok eğim basamaklarına ve farklı eğim derecelerindeki düz yüzeyler üzerinde bir kaç düzey veya seviyede inşa edilir. Bu durumda şelale inşa etme imkanı da söz konusu olur (Aryanpur, 1986).

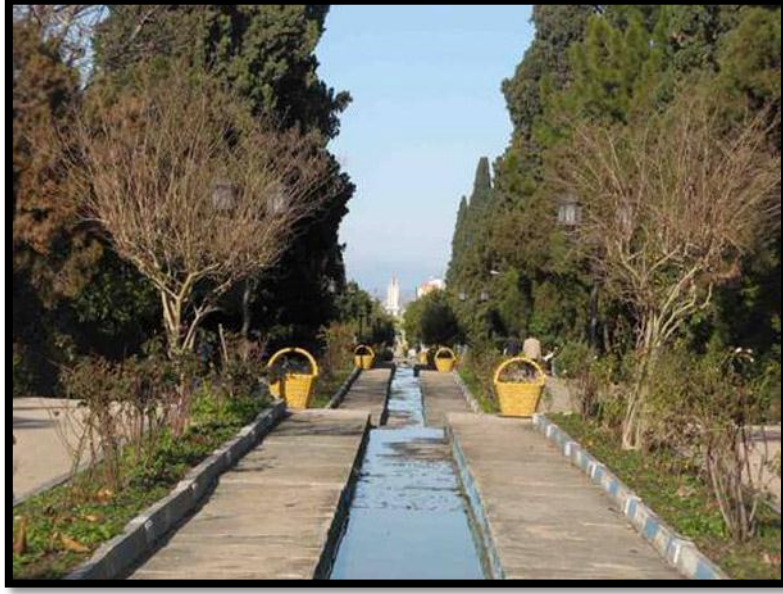
1.3.3.1. İran Bahçelerini Biçimlendiren Asıl Öğeler

1.3.3.1.1. Görme Olanığı Genişliği

İran bahçesinde, bahçenin boyu doğrultusunda uzanmış olan bir aks bulunur. Bu aks bahçenin omurgası olup, asıl manzarayı biçimlendiren ve işlevsel açıdan önemli unsurların bulunduğu mekandır. Sınırlı bir bahçe mekanında insanın uçsuz bucaksız alanla karşılaşmasıyla ve sonsuz görünüm oluşturmakla, bir dinlenme ve nefes alma alanı yaratmak, aslında güzümüzde yaşanan günlük kaygılardan ve sıkıntılardan kurtularak neşe ve mutluluk sağlamaktır. Ana aksı düzene sokmak, üçüncü boyutta perspektifler oluşturmakla ve alanda derinlik yaratmak yoluyla sağlanır. Ufuğa kadar uzanan cadde, görme derinliği sağlayan ağaçların gövdeleri, uzayıp giden bir su arkı, ağaçların altındaki bahçeler ve herhangi diğer bir unsur, perspektifin net olarak algılanması amacıyla düzenlenir. Ayrıca arazinin eğimli oluşu, köşkün yüksek noktada hakim bir konumda planlanması için uygun durum sağlamaktadır (Şekil 31) (Pirniya, 1979).

İnsanın görme açısının yatayda ve düşeyde farklı olması, mekan içinde objelerin yakın ve uzak olarak algılanmasına sebep olmakta ve aks üzerinde yer alan doğrusal yönlendiricilerin, aynı aksı lineer bir biçimde takip etme noktasında kullanıcıları teşvik etmekte önemli rol oynadıkları bilinmektedir. Park kullanıcıları tarafından ana aks üzerinde yer alan ve tüm bahçe mekanına hakim bir noktada konumlanan herhangi yapısal bir elemandan ya da köşkten dışarı bakıldığında mesafenin daha uzun olduğu düşünülür ve bu da bahçe mekanına ayrıca bir enginlik kazandırır. İran'da sosyal yaşamın ve dinin etkileri ister istemez mimaride içe dönük bir yapılanmayı tarz olarak zamanla topluma

benimsetmekle kalmamış bahçe mekanında da bu mahremiyeti hissettirmiştir. Mimari yapılardaki bu biçimlenmeden dolayı bahçeler de buna uygun bir şekilde gelişerek çevreye kapalı bir biçimde sınırlandırılmış ve etrafları duvarlarla çevrili olarak yapılmaya başlanmıştır. Ana köşk dışında, asıl eksen doğrultusunda yer alan ve ağırlama mekanı sayılan girişte yer alan “Serder Binası” da İran Bahçe sanatı’nda mevcut öğelerden biri olarak bilinmektedir (Hosreivi, 2002).

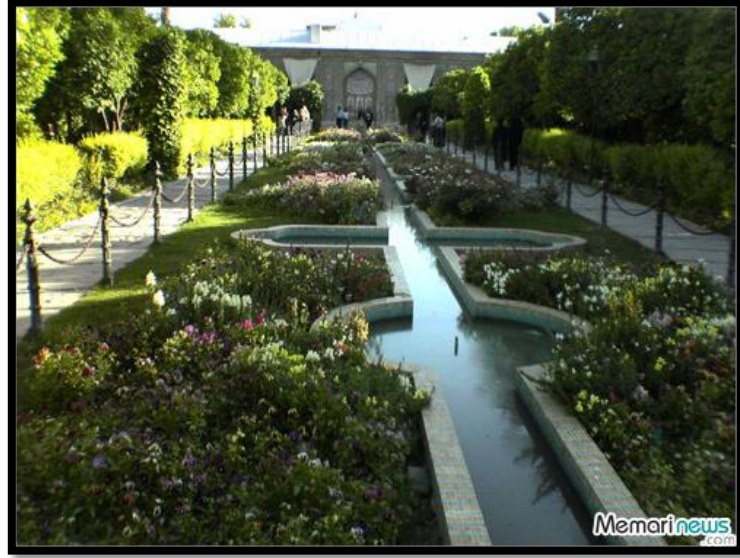
Şekil 31. İran bahçelerinde vizyon genişliği, (URL-27).

1.3.3.1.2. Su Eksenleri

İran bahçesinin temel unsurlarından biri olan su, hem kavramsal, hem işlev ve hem de güzellik yönü ile bahçede yerini alır. Bir çok yerde kuyular veya pınarlar, bahçenin suyunu temin eden kaynaklar olmuştur. Geçmişte ayrıca suyun miktarı ve paylaşımı, inşa edilecek bahçenin yüz ölçümünü belirleyen en önemli etkenlerden biri olarak bilinmektedir. İranlı mimarların bahçelerde su unsurunu kullanma arzuları ve yetenekleri, suyu çeşitli fonksiyonlarla ve biçimde bahçede dolaştırıp estetik ve güzel mekanlar yaratmalarına sebep olmuştur (Megami, 1994).

Bahçeyi tasarlayan İranlı sanatçı bahçe hakkında kutsal bir mekanmış gibi yaptığı yorumda, her şeyden önce suyun önemli rol üstlendiği kutsal simgelere bahçe mekanında öncelikle yer verir. İran Bahçeleri’nde avlu sistemli ve birbirlerine bağlı mekan

planlamalarına dayalı su kullanımı, neredeyse bütün bahçelerin ortak özelliği sayılmaktadır. Su, açık kanallar ve havuzlarda gösteri amacıyla kullanılmıştır. Bahçeye hayat vermek üzere kuyular ve yeraltı su kanalları (su kemeri) kazarak suyu uzak noktalardan bahçeye ulaştırmak en önemli problemlerden biri olarak bilinmektedir. Yeraltı kanallarından gelen su, düzenli olarak arklara dökülmekte ve bahçedeki ana su damarlarından gelecek bir şekilde yan nehirlere ve tali arklara akmaktadır. Bu şekilde bahçede oluşturulan sulama ağı ve su yapıları, bahçenin tasarlanmasında son derece etkili olup ana ya da yan akslar üzerinde, tasarlanan suyun geçmesi sonucu bahçede alt bahçe mekanlarının bölünmesi de gerçekleşmiş olmaktadır (Şekil 32, 33) (Mirsalim, 1994).

Şekil 32. İran bahçesinde su aksı örneği, (URL-30).

Şekil 33. İran bahçesinde su aksları, (URL-30).

1.3.3.1.3. Dikdörtgen Geometri

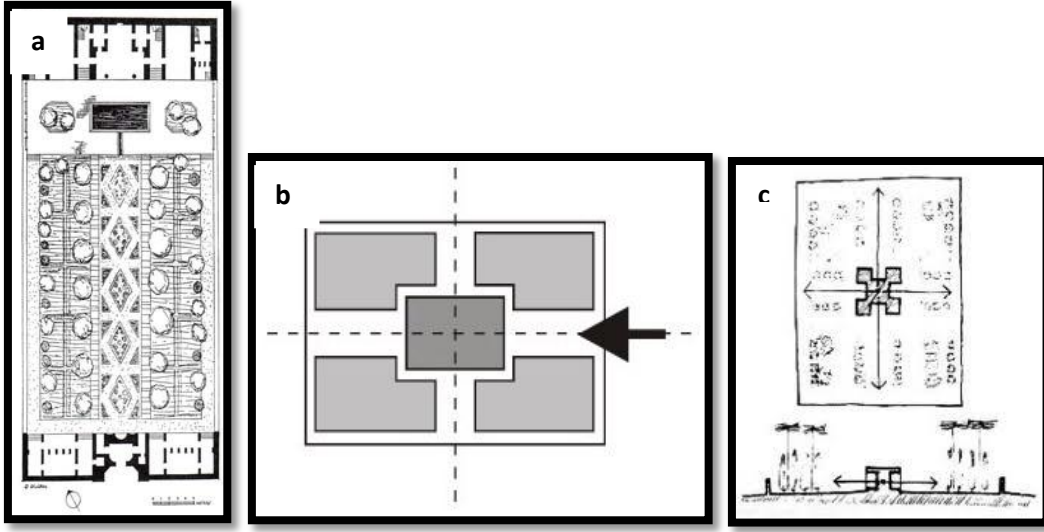
Bahçedeki bireylerin (donatı elemanları ve bitkisel materyal) basit ve sade gösterimi ile ağaç sıraları, lineer (doğrusal) olarak oluşturulan akslar, geometrik ve kare şekillerle desteklenen simetrik bahçenin en önemli elemanları olarak önem kazanmıştır. İran bahçe sanatının doğasında var olan ve kendine özgü geometrisi ile doğal çevresi arasında uyum yakalanması en önemli konulardan biri olmuştur. Aslında İran bahçesi, mümkün olduğu her yerde yer yüzeyinden bir dikdörtgeni kendine ayırmıştır. İran bahçesi çok hafif veya sert eğimi olan bir yüzeyde inşa edilebilir. Eğer bahçe, sert eğimli bir yüzeyde inşa edilecekse, genellikle arsanın şeklinden ve mevcut topoğrafyasından etkilenerek bir kaç düzey veya seviyede inşa edilir. Bu durumda kot farkları nedeniyle şelale inşa etme imkanı da söz konusu olur (Vibler, 1965).

1.3.3.1.4. Simetri

Simetri kuralı bahçe mekanında dengeyi tesis etmede en önemli tasar ilkesi olarak sayılabilir. Bu kuraldan İran Bahçe sanatında çok yararlanmıştır. Yapılan köşkler simetri eksenini veya merkezi üzerinde simetrik olarak yer almışlardır. Simetrik yapımının zirve noktası da ana eksenlerde göze çarpabilir. Ana ekseninde ağaçlar, ağaçlıklar ve hatta çiçekler de simetrik olarak dikilmiştir. Dikdörtgenimsi bahçelerde köşkün bulunduğu mekanı dikkate alarak bir ya da iki simetri eksenini bulunurken kare şeklindekiler de ise dört simetri eksenini çoğunlukla bulunur (Megami, 1994).

1.3.3.1.5. İran Bahçe Sanatında Merkezi Nokta (Çekirdek)

Merkez oluşturma kuralı daha çok köşklere özellikle de “Heşt Beheşt” tasarımında görülür. Bu kural, köşkün eksenlerinin kesiştiği yerde bulunmasıyla, kare biçimli planda simetri daha da belirginleşerek kare köşkün tamamlayıcı elemanı olarak bahçe mekanında da devam ediyor (Mirfndreski,1982).

Şekil 34. Şematik tasarım, a: dikdörtgen geometri, b: su hareketi, c: odak, (URL-31).

1.3.4. Terash İnan Bahçelerinin Yapımı

Binalar ve bahçelere ait alanların bir bölümünün inşası için keskin inişli bir tepe ya da yamaçtan yararlanmak gibi uygun doğal olanakların bulunduğu durumlarda, bahçeler, yüksek veya inişli yüzeylerden maksimum derecede yararlanılacak bir biçimde yapılırdı. Bu türden eğimli alanlarda tasarlanan bahçelerde düz bir düzeyi olan tepeler veya yamaçların bir bölümünde gereksinim duyulan alanlar ve yapılar tasarlanıp inşa edilerek yapılarla uygun görünüm sağlayacak bir biçimde teraslar ise yapının daha aşağısında bulunan diğer yüzeylerde inşa edilmekteydi. İnişli yüzey de genellikle yeşillik alan olarak kullanılırdı. Tahran'da bulunan Taht-ı Şiraz ve Kaçar Sarayı Bahçesi ve Şahzade Mahan Bahçesi bu tür bahçelerden sayılır (Şekil 35), (Pirniya, 1994).

Şekil 35. Şahzade Mahan Bahçesi (1897 yılında Kaçar'ın son döneminde), (URL-32).

1.3.5. İran Bahçelerinde Bitkiler

İran bahçelerindeki bitkiler gölge yapmak, ürün toplamak ve süslemek amacıyla ekilir. Bu bitkiler daha çok gölgeli ve meyveli ağaçlar ağırlıklı olup, süs amaçlı çiçekler ve bitkiler azınlıktadır.

1.3.5.1. Ağaçlar

Bahçelerde gölge oluşturmak için söğüt, çınar, karaağaç vb. ağaçlar kullanılmıştır ve bahçe yolunun her iki tarafındaki ağaçların gölgesinin yolu kaplaması için yol genişliği fazla tutulmamıştır (Şekil 36). Bahçenin ana eksenlerinde daha çok selvi ve çınar ağaçları sıraları kullanılmakta olup çoğu zamanlar sırayla, bir selvi bir çınar dikilmiştir (Vibler, 1965). Çınar ağaçlarında yaprak renklerinin dört mevsim boyunca farklı renklere bürünmesi ile selvi ağacının herdem yeşil olması bahçe mekanında farklı mevsimlere göre değişen bir renk tonlamasını sunmaktadır. Ana eksen dışında bahçenin diğer bölümlerinde düzenli olarak dikilen ve bulunan meyve ağaçları, bahçeleri biçimlediren önemli yeşil elemanlardır. İran bahçelerinde selvi ve çınar hariç, kavak, çam, söğüt, salkım söğüt,

akçağaç ve laden gibi ağaçlar dikilmiştir ancak selvi, çınar ve kavak ağaçları İranlıların daha fazla ilgisini çekmeyi başarmıştır. Hızla büyüyen türlerden olan kavak ağaçlarının kerestesi binada kullanılırken selvi ağacı daimi güzelliği, uyumu ve uzunluğu (habitüsü) yüzünden İran halkının gözdesidir (Şekil 37). Şairler selvi ağacı için şiirler söyleyip, güzelliğini örnek alıp ona benzetmeler yapmışlardır (Mirsalim, 1994).

Şekil 36. İran bahçesinde ağaçların gölgesi, (Şakeri, 2003).

Şekil 37. İran bahçesinde ağaçların dikilmesi ile ilgili bir örnek, (URL-33).

Meyve ağaçlarının İran bahçe sanatındaki yeri ile dikilme yerleri konusunda somut bir veri bulunmamakla birlikte hemen hemen tüm bahçe mekanında yer aldığını söylemek yerinde olur. Örneğin; kayısı, yeşil erik, kiraz, armut, elma, ayva, şeftali, incir, portakal, ekşi ve tatlı limon, dut, nar, çeşit çeşit uzum ağaçları vb. meyve ağaçları kaliteli olarak bütün çeşitleriyle İran bağlarında bulunmaktadır.

1.3.5.2. Ağaçlıklar

İran bahçelerinde gül ve leylak türlerini sıkça rastlanır. Yukarıda anlatıldığı gibi selvi, İranlıların en sevilen ağaçlandırılan olup gül ise İran bahçelerinin en gözde çiçeğidir. Nitekim Farsça'da gül sözcüğü hem bütün çiçekler için kullanıldığı gibi hem de sırf güle hitab edilir. Gül sözcüğünün kullanılması diğer bileşik kelimelerde de göze çarpmaktadır, Ayrıca, Gülgeşt (gül bağı anlamında), Gülşen ve Gülzar (çiçek bağı anlamında), Gülgeşt (eğlence yeri anlamında), Gülkari (çiçek bahçesi veya çiçek tepesi yapma anlamında) ve hatta bülbül ötmesine bile Gülbağ denmektedir (Megami, 1994).

Gül beş renkte bulunur: beyaz, sarı, kırmızı, ispanya kırmısız ve haşhaş bitkisi kırmızısı. İki renkli güllerde ise taç yaprakların bir yüzü kırmızı ve diğer yüzü sarıdır. Bazı türlerde de sarıyla beyaz ve sarıyla kırmızı güller aynı tomucukta ve aynı kök üzerinde açar. Maalesef İran bahçelerini ıtır kokusuna boğan veya gülsuyu ya da ıtır üretiminde kullanılan güllerin çeşitli türlerinden günümüzde nadiren bulunmaktadır veya en azından İran'da oldukça az bulunmaktadır. Halihazırda sadece gülsuyu üretimi için kullanılan gül türü dikkate değer miktarda ekilir ve yetiştirildiği en ünlü yer ise Kaşan ilinin Gamser ve Niyaser bölgeleridir (Şarden, 1995).

İranlılar, çiçekleri doğal ve canlı halleriyle kullanarak, onları bitkisel kompozisyonda daha çok tek tek bireyler halinde ve soliter (tek başına) kullanmışlardır. leylak türleri (beyaz leylak, mor leylak, sarı leylak) ile nestern (yaban gülü) ve yasemin türleri de bu gruptan sayılır. İranlıların ilgisini çeken sanatlardan menekşe sanatı, çeşitli çiçeklere ait desen çizme sanatı olup, bu sanat Timurlu ve Safevi döneminde gelişip, özellikle Kaçar zamanında daha çok yaygınlaşmıştır. Nitekim kitap kapakları ve kalemliklerin üstüne çiçeklerden görüntüler çizmişlerdir (Şekil 38).

Şekil 38. İran bahçesinde ağaçlıklar, (URL-34).

1.3.5.3. Süsleme Amaçlı Çiçekler

Perslerde taş üzerine oymacılık çok gelişmiştir. Pers süslemelerinde genellikle Hint nilüferi bitkisinin motifleri işlenmiştir. Süs çiçekleri daha çok, binanın önündeki bahçelerde ve giriş ekseninde ya da binaya doğru bakan ana eksene yerleştirilmiştir (Şekil 39). “Şarden” ve bazı gezginlerin isim verdikleri gibi İranlıların ilgisini daha çok çeken çiçekler şunlardır; çeşitli renklerde süsen (beyaz ve mavi), karanfil, zambak, lale türleri, bol ve seyrek taç yapraklı karanfil, şebboy, horoz ibiği, hatmi, nilüfer, buğday çiçeği, haşhaş, çuha çiçeği, safran çiçeği, sarı nergis, fulya, yonca bitkisi gibi çiçek türleri olup ağaçların altındaki geniş alanlarda ve bahçenin ortasında kullanımı yaygındır (Vibler, 1965).

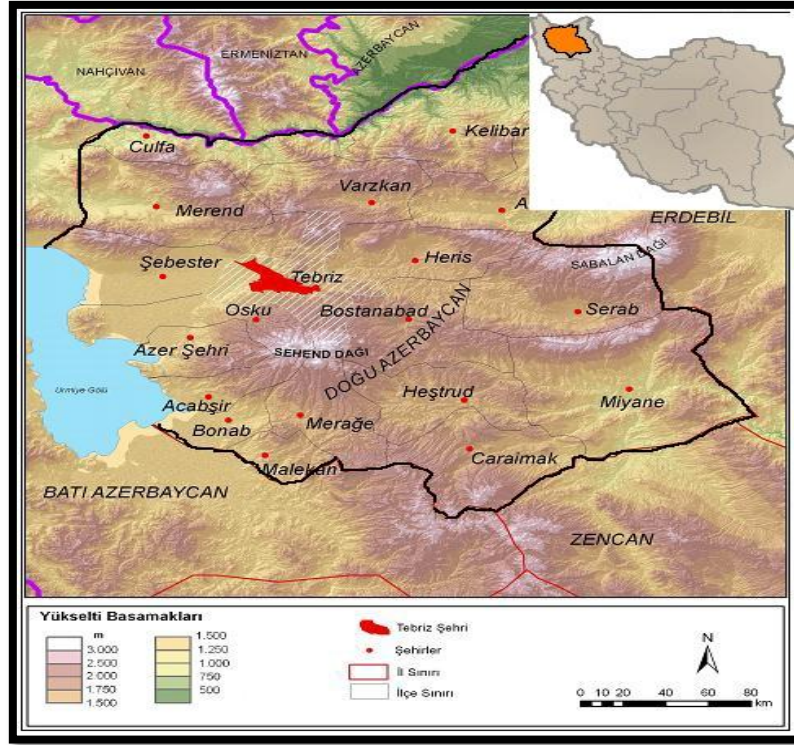

Şekil 39. İran bahçesinde çiçeklerden bir örnek, (URL-34).

1.4. Doğu Azerbaycan'ın Coğrafi Durumu

1.4.1. Yeri ve Sınırları

Doğu Azerbaycan eyaleti, 46929,9 km² alanıyla İran'ın kuzey batısında yer almaktadır. Başkenti Tebriz şehridir. Bu eyalet Azerşehr, Üskü, Eher, Butsan Abad, Bunab, Tebriz, Culfa, Çaroymak, Serab, Şebester, Acebşır, Kaleyber, Merağe, Merend, Melekan, Mıyane, Varzikan, Heris ve Heştrud adlı 19 ilçeden oluşmaktadır. Doğu Azerbaycan kuzeyde Aras Irmağı ile Azerbaycan Cumhuriyeti, Ermenistan ve Nahçıvan ile batıda Urmiye Gölü ve Katur Irmağı ile güneyden Zencan eyaleti ile doğuda Sebelan ve Çehilnur dağları, Sain yamacı ve Erdebil'deki Dererud Irmağı ile sınırlanır (Şekil 40), (Ek 1), (Şekui, 1989).

Şekil 40. Doğu Azerbaycan'ın fiziki haritası, (Tebriz Belediyesi, 2002).

Nüfusu 2007 istatistik verilerine göre 3.603.456 kişidir. Bu nüfusun 2.100.000 kadarı şehirlerde geriye kalanı ise köylerde bulunmaktadır. Doğu Azerbaycan, Akdeniz iklimi, soğuk kuzey iklimi ve Hazar Deniz'i ikliminin etkisi altındadır. Burada sıcaklık farkı çoktur ve iklim açısından soğuk, mutedil ve sıcak bölgelerde oluşur (Kareng, 1995).

1.4.2. Doğu Azerbaycan'ın Dili ve Dini

İran'ın resmi dili Farsça olduğundan kamu kurumlarında Farsça geçerlidir. Ancak Doğu Azerbaycan halkının günlük yaşamında Azeri Türkçesi konuşulur. Bu halkın çoğunluğu Müslüman ve Şii'dir. Hıristiyan olan bir azınlık da Tebriz'de yaşamaktadır (Rehneyi, 2003).

1.4.3. Doğu Azerbaycan'ın Tarihsel ve Kültürel Durumu

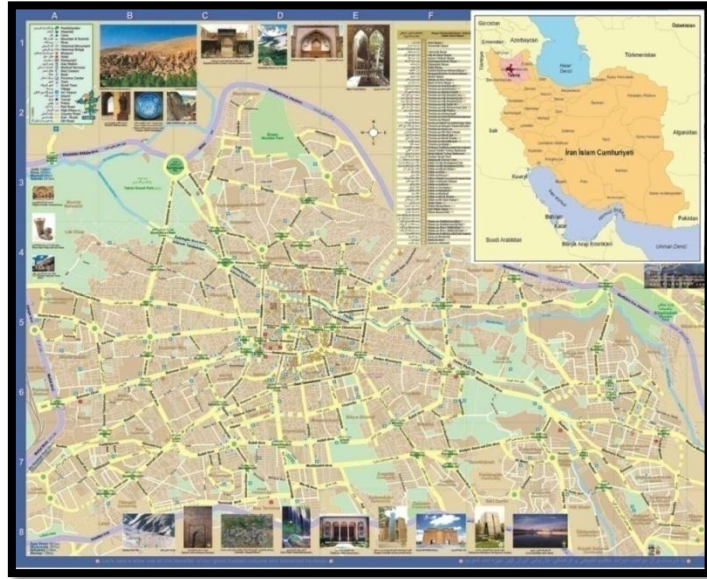
Doğu Azerbaycan eski Farsça metinlerde Azerbaycan, Azerpadgan veya Azerbaycgan şeklinde adlandırılmıştır. Yakın geçmişteki Farsça metinlerinde ise

Arupatgan ve Yunanca'da Atropatne ve Suryani dilinde Azerbaycan olarak adlandırılmıştır. Geçmişte Azerbaycan çeşitli kavimler tarafından işgal edilmiş fakat Tebriz halkının direnişiyle karşılaşınca geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Yapılan son kazı çalışmalarında Tebriz tarihinin 3500 yılı aştığı ortaya çıkmıştır (Haamaçi, 1991).

1.5. Tebriz

1.5.1. Tebriz Şehri'nin Yeri, Sınırları ve Coğrafi Özellikleri

İran'ın kuzeybatısında yer alan Tebriz, Doğu Azerbaycan'ın en büyük şehri olup 1350 m yükseklikteki bir havzada bulunmaktadır (Şekil 41), (Ek 2), (Şekuhi, 1989).

Şekil 41. İran'da Tebriz şehrinin haritası, (Tebriz Belediyesi, 2002).

Şehir, Urmıye Gölü'ne dökülen Acıçay'ın kolu olan ve kaynaklarını güneydeki volkanik Sehend Dağı'ndan alan Mehran Çayı'nın iki tarafında yer almaktadır. Söz konusu bu çayın üzerinde şehrin iki kısmını birbirine bağlayan tarihi birçok köprü bulunmaktadır. Bu köprüleri Kanuni'nin, Tebriz seferi sırasında Metrakçı tarafından yapılan minyatür örnekleri üzerinde de görülmektedir. Şehrin batı kısmında ise yine Acıçay'ın kolu olan Komru Çayı yer almaktadır. Ayrıca Mehran Çayı ile Komru Çayı'nın birleşmesinden oluşan Acıçay da şehrin burada kurulmasında oldukça etkili olmuştur. Bu çay önceleri

Tebriz'in dışında iken, şehrin gelişmesi ile birlikte şimdi şehir içinde kalmıştır. Ayrıca batı ve güneybatıya doğru genişleyen ovanın kuzey kısmı Tebriz hava alanı olarak kullanılmaktadır. Aynı ovanın batı ve güney batısında ise istasyon binaları ile sanayi tesisleri yer almaktadır (Ferid, 1989).

Tebriz şehrinin güneyindeki Sehend volkan dağı ile kuzeydeki Eynal dağı birbirine yaklaştığı için Tebriz'in gelişmesi doğudan ziyade batıya, kuzeybatıya ve güneybatıya doğrudur.

Tebriz şehri, başkent Tahran'dan sonra ikinci sırada yer alan gelişmiş bir şehir konumundadır. Coğrafi konumu açısından gelişimini sürdüren Tahran'ın 619 km batısında yer alan Tebriz, günümüzde 25.232 hektarlık bir alana sahiptir. Birçok Tebriz halkı, kendi şehirlerini, İran çapında ilk modern hayata geçen şehir olarak görürler.

Şehrin gelişmesi aşağıda dönemler esas alınarak tablo halinde verilmiştir (Tablo 2). Bu tablodan da anlaşılacağı üzere her dönemde İran şehirleri arasında Tebriz öncülük eden bir şehir olmuştur. Tebriz aynı zamanda şehircilik açısından da önemli adımlar atmıştır. Son dönemde ise Tebriz şehri yeni caddeler ve çevre yollarına kavuşmuş bu nedenle yeni binalar yapılarak modern bir görünüş kazanmıştır. Ayrıca şehrin yapısal özelliği bakımından doğudan batıya uzanan Imam Humeyni Caddesi, kenti kuzey ve güney olarak iki parçaya bölen ana caddedir. Bu caddenin doğu ucunda Tahran'a giden ana yol, diğer ucunda ise tren istasyonu bulunmaktadır (Mahmoudi, 2010).

Tablo 2. Tebriz şehrinde yapılan dönemlere ait düzenlemeler, (Mahmoudi, 2010).

Dönem	Dönem	Yapılan İşler
Birinci dönem 1019 Yılından önce	<ul style="list-style-type: none"> * Tebriz daha önce daire şeklinde çevresi bağlar ve bahçelerle çevrili * Büyük ölçüde geçirdiği depremler sonucu oluşan harabeler * Binaların etrafı surlarla çevrelenmiş * Gazani Hani devrinde siyasi ve ticari yönden oldukça gelişmiş olup ticaret ve siyasetin merkezi olmuştur. 	<ul style="list-style-type: none"> * Şehrin eski geçiş kapılarının kenarında kervansaraylar ve pazarlar kuruldu * Mavi Cami ve Sarayı yapıldı * Gazani döneminde Rebe Reşidi kampusu yapıldı

Tablo 2'nin devamı

İkinci Dönem 1919-1971 Yılları arası	<ul style="list-style-type: none"> * Şehir alanının genişlediği ve yayıldığı alanlarda yeni konut alanları oluşturulmuştur * Şehrin kuzeyine doğru işyeri ve sanayi bölgeleri yapılmış * Şehrin eski meydanına “kent pazarı” olarak yeni işlev yüklendi * Tebriz İran sanayisinin öncü ve önder kenti seçilmiştir 	<ul style="list-style-type: none"> * Kaçarlar döneminin ilk zamanlarında önemli yapıların yapılmasına başlandı * Kaçarların son dönemlerinde şehrin gelişmesiyle etrafındaki sur ve kuleler yıkıldı ve pazarın güney doğusuna Ark kuruldu * Saheb ol Emr kampusunun etrafında Ekberiyeye okulu kuruldu * Sanayi gelişti ve fabrikalar kuruldu * Demiryolu ve istasyon yapıldı * Caddelerin açılmasıyla birlikte cadde üzerinde pazarla rekabet amacıyla idari ve ticari yerler kuruldu.
1971 yılından Günümüze Kadar	<ul style="list-style-type: none"> * Çevrede bağ konutları ve siteler hızla gelişmiş * Şehrin merkezinin inzive haline Gelişmiş nedeniyle Pazar önemini azalması. 	<ul style="list-style-type: none"> * Yeni caddeler yeni düzenlemelerle geniş bir hale getirildi * Ana caddelerin üzerinde yeni ticari ve pazar merkezleri kurdu

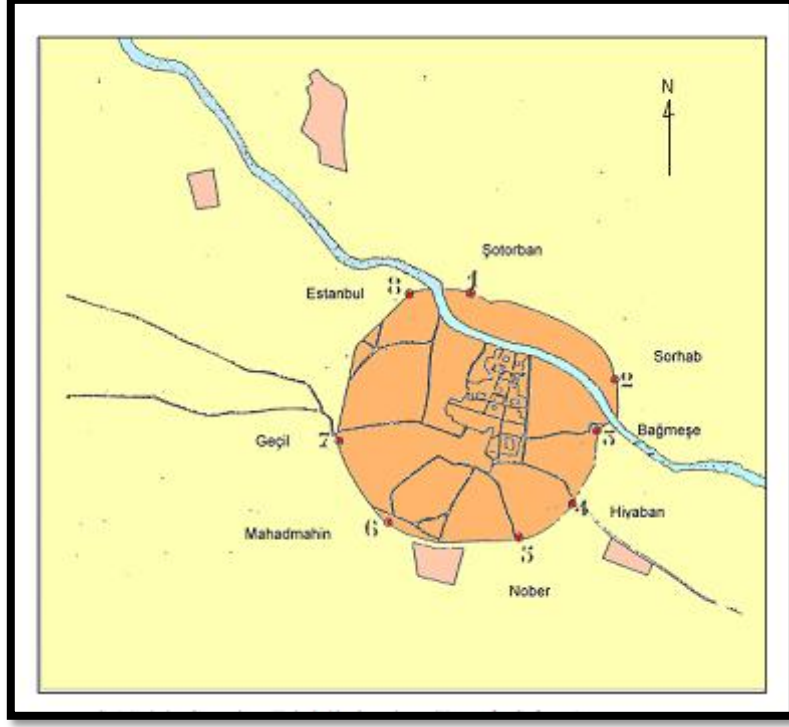
1.5.2. Tebriz Şehri'nin Tarihsel Gelişimi

İslam'dan çok öncesine kadar giden bir tarihi bilinmekle beraber kentin kuruluşu hakkında kesin bir bilgiye ulaşılmamış olmasına rağmen millattan sonra üçüncü yüzyılda kurulduğu varsayılmaktadır (Soltani, 2008).

Tebriz şehri, tarihi devirlerde Azerbaycan'ın önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bu şehir İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve bir süre de Safeviler dönemlerinde sözü edilen devletlerin başkenti olma rolünü de üstlenmiştir. Kaçar devrinde ise kendine özgü siyasi ve coğrafi konumu nedeniyle o devrin yine önemli bir merkezi olmuştur. Burada yaşayanlar ve göç yolu ile gelenler, şehrin tarihi geçmişinden, kültüründen ve geleneğine etkilenmiştir. Tebriz, İran şehirleri içinde tarihi olduğu kadar sanayi, ticaret, tarım ve ulaşım bakımından da önemli bir şehirdir (Ferid, 1989).

Ulaşım sektörü bakımından ele alındığında Tebriz kenti, bulunduğu yerin coğrafya özellikleri nedeniyle İran'ın önemli bir batı kapısıdır. İpek yolunun bu şehirden geçmesinden dolayı burası Asya'nın doğusuyla batısını birbirine bağlayan bir köprü veya geçit rolünü oynamaktadır (Türkiye'de Karadeniz kıyısında bulunan ve bir liman şehri olan Trabzon'dan gelip İran içlerine uzanan yol (Trabzon-İran transit yol) üzerinde yer alan

Tebriz, bu bakımdan da önemli bir konumdadır. Soltani'nin yaptığı Tebriz haritasında o dönemdeki şehrin 8 adet tarihi kapılarını görülmektedir (Şekil 42), (Elibüyük 2003).

Şekil 42. Geçmişte Tebrizin kapıları, (Soltani, 2008).

Önemli bir yol güzergâhında bulunması, ekonomik gücüne bağlı olarak nüfusunda meydana gelen artışlar, Tebriz'deki iş alanlarının genişlemesine ve şehrsel fonksiyonlarının artarak gelişmesine etki etmiştir. Bu durum, şehrin mimari özelliklerinin gelişimini de sağlamıştır (Şekil 43). Bunlara karşın, deprem, sel ve istila hareketleri gibi doğal ve beşeri felaketler şehrin gelişimini zaman zaman engellemiştir (Cehangir Mirza, 1392).

Şekil 43. Tebriz şairler anıtı ve Şehriyar şair Nameye İran, (URL-35).

1.5.3. Ulaşım

Tebriz’de ulaşım sektörü, şehiriçi ve şehirdışı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şehir dışı ulaşım araçları uçak, tren, otobüs ve özel arabalar; şehiriçi ulaşım araçları ise otobüs, minibüs, taksi, özel araçlar ve metrodan oluşmaktadır (Metronun işlemleri yapılmışsa da günümüzde çalışmamaktadır). Kentin nüfus yoğunluğu ve trafik sorununun çözülmesi amacıyla Tebriz Belediyesi tarafından ulaşım ağlarının geliştirilerek yolların genişletilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir. Şehrin çevresinde yeni gelişmekte olan mahallelerde muntazam yollar olmadığı için belediye sınırları içinde bulunan alanlarda uygun yol planlaması hala mevcut değildir (Zeka, 1989).

1.5.4. İklim

İklim bakımından İran, birbirinden çok farklı bölgelerin bulunduğu bir ülkedir. Hazar Denizi’ne bakan kısımlar çok nemli ve daima yağışlıdır. Bu bölge dışındaki bütün İran toprakları subtropikal kurak bölge içindedir. Hazar Denizi’nin kuzey kenarlarını çeviren Elbruz Dağları’nın kuzeye bakan yamaçları senede ortalama 1000-1500 mm yağış

aldığından zengin ormanlarla kaplıdır. Bu dağların eteklerinde sıralanmış bulunan dar kıyı ovaları çok nemlidir. Güneyde iklim daha ılımandır ama genelde belirgin bir sıcaklık söz konusudur. İsfahan yılda ancak 120 mm yağış alır. Yağmurlar genel olarak kış sonunda ve yaz ayları başlarında yağar. Denizden yüksek dağlarla ayrılan iç ovalar yaz süresinde Akdenizde görülen hava basıncı düşüklüklerinden etkilenmezler. Burada iklim yazları çok sıcak, kışları ise çok soğuktur (Şekil 44), (Ferid, 1989).

Tebriz, kuzey ve güneyinden doğuya doğru birbirine yaklaşarak uzanan yüksek dağların arasındaki vadi boyu ile güneybatıdaki Urmiye Gölü'ne doğru genişleyen bir ovada bulunduğundan dolayı yazları çok sıcak geçmektedir. Hatta yaz mevsiminin bazı aylarında sıcaklık 40 dereceye kadar yükselebilmektedir. Buna karşılık kışları soğuk hatta sert geçmektedir. Don olayına sıklıkla rastlanmakta olup yılın 50 günü donlu geçer. Dolayısıyla bu şehirde kara ikliminin hâkim olduğu görülür. Yıllık 250-600 mm arasında yağışın görüldüğü Tebriz Kenti'nde ölçülen ortalama değer 350 mm'dir. Yağış, ilkbaharda en fazla Mart, Nisan ayları ile Sonbaharda Ekim aylarında, en az ise yazın Temmuz ve Ağustos aylarında görülür. Bu aylarla beraber Eylül ayını da içine alan üç aylık devrede genel olarak kuraklık hüküm sürer. Bu şartların altında Tebriz şehri W. Koppen'in iklim tasnifinde (D.F.B) soğuk bölge ikliminde yer almaktadır (Soltani, 2008).

Şekil 44. Tebriz şehrinde kış mevsiminde kar yağışı

1.5.5. Nüfus

Şehrin nüfus sayımı resmi olarak 1940 yılında yapılmıştır. Bu dönemde şehrin nüfusu 213.542 kişi ve yıllık nüfus artış oranı % 1,93 olmuştur. Tebriz şehrinin nüfusu 1996 yılı sayımına göre 1.119.456 kişidir. Bu sayım sonuçlarına göre nüfus yoğunluğu şehirde hektarda 85,7 kişidir. En son resmi nüfus sayımı 2007 yılında yapılmış ve şehrin nüfusu bu sayıma göre 1.398.060 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu veriye göre şehrin nüfus yoğunluğu hektar başına 85,7 kişiden 99,86 kişiye çıkmıştır. Geçmişte yapılan onar yıllık sayım verilerine baktığımızda, 1976–1986 sayım verilerine göre Tebriz şehrinin nüfusunun % 4,97 arttığı görülür (Babayi, 2007).

Buna göre şehrin nüfusunun en çok bu dönemde arttığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde nüfusun hızlı bir şekilde artmasının ve artış oranının yüksek olmasının nedeni incelendiğinde, alanda sanayi tesislerinin hızla çoğalarak gelişmesi, devrimin olumlu yöndeki etkileri ve İran-İrak savaşı, şehrin büyük oranda İran'ın diğer bölgelerinden göç alması söylenebilir. Bu artış döneminden sonra nüfusun gelişme oranının azalmasının yukarıdaki bazı nedenlerin ortadan kalkmasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Bu durum konuya ait çizelgede açık olarak görülmektedir. Bu nüfus yoğunluğu şehrin her mahallesi için aynı olmayıp farklılık göstermektedir. Nüfus miktarı bakımından Tebriz, İran'ın, Tahran ve Meşhet'ten sonra üçüncü büyük şehridir. Sanayi açısından değerlendirildiğinde, sanayi şehirleri içinde Tahran'dan sonra ikinci konumdadır (Cevadi, 2006).

1.5.6. Hidrografya

Tebriz şehri, son yıllarda nüfusun artışı ve yağış miktarının (ortalama 350 mm) azalmasından dolayı önceden faydalanılan su kaynakları (Mehran Çayı, Komru Çayı, Acıçay ve yeraltı kaynakları) artık şehrin su ihtiyacını karşılayamamaktadır. Bunun sonucunda, su ihtiyacını karşılayabilmek için su ve kanalizasyon kurumu tarafından büyük çaplı borularla güneyde Urmiye gölüne dökülen Simine ve Zerine ırmaklarının suyu bu alana çevrilmiştir. Ayrıca şehrin su ihtiyacını karşılamak üzere kuzeydoğudaki Ün ibn Ali Dağı'nın kuzeyinden akan Nehend Irmağı üstünde bir baraj yapılmaktadır (Mahmoudi, 2010).

1.5.7. Jeolojik Yapı

Tebriz şehri ve çevresi, jeolojik yapı bakımından şu şekilde sınıflandırılır:

- Batı, kuzeybatı ve güneybatısı genç alüvyal topraklardan oluşmaktadır.
- Güneybatı ve güneydoğusunda dış güçlerle tahrip edilmiş olan çok küçük taneli piroklastik malzeme ve tuf ile ara katkılı göl sel tabakalar yer almaktadır.
- Şehrin güneyindeki araziler yarı sertleşmiş konglomeralar ile kumtaşı, ponza ve volkanik kayalardan oluşmaktadır. Yüzeyle bu kayaların ayrı ayrı ufalanmasından meydana gelen unsurların üzerinde toprak katı gelişmiştir.
- Şehrin kuzeyindeki yerler özellikle Eynalı Dağı kumtaşı ve kırmızı renkte olan marnlardan oluşmuştur.

Yeşil renkli serpantinler ve kırmızı renkli radyolaritler ile marnlar içinde kumtaşları Tebriz'in hava limanının kuzeyindeki arazilerin bir kısmını örtmektedir. Sonuç olarak, Tebriz şehrinin güneyi volkanik kayalardan, kuzeyi üçüncü zaman (Senozoyik) tabakalarından ve şehrin bulunduğu yerler de dördüncü zamana ait alüvyal dolgulardan oluşmuştur. Son yıllarda şehir, kuzey ve güneyde yer alan dağların eteklerine doğru gelişme göstermiştir. Buradaki jeolojik özellikler arazi kullanımını bakımından şehrin tarım arazilerinin kullanımının gelişmesinde etkili olmamış, fakat hizmet ve sanayi yönünden arazi kullanımında doğrudan etkili olmuştur (Babayi, 2007).

1.5.8. Bitki Örtüsü

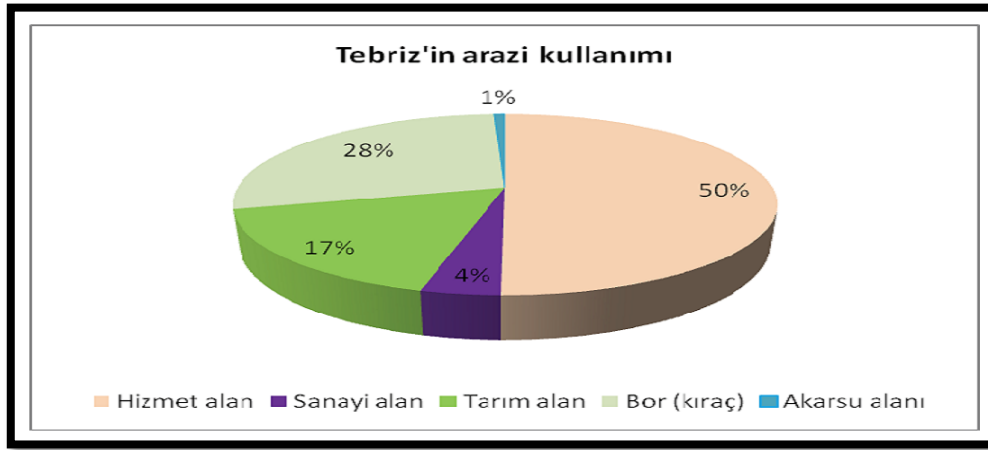
Urmıye Gölü'nün yakın çevresi gölün etkisi ile daha ılıman olup Akdeniz iklimi özellikleri görülmektedir. Buna karşılık gölün kuzeydoğusunda göl kıyısından 80 kilometre içeride bulunan Tebriz şehrinde göl kıyısında görülen iklim özellikleri görülmez. Ayrıca şehrin batısı ile doğusu arasında yükselti farkı da mevcuttur. Bu nedenle şehrin batı bölümü ile doğu bölümü farklılık gösterir. Bu farklılık özellikle Tebriz çevresindeki bitki örtüsünün durumunu etkilemiş ve farklı bir şekil kazanmıştır. Buna göre şehrin çevresinin doğal bitki örtüsü bozkırdır. Bozkır (step) olan bitki örtüsü genel olarak otlardan ve dikenli bitkilerden oluşmaktadır. Tebriz şehri çevresindeki otlakların durumu farklı derecelerde görünmektedir. Şehrin kuzeyindeki Eynalı Dağı ile güneydeki Sehend Dağı'nın kuzey ve kuzeybatısının otlakları çok iyi olup sahanın en önemli yaylaları burada yer almaktadır.

Dolayısıyla şehrin kuzey ve kuzeybatısındaki dağ etekleri ile güney ve güneybatısındaki dağ etekleri otlak alanlar bakımından iyi görünmektedir (Esgeri Mukaddem, 1999).

1.5.9. Arazi Kullanımı

Arazi kullanımı doğal koşulların insana sunduğu imkânlarla bağlı olarak, insanların hayatını sürdürebilmesi için mekân üzerinde gerçekleştirdiği faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan özelliklerdir (Mohandisine Moşaver Zista, 2002).

Tebriz şehrinin sahip olduğu doğal ve beşeri özellikleri nedeniyle kullanılan arazi alanı toplam 25.232 hektardır. İşte bunun %28'i boş alana ve %1 de akarsu yatağına aittir. Toplam olarak 7271 hektarı hiçbir sektörde kullanılmamıştır. Bu oran %29'luk bir paya eşittir. Geriye kalan %71'lik alan da üç ana sektöre ayrılmıştır. Bunlar hizmet, sanayi ve tarım sektörleridir. Bu sektörler çalışma alanında sağladıkları öneme göre şu şekilde sıralanabilir. Tebriz kent çevresinin arazi kullanımı Şekil 45'te gösterilmektedir (Mahmoudi, 2010).

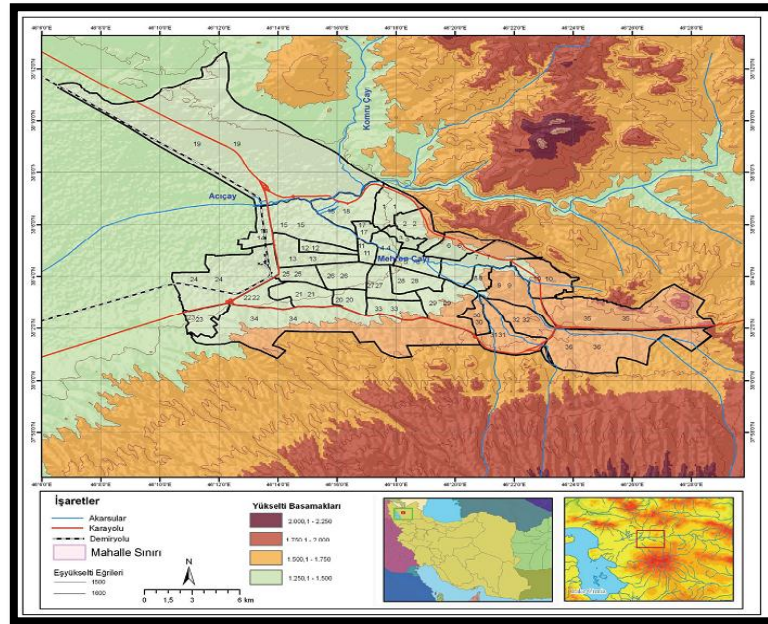
Şekil 45. Tebriz şehrinde arazi kullanımlarının oransal dağılımı, (Mahmoudi, 2010).

1.5.10. Tebriz Şehri ve Çevresinin Yerşekilleri

Tebriz şehri, yer şekilleri bakımından iki dağın arasında bulunan ve kendi adını taşıyan ovada kurulup gelişmiştir. Ovanın kuzeyinde Un Ebne Ali Dağı (Eynalı Dağı) ve güneyinde de Sehend Dağı yer almaktadır. Bu dağlar şehrin bu yönlerdeki gelişimini

sınırlandırmaktadır (Şekil 46), (Ek 3). Şehrin bulunduğu ova, doğudan batıya ve güneybatıya Urmiye Gölü'ne doğru genişleyerek uzanmaktadır. Şehir son yıllarda bu ova üzerinde gelişmesini sürdürmektedir (Sattarzadeh, Bayraktutan ve Hamid Far, 2007).

Şehirlerin genişlemesi ve gelişmesinin her hangi bir tarafa yönelmesi, alanın jeomorfolojik özelliğine ve onun durumuna bağlıdır. Dolayısıyla bu faktör geçmişten günümüze kadar şehirlerin kuruluşunda ve onların büyüme yönünde önemli bir rol üstlenmektedir. Başka bir anlamda her şehrin büyüme yönü ve şekillerinin nasıl olacağı yer şekillerine genel hatlarıyla bağlılık gösterir. Öte yandan şehrin durumunun coğrafya bakımından mekânsal özellikleri, insan faaliyetlerini ve onların dağılışını doğrudan etkilemektedir. Bu da sonuç olarak şehrin fiziksel yapısında ve onun şekillenmesinde önemli ve etkili bir faktör sayılabilir. Dağlar, tepeler, dereler, düzlükler ve bunların uzanırları gibi etkenler şehirlerin oluşmasında ve gelişmesinde önemli ölçüde rol oynamaktadırlar. Bu durum Tebriz şehrinde de görülmektedir. Yükselti basamaklarını gösteren fiziki harita üzerinde, yükseklik değerleri incelendiğinde, Tebriz şehrinin bulunduğu sahanın 1250-2000 metreler arasında olduğu görülür. Ancak şehrin büyük bir bölümü 1300-1400 metre yüksekliğinde bulunmaktadır. Dolayısıyla şehir batı ve orta kısım, güney ve doğu kısım ile kuzey kısım olmak üzere üç kısma ayrılabilir (Mahmoudi, 2010).

Şekil 46. Tebriz şehri ve çevresi yükselti basamakları (hipsometrik) haritası, (Mahmoudi, 2010).

Ek Şekil 3'e göre, söz konusu kısımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Şehrin batı ve orta kısımlarının yükseliği 1250-1400 m arasındadır.
- Şehrin güney ve doğu kısımları 1400-1700 m yükselti basamağındadır.
- Şehrin kuzey kısmında 1400-1600 yükseklik katları yer almaktadır.

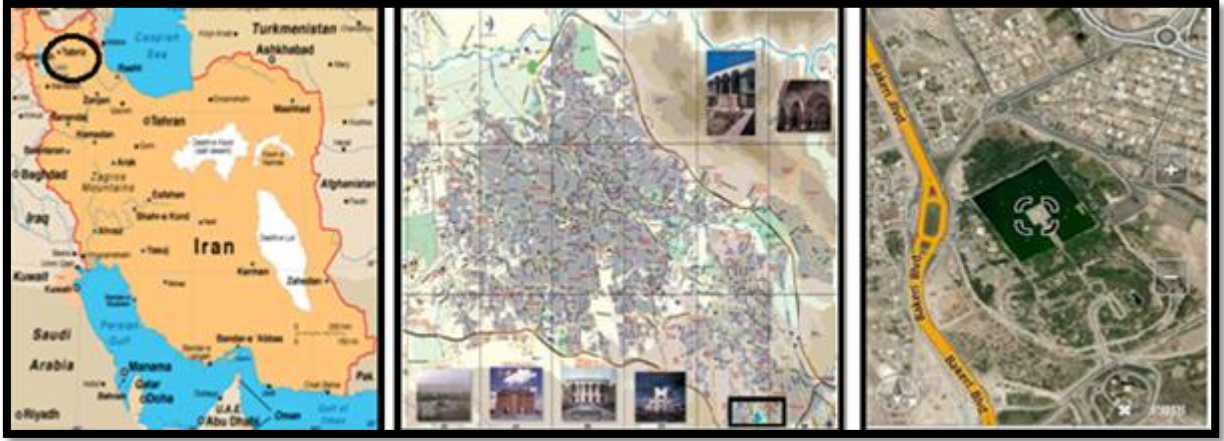
Şehrin yükselti bakımından kazandığı bu özelliklere göre, Tebriz'de şehir içi arazi kullanımları da yükseltinin değişimine bağlı olarak farklılıklar gösterir. Böylece yükselti faktörünün şehir içi arazi kullanımında oluşan çeşitliliğe ne kadar etkili ve önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Yükseltinin yanında bu durumu destekleyen yer şekillerinin önemi de gözden uzak tutulmamalıdır. Zira Tebriz şehrinin oturduğu alan ve bu alanın yükselti basamakları yer şekilleri ile bütünlük kazanarak şehir içi arazi kullanımındaki çeşitliliği ve bunların dağılışını etkilemektedir (Soltani, 2008).

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1. Materyal

Araştırma alanı olarak Tebriz Kent (İran)'inde yer alan tarihi bahçeler, İran bahçe sanatını temsil etme ilkesine dayalı olarak seçilmiş ve bu bahçeler içerisinde El Gölü Bahçesi ise tezin özellikle üzerinde yoğunlaştığı asıl çalışma alanı olmuştur.

El Gölü bahçesinin tez konusu olarak belirmesinin sebebi bu bahçenin günümüze kadar kalan tek tarihi bahçe olmasının ileri seçmektedir.

(a) İran haritası

(b) Tebriz haritası

(c) El Gölü bahçesinin uydudan planı

Şekil 47. El Gölü Bahçesi'nin coğrafi konumu

Araştırmada günümüzde bulunmayan Tebriz'in tarihi bahçelerinden; Saheb Abad Bahçesi, Kuzey Bahçesi, Sefa Bahçesi, Amir Kabir Bahçesi, ve Saheb Divan Bahçesi ile ilgili tanımlayıcı bilgiler verilmiş ve bu bahçelerin incelenmesinde, Tebriz Kenti'nde Kaçar dönemine ait olan 4 tarihi harita; Metrakacı'nın Minyatür Haritası (1560-1562), Tebriz'in Çevre Haritası (1863), Darossaltane Haritası (1918), Darossaltane Harita'sı (1948) kullanılmıştır. Araştırmada, Tebriz bahçeleri ile ilgili resimler, eski belgeler, fotoğraflar, seyahatnameler, sefernameler gibi birçok kaynak ve döküman ile El Gölü bahçesini çeşitli yönleriyle tanımlayan topoğrafik haritalar ve araştırma alanı ile ilgili her tür plan, proje, resim ve diğer materyallerden de geniş ölçüde de yararlanılmıştır.

Sözü edilen bilgi ve belgeler, Tebriz Kenti Kültür ve Miras Dairesi'nden alınmış ve ayrıca Kaçar döneminden kalan kitaplar araştırmada kullanılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili diğer dökümanlar da Doğu Azerbaycan Belediyesi, Tebriz'in Üçüncü Bölge Belediyesi, Mili Belgeler Dairesi, Kültürel Miras Müdürlüğü ile Tebriz Üniversitesi'den temin edilmiştir.

El Gölü bahçesinden çekilen fotoğraflar ile arazi üzerinde yapılan gözlem ve incelemelerden yararlanılarak elde edilen bu bilgiler, konu ile ilgili yapılan literatür taraması ile birlikte değerlendirmelere alınmıştır. Bunlarla birlikte çalışmalar sırasında alanda, bahçelerin mimarlık özelliklerini ortaya koymak amacıyla gözlem ve yerel incelemeler yapılmıştır.

2.2. Yöntem

Tebriz Kenti, coğrafik olarak 1700 metre yükseklikte konumlanmış bir kent olması nedeniyle diğer İran kentlerinden farklı iklim değerlerine sahiptir. İran Bahçe Sanatı'nın örnekleri olarak İran'ın farklı kentlerinde oluşturulmuş olan tarihi bahçeler ile Tebriz kenti'nde kuruluşu gerçekleştirilmiş olan tarihi bahçeler arasındaki farklılık ve benzerlikleri saptamak ve ayrıca farklı iklim özelliklerine sahip olması nedeniyle Tebriz Kenti'ndeki bu bahçelerin İran Bahçe Sanatındaki yerinin araştırılması amacıyla yönelik olarak bu özellikleri belirleme için araştırma düşüncesi bu araştırmanın çıkış kaynağını oluşturmaktadır. Soğuk bir iklime sahip olması sonucu farklı biçimlenmelere, bitkisel kompozisyona ve floristik çeşitliliğe sahip olan bu bahçeler üzerinde bugüne kadar bir araştırmanın bu kapsamda yapılmamış olması çalışmanın amaçlarından birini oluşturmakta olup özel bahçe mimarisine sahip olan ve bugüne kadar belirlenmemiş Tebriz Tarihi Bahçelerindeki tasarım modeli, bu bahçelerde araştırma kapsamında ele alınmıştır.

Tebriz Kenti'nde çok eski zamanlarda kuruluşu gerçekleştirilmiş ancak günümüzde bulunmayan 5 tarihi bahçe, tarihi metinlerden ve arşivlerdeki bilgi ve belgelerden yararlanılarak bahçe sanatına yönelik ilkeleri ortaya koymak amacıyla araştırılmıştır. Tebriz'in Tarihi Bahçeleri'nden, Saheb Abad Bahçesi, Kuzey Bahçesi, Sefa Bahçesi, Amir Kabir Bahçesi ve Saheb Divan Bahçelerine ait tüm görsel ve kuramsal kaynaklar ile Kaçar döneminden kalan haritalar incelenerek bu bahçelerin özellikli yönleri ve kimlikleri ortaya konmuştur.

Ayrıca tarihi bahçelerde, doğal elemalar (su, bitki, topografya vb.), yapay elemanlar (asıl binalar ve prefabrik binalar) ve onların birbiriyle birleşmesinden oluşan yapılar incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda Tebriz bahçelerindeki bahçe mimarisi yaklaşımı, İran bahçe sanatı temeli dikkate alınarak açıklanmıştır.

Araştırma, Tebriz'in günümüze ulaşan tek tarihi bahçesi olan El Gölü Bahçesi üzerinde yoğunlaşmıştır. El Gölü bahçesinin mimarisi, birçok faktörün etkisi altındadır. Bu bahçenin tasarımında etkili olan faktörler Fiziksel Faktörler, Biyolojik Faktörler ve Kültürel Faktörler olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

Ayrıca bahçenin planlandığı ve yapıldığı dönemden bugüne kadar geçen süre içinde bahçenin, mimarlık ve tasarım yönünün ortaya konulmasına yönelik olarak alanın zaman içinde geçirdiği değişiklik ve tarihçesi detaylı olarak incelenmiştir.

Kaçar döneminde yapılmış olan El Gölü bahçesi ile yine aynı dönemde kuruluşları gerçekleştirilen ve Kaçar dönemine ait diğer bahçeler karşılaştırılarak ortak yönleri ve farklılıkları incelenmiştir.

Bahçenin son yıllarda park kimliğine büründürülmesi sonucu alana yeni işlevler yüklenmesi ile El Gölü Bahçesi'nin yeni kullanım alanları tanıtılarak rekreasyon olanakları incelenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Tebriz Bahçe Sanatı

3.1.1. Tebriz'in Bahçe Tarihi

İran'da İslam Mimarlığı dönemindeki kent peyzajı, günümüz kentsel açık alan örgütlenmesinden oldukça farklıdır. Mezarlıklar dışındaki açık alanlar, hiç bir sınırlayıcı eleman olmaksızın doğrudan doğruya kent mekanlarıyla bütünleşik bir yapı sergilemektedir. Yeşil alanlar ve bahçeli iskan bölgeleri çevreden izole olmalarını sağlayacak çeşitli malzeme ve farklı biçimlerde oluşturulmuş duvarlarla kentsel açık alanlardan ayırılmakta olup duvarlarla sınırlandırılan bahçe mekanlarında, binaların mimarisine de bağlı kalacak bir tarzda düzen ve uyum içinde özel bahçeler ve kişiye özel alanların planlamasını yapmaktadırlar. Suyun kullanımı ile oluşturulmuş olan güçlü akklar, yol koridorları boyunca düzen içinde dikilen alle ağaçları, akkların keşişme noktasında yer alan binalar, net olarak vurgulanmış ve egemen bir konumda olan giriş kapısı bu bahçelerin önemli özellikleridir. İnan'ın eski şehirlerinde özellikle Tebriz'de yeşil alanlar ve bahçeler, şehrin en çekici ve ilginç alanlarını oluşturmaktadırlar (Kareng, 1995).

Tebriz'in bahçe tarihi, şehrin yeni kuruluş yıllarına dek uzanmaktadır. Turistlerin ve gezginlerin yazdıklarına ve mevcut belgelere göre bu kentin, mevcut kent dokusundan önce bahçeler ve çiftlik arazileriyle çevrili bir görünüm arz etmekte olduğu bildirilmektedir. Bu bahçeler ve yeşil alanlar, insanların, kentsel mekanlarda gereksinim duyacakları tüm sağlık ve sosyal şartları sağlayan ve kentlilerin sürekli iletişim içerisinde olduğu açık nefes alma boşlukları olarak değer kazanmıştır. Ama 1300'l yıllarda, artan nüfus ve kentin büyüyerek genişlemesi, şehrin önemli yeşil alanları olarak ekolojik yönden değerli çiftlik alanları ile yeşille bütünleşik tarihi yerler ve bahçelerin birer birer ortadan kaldırılmasına sebep olmuş ve beraberinde niteliklerini kaybeden bu alanlar, yerini sağlıksız yeni yapılaşma alanlarına terk etmek zorunda bırakılmıştır. şimdi Tebriz kenti yaşayanları yeşile, doğaya ve kıra olan özlemlerini kentten uzakta kır alanlarında ve köylerde karşılama yoluna gitmektedirler (Felli Ebn Daryuş, 1359).

Tebriz'in eski bahçeleri ve yeşil alanları ile ilgili temel bilgiler, tarihçiler ve gezginler tarafından hazırlanan yazılı kaynaklar ve seyahat notlarından edinilmektedir.

Abdollah Yagüt Hemuy “Mejma Albeldan” kitabında; “Tebriz Doğu Azerbaycan bölgesinde, ünlü şehir, güzel ve abata bir şehirdir. Bu şehir taş duvarlara sahiptir. Şehrin ortasında, akan nehir mevcuttur ve her tarafı bahçelerle çevrilidir. Tebriz’in meyveleri ucuz ve hiçbir yerde öyle güzel kayısı görmedim” biçiminde yazmaktadır.

Birçok seyahatnamede, İran’ı gezen turistler, bu şehrin büyüklüğü, sanayisi, ticareti, sanatı, zenginliği ve güzel bahçelerinden söz etmişlerdir. Jemli Kardı 1716 yılında, seyahatnamesinde; “Tebriz şehrinin 30 kilometreden fazla çevresi yeşil bahçeler ve büyük meydanla çevrilidir” demektedir (Niknam Lale ve Zogi, 2005).

Tebriz, İsfahan şehrinden sonra İran’ın ikinci en büyük şehridir ve ayrıca nüfus ve zenginlik konusunda İran’ın birinci şehri sayılır. Şanbe-Gazan’ın muhteşem binaları, uzaktan kale gibi bahçelerin ortasında görünmektedir. Tepenin kuzeyinde ve batısında, büyük bir alan içinde Urümiye Gölü bulunmakta olup suların hepsi ona doğru akar. Her yerde bahçeli evler ile bahçeleri çevreleyen muhteşem ve güzel park ve bahçeler, her tarafta gül bahçeleri (gülistan), ağaçlık alanlar, her köşede akan sular ve birçok oturma alanları mevcuttur (Haamaçi, 1991).

Tebriz, büyük evlere, ağaçlı bahçelere ve çiçekli bağlara sahip olmasına rağmen İran’ın çok eski şehirleri gibi, meyve bahçeleriyle çevrilmiş olup bu bahçelerde yapılan meyve ziraati, sahiplerine gelir getirmesi nedeniyle de diğer yandan zenginlik kaynağıdır. Bu bahçeler genelde verimli, yaşlı ağaçlara sahiptir ve bahçeler adlarını genelde sahiplerinden almışlardır. Bu bahçelerde her türlü meyve vardır ve aralarında da Kavak, Karaağaç, Söğüt, İğde, Gül, Çam sınır elemanları olarak görünmektedir (Sultanzade, 1998).

Nadir Mirza, “Tebriz Darossaltene Coğrafyası” adlı tarih kitabında, Tebriz’in bahçeleri ile ilgili olarak; “Evler, pazarın dışında yapılmış ve genelde hepsinin bahçeleri vardır” şeklinde belirtmektedir (Nader Mirza, 1995).

Hamdolah Mostufi; “Tebriz’in peyzajıyla ilgili eski dönemlerde çeşitli ağaçlar, İran’ın farklı noktalarından getirilmiş ve bu şehirde yetiştirilmiştir” demektedir (Mostufi, 2002).

Seyahetnelere göre, Tebriz’in içinde eskiden birçok bahçenin varlığına değinilmiş ve her tarafın yeşil alanlarla çevrili olduğu ve sokakların ağaçlarla donatıldığı belirtilmektedir. Bu bahçelerin ihtiyaç duyduğu suyun temini için yeraltı sularından faydalanılıyordu. Hatta bazı sokakların isimlendirilmelerinin buldukları bahçe alanları ile dikilen ve yetiştirilen ağaç türlerine bağlı olarak yapıldığı bilinmekte olup

sokak isimlerine ek olarak “bağ” ismi eklenmiştir. Şimdi Tebriz’de nüfusun artmasına koşut bir biçimde bahçeler gitgide ortadan kaldırılarak onların yerine binalar ve kentsel alanlar yerleşmiş, ancak sokak adlarının çoğu halen değişmemiştir (Semedi, 2005).

3.1.2. Eski Haritalarda Tebriz Bahçeleri

Tebriz, tarım konusunda Azerbaycan’ın çok önemli bölgelerinden biri sayılır. Turistler bu şehri “yeşil bölge” olarak bahçelerle adlandırır. Ama talihsizlik, yıkıcı depremler ve kötü yöneticilerden dolayı Yeşil Tebriz’den hiçbir şey kalmamıştır. En çok görsel belgeler ve bilgiler Safevi ve Kaçar dönemine ait olup Safevi döneminde Tebriz’de bahçe, şehrin fiziksel yapısına şekil verici faktör sayılmakta ve bahçenin modülasyonu şehrin yapısında, her zaman kentsel peyzajın kalitesi ve görüntüsünün yükselmesine sebep olmaktadır (Sefameneş, 1997).

Kaçar döneminden kalan haritalar incelendiğinde, sayısız bahçenin hem kent içinde hem de dışında olduğu görülmektedir. Bu belgeler, tarihi bahçeler ile ilgili kültürel mekanları içeren birer kültürel belge niteliğinde olup, değerlidir. Park ve bahçelerde, yer alan yaşlı ağaçlar, yoğunluklarına göre, kent peyzajının iyileşmesine katkı sağlamakla kalmayıp yaşayanların eğlence ve kültürel ihtiyaçlarını da karşılamaktadırlar. Bu bölümde farklı tarihlerde hazırlanmış olan Tebriz’in dört önemli tarihi haritası ele alınarak haritada gösterimi yapılan Tebriz’in tarihi bahçelerinin yerleri ve adları incelenmiştir (Eisevi, 1983).

3.1.2.1. Metrakçı’nin Minyatür Haritası (1560-1562)

Metrakçı’nin Minyatür Haritası, Akkoyunlular zamanında Tebriz’de tek geçerli çizilmiş belgedir. Bu harita, Metrakçı’nin “Beyan Manazel Alnuzuh” kitabından alınmış bir fotoğraftır. Bu kitap aslında Sultan Osmanlı kampanyalarında (1560-1562) resimli rapor halinde yayınlanmıştır. Kitabın metin ve minyatürleri muhtemelen 1564 yılında tamamlanmıştır. 218 sayfa halinde yayınlanan kitabın, 132 sayfası resimdir. Resimli 132 sayfanın 54 sayfası ise İran’ın şimdiki sınırları ile ilgilidir (Metrakçı, 2000).

Yapılmış incelemelere göre, bu kitabın tasarlanmış fotoğrafları çizilerek harita oluşturulmuştur. Tasarımcı, aklındaki resimleri hayalindeki kente ait izlenimlerle

kariştirarak bu haritayı elde etmiştir. Kitapta yer alan resimler o d6nemlere ait 6nemli değerli belgeler olarak kabul edilmektedir (Bani Mesut, 2011).

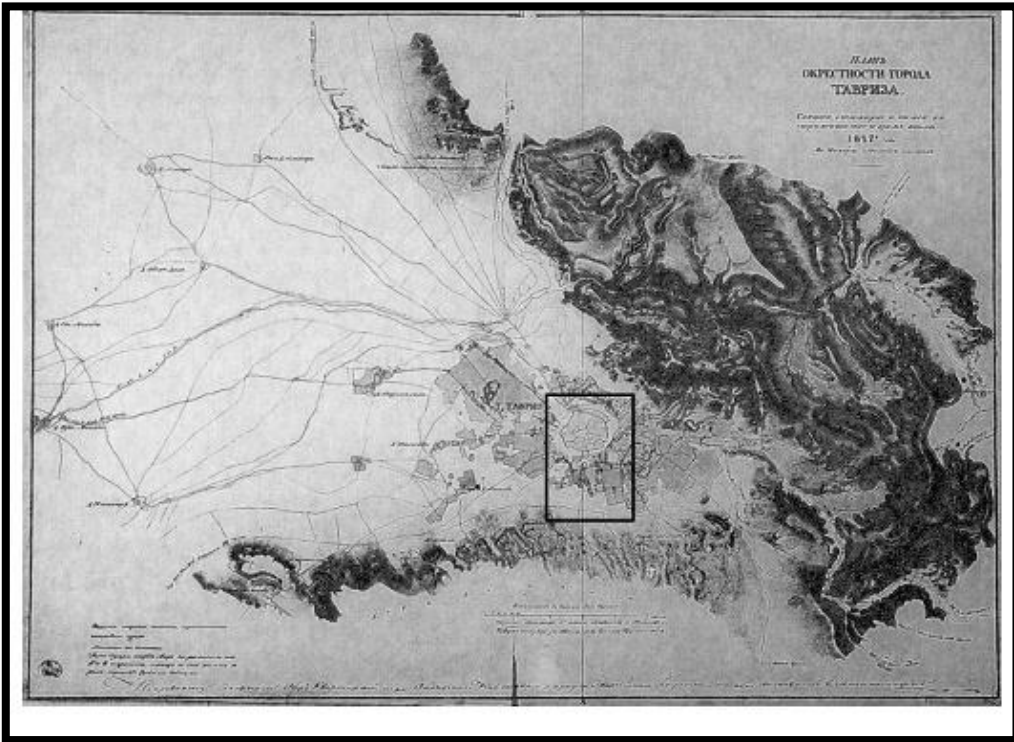
Kitapta yer alan resimlerden biri olan Tebriz'in bu haritasında şehir, k6şeleri yuvarlanmış dikd6rtgen formlu yapının içinde olup mazgallı siper ile çevrilmiştir. Bu planlarda yerleşim alanı detayları ile çizilmiştir. Haritadaki renklendirme daha sonra gerçekleştiği için manip6lasyon olma olasılığına rağmen yapılan el çiziminde gerçekçilik oldukça y6ksektir. Resimler sembolik şekilde çizilmişlerdir ve her bir kavramın g6sterilmesi için sembol ve işaretten yararlanılmıştır. Haritadan anlaşılacağı gibi buradan geçen Mehran rud Nehri, şehri, ikiye b6lmemektedir. Nehrin sağında, bina yoğunluğu daha çok olup solunda ise bu yoğunluk seyrekleşmektedir. Yapılan araştırmalara g6re bu binaların çoğunluğunun devlet binalarına ait olduğu tespit edilmiştir. Yerleşim alanı iklimsel koşullara g6re tasarlanmıştır. Nehrin kuzeyinde duvarlı iki bahçe bulunmaktadır. Nehrin aşağısındaki bahçe, Saheb Abad bahçesi olarak bilinmektedir (şekil 48), (Ek 4), (Metrakçı, 2000).

şekil 48. Tebriz şehrinin Matrakçı tarafından yapılmış tarihi minyat6r6, (Tebriz Belediyesi, 2002)

3.1.2.2. Tebriz'in Çevre Haritası (1863)

Bu harita 1867'de Rusyalı haritacılar tarafından çizilmiştir. Ayrıca şehrin güçlendirme (fortification) haritasını da oluşturmuşlardır. Tebriz işgal edildikten sonra şehrin haritası yeniden, Rusyalı haritacılar ile birlikte Fransalı haritacılar (Trezl-Fabuye) tarafından 1844- 1843 yıllarında çizilmiştir (Şekil 49), (Ek 5). Harita askeri amaca yönelik tasarlandığı için neredeyse çok az bir bölümü kentsel bilgilere sahiptir. Askeri bölümleri ön plana çıkan haritada diğer kısımlar gizli kalmış, genel olarak çizilmiş detayları verilmemiştir. Bu haritada Tebriz'i oluşturan köylerin konumları belirtilmiş, ulaşım ağları gösterilmiştir. Paftada harita ile ilgili bilgiler Rusça belirtilmiş olup sağ köşede "Tebriz Şehri Çevre Haritası" olarak başlık atılmıştır. Ölçek çizgisel olup paftanın güneyinde belirtilmiş ve projeyi çizenlerin adları sırasıyla yazılmıştır. Pozdbiyosif ve Petrof tarafından çizilen haritada dikkat edilmesi gereken önemli nokta da kuzey yönündeki bahçeler ve bina cephelerinin görünümü olmuştur. Haritada kuzey bahçesi önemle vurgulanmış olup şehir onun çevresinde kurulmuş gibidir. Bu haritada ayrıca bahçede yer alan akslar ve ortada yer alan alanlara önem verilmiştir (Mehryar, 1999).

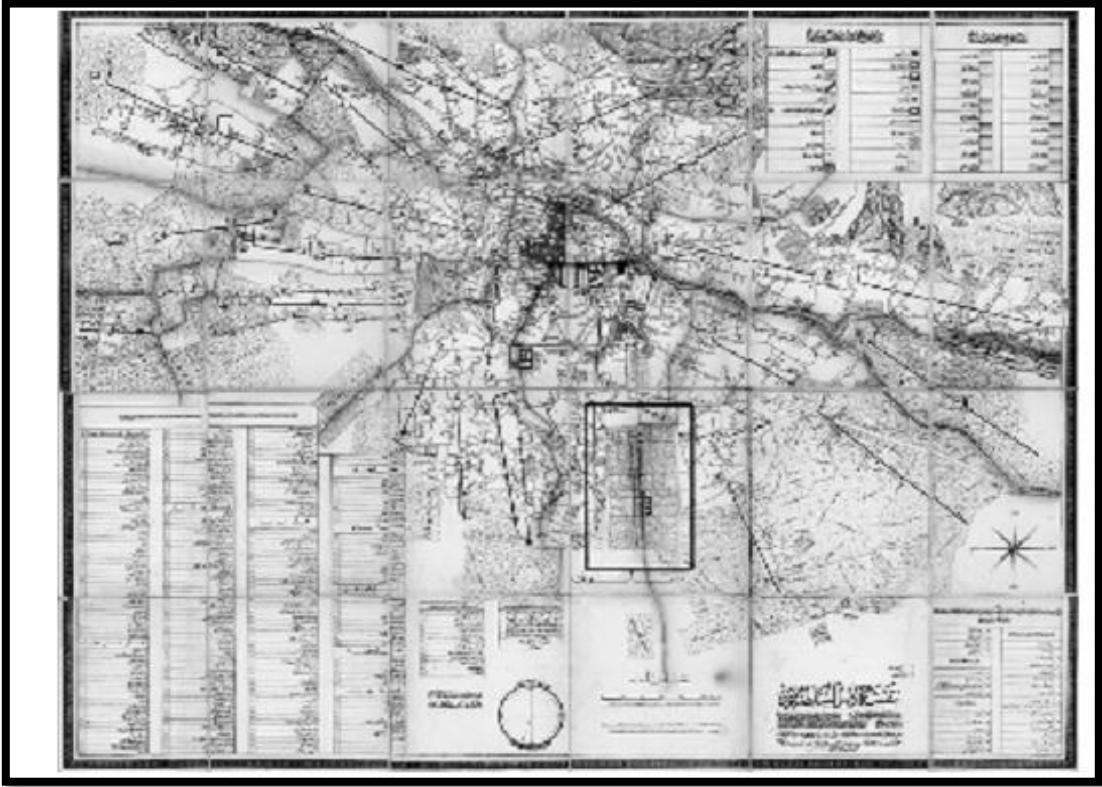

Şekil 49. Tebriz'in çevre haritası (1863), (Tebriz Kültürel Miras Borusu, 2011).

3.1.2.3. Darossaltane Haritaları

3.1.2.3.1. 1918 Yılında Darossaltane Haritası

Darossaltane haritası (1918), Perns Mozafferedin Mirza'nın isteği üzerine, Abbas Han (Tebriz devlet okulun başkanı), Mohammad Mirza (Mühendis ve matematik öğretmeni) ve Mühendis Mohammad Reza tarafından 1918 yılında Tebriz'de hazırlanmıştır. 1932 yılında Ağa Kerbelai Asad tarafından harita, 970×756 cm'lik olan pafta üzerine el çizimi ile aktarılmıştır (Şekil 50), (Ek 6).

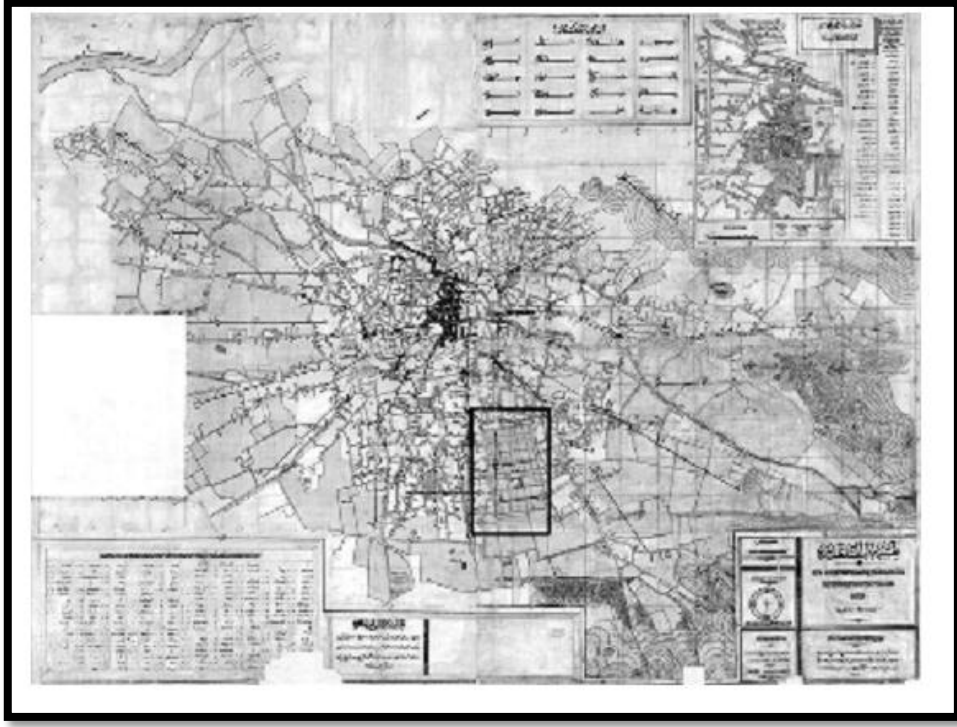
Şekil 50. Darossaltane haritası (1918), (Tebriz Kültürel Miras Borsu, 2011).

Bu harita, Tebriz ve Tahran'daki Dar Alfun okullarında deneyimli İranlı eğitimciler tarafından çizilmiştir. Bu haritanın en önemli özelliği topoğrafyanın ilk defa bu kadar araziye uygun şekilde çizilmesi olmuştur. Buna ek olarak ilk defa sokakların konumları, sınırları işlenmiştir. Grafik işaretlerinin bolca yer aldığı bu haritada Farsça dili kullanılmıştır. Sahip olduğu bilgi yükü nedeni ile bu harita resimli bir kitap olarak yayınlanmıştır. Bu durum haritanın kolay incelenebilmesini sağlamıştır. Kuzey bahçesinde

yer alan binalar işaretlerle belirtilmiş ve bu işaretlerin her biri paftanın sağ kısmında listelenmiştir. Buna göre, binaların adları sırasıyla; Harem evi, hayat, bakım evi, Divan evi, Gizlilik evi, Ahur ve Bahçenin köşkü olarak yer almıştır. Haritada 325 bahçe listelenmiştir. Bunlardan bir kısmı çiftliklerden bir kısmı ise dut bahçesi, limonluk, bostan, bağ, sebze-meyva bahçesi, çiçek parterleri ve tarım alanlarından oluşmaktadır Haritada şehrin içinde çoğunluğu meyve bahçelerinden oluşan birçok bahçe bulunmaktadır. En basit bahçe tasarımına sahip olan bu meyva bahçeleri aynı zamanda ekonomik açıdan halka gelir sağlamaktadır. Bu durum bu bahçelerin Tebriz için önemini ortaya koymaktadır. Bu bahçeler incelendiğinde bahçelerde bahçivanlara yönelik küçük yapıların olduğu görülmektedir (Faharı Tahrani, Parsi ve Bani Mesut, 2006).

3.1.2.4. 1948 Yılında Darossaltane Haritası

Darossaltane Haritası (1948), Asadolah Han Merage tarafından 1948 yılında tasarlanmıştır. Boyutu 232×173 santimetre olan bu harita konusunda bilgi veren az kaynak bulunmaktadır. Daha önceden Asadolah Han tarafından yapılmış olan harita esas alınarak çizilen bu haritada bilgiler benzerlik göstermektedir. Bu iki haritanın tek farkı, Darossaltane haritasında (1948) yer alan pazar yeridir. Ticari amaçlı tasarlanan bu haritada yer alan ticari alan kullanımları kentsel doku üzerinde baskı kurmakta oldukları net olarak algılanmaktadır. Sahip olduğu ticaret alanları nedeni ile bahçe kullanımları sınırlanmıştır. Haritada sadece dört bahçe yer almakta ve her bahçenin taşıdığı özellikler hem grafiksel hem de yazılı olarak haritada işlenmiştir. Bu bahçeler Kuzey bahçesi, Eynoddole Bahçesi, Göm Bağı, Erameni Mili Bahçesi olarak adlandırılmıştır. Her iki haritada Kuzey bahçesi bulunmaktadır. Bu bağlamda, diğer beş bahçenin, Asadolah Han tarafından yapılmış olan haritanın çiziminden sonra tasarlandığı anlaşılmaktadır (Şekil 51), (Ek 7), (Fehari Tahrani, Parsi ve Bani Mesut, 2006).

Şekil 51. Darossaltane haritası (1948 M), (Tebriz Kültürel Miras Borusu, 2011).

3.1.3. Tebriz'in Tarihi Bahçeleri

Tebriz'in bahçeleri (bağları) eski geçmişlerine bakıldığında kentin çevresel özelliklerine göre tasarlandığı ve kentin tarihi kimliği ile bütünleştiği görülmektedir. Bu bahçeler ile ilgili detaylı bilgilere ulaşabilmek için kentin fiziksel özelliklerinin yanı sıra tarihi sürecinin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bu bahçelerin şekillenmesinde kent tarihinin büyük etkisi vardır.

Fiziki özellikleri incelendiğinde, Tebriz kenti verimli ovalara (300 kilometre kare) sahiptir ve bu sebeple Azerbaycan'ın önemli tarım bölgelerini oluşturmaktadır. Gelen turistler tarafından kentin yemyeşil ovalarıyla eşsiz bahçeleri dikkat çekmektedir. Fakat peşpeşe gerçekleşen depremler ve iyi planlanmamış yönetim organizasyonu nedeni ile sadece günümüze kadar iki Tebriz bahçesi ulaşabilmiştir (Cevadi, 1971).

Kentle ilgili bilgilere Kaçar ve Safevi dönemine ait belgelerden ulaşılabilir. Safevi dönemine ait haritalar incelendiğinde Tebriz kentinin bahçelerle çevrili olduğu görülmektedir. Böylece bahçelerin fiziksel olarak Tebriz kenti için büyük öneme sahip olduğu ve kent peyzajına olumlu etki sağladığı görülmektedir. Kaçar dönemine ait haritalar incelendiğinde ise o dönemdeki bahçelerin çok azının günümüze ulaştığı görülmektedir.

(Şekil 52). Bahçelerde yoğun olarak ağaç ve çalılarla bitkilendirme yapılmıştır. Sahip olduğu bu dokusu nedeni ile bahçeler Tebrizli'lerin eğlendikleri, dinlendikleri, toplandıkları sosyal yaşamlarını sürdürdükleri mekanlar halini almıştır. Bu sebeple sahip olduğu dönemi temsil ettikleri için kültürel miras değeri taşımaktadır (Sefamaneş, 1997).

Şekil 52. Tebriz Şehri'nin eski resmi (1821), (Sefamaneş, 1997).

Tebriz'in tarihi bahçeleri araştırılırken aşağıda detayları ile belirtilen 7 tarihi bahçeden, günümüze sadece ikisi kalmıştır. Bu bahçelerin seçimindeki temel neden, bu bahçelerin İran'ın temel bahçe tasarım ilkelerine sahip olmasıdır (Bani Mesut, 2010). Bu araştırmada, bahçelerin doğal öğeleri dikkate alınmıştır ve bunlardan yola çıkılarak Tebriz bahçelerinin tasarım ilkelerinden yola çıkılarak elde edilen bilgiler ışığında soğuk iklime sahip bölgelerde yer alan bahçelerin oluşum modeline ulaşılması amaçlanmaktadır.

3.1.3.1. Saheb Abad Bahçesi

Tebriz'in Saheb Abad bahçesi Akkoyunlular (1401-1529) döneminin en önemli mimari eserlerindedir. O dönemdeki sosyal ve siyasi koşullara göre bahçe ve Saheb Abad meydanından oluşan kompleks yapı planlanmıştır. Bu meydana kalan kalıntılar İran'ın tarihi değeri yüksek olan eserlerinin arasında yer almaktadır.

Bu kompleks yapı dörtüzyıl boyunca İran'ın hükümet sarayı ve Cahan Şah, Uzun Hasan, Şah İsmail, Safevi ve Şah Tahmasob gibi padişahların merkez komutanlık görevini

üstlenmiştir. Fakat günümüzde yapılan yanlış onarımlar ve bakım nedeni ile bu eser yıpranmış olup geriye sadece ünlü ismi kalmıştır (Bani Mesut, 2004).

Saheb Abad bahçe ve meydanı, Moğol padişahlığı döneminde vezir -i azam Hacı Şems Aldin Mohammad Covini tarafından 1282-1302 yıllarında yaptırılmıştır. Tarihçi Cehan Goşai Covini kitabının önsözünde; Hac-ı Mohammad Covini'nin zamanının çoğunu Tebriz'de geçirdiği, kendisinin Tebriz'in Mehran ırmağının kuzey sahilinde büyük ve şahane bir bahçe inşaa ettirdiğini ve ortasında muhteşem bir bina yaptırmış olduğunu anlatmaktadır. Bu bina, bahçesi ile bir kompleks oluşturarak sonradan Saheb Abad bahçesi olarak adlandırılmıştır (Kareng, 1995).

Akkoyunlular, Tebriz'i ele geçirmiş ve burayı başkent ilan etmiştir. Saheb Abad Konağı, sahip olduğu mimari özelliği ile dikkat çekmiş ve bu sebeple Akkoyunlu sultanlarının ilgi odağı haline almıştır. Bu konak, Uzun Hasan (Hasan Bağ) tarafından genişletildikten sonra hem burası hem de bahçesi, Akkoyunluların merkez komutanlığı haline dönüşmüştür (Bani Mesut, 2004).

Akkoyunlu hükümdarlarından Uzun Hasan'ın bu konakta yapmış olduğu değişiklikler ile ilgili yeterli tarihi bilgi ve kaynaklar bulunmamaktadır. Fakat o dönemlerdeki mevcut yazılı metin ve görsel kaynaklar incelendiğinde Saheb Abad bahçe ve meydanını tanıtan yardımcı tasarım öğelerine ulaşmak mümkündür. Akkoyunlu beyliğinin kurucusu Uzun Hasan veya Şah Tehmasob (1451-1603) döneminde Tebrizi ziyaret eden bir Venedik gezgininin yazmış olduğu seyahatname incelendiğinde, bunlardan birinde, bu bahçe ve meydana oluşan kompleks ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır (Niknam Lale ve Zogi, 2005).

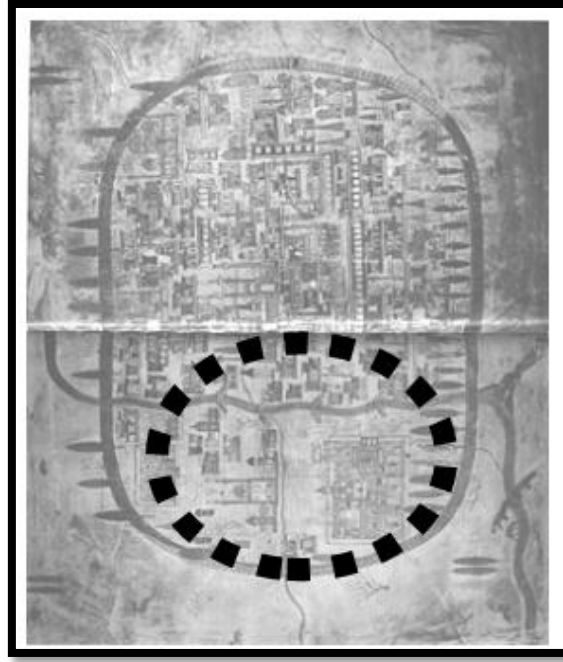
Saheb Abad bahçesi ve meydanından oluşan kompleks, hükümet binası ve konaklama işlevini yerine getirmiştir. Hükümet konağının tipik bahçe tasarımına sahip bu kompleksin giriş kısmı, girişin hemen bitişiğinde küçük veya orta büyüklükte giriş binası olarak (serder) adlandırılan bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı temel binaya bir geçiş sağlamakta ve köşk binası olarak adlanmaktadır. Bazı köşk yapılarında ortada bulunan havuz, bahçeyi dörde bölmektedir. Fakat aksine bu köşk binası bir ana aks ile giriş binasına doğrudan bağlanarak bahçeyi ikiye bölmektedir (Bani Masut, 2004).

Köşkte yaşayan bireylerin bahçe manzarasından yararlanabilmesi amacı ile köşk binası dışa dönük olarak tasarlanmıştır. Daha fazla manzaradan yararlanabilmek amacı ile köşkün cepheleri kare veya sekizgen formda dışa doğru çıkıntı yapmıştır. Bahçe ve çevresindeki manzara dikkate alınarak bina cephesindeki kare ve sekizgen çıkıntılarda ve

arada kalan orta boşluklardaki yüzeylerde pencereler ve balkonlar tasarlanmıştır. Böylelikle binanın manzaraya hakim olması sağlanmıştır.

Akkoyunlu döneminde Tebriz için çizilen ve geçerliliği kabul edilen tek çizim planı Nusuh Metrakçı'nın kitabı olan Beyani Menazel'de yer almaktadır. Minyatür olarak çizilen bu plan, Saheb Abad bahçe ve meydanın ölçüleri, yerleşim alanınının büyüklüğü hakkında bilgi veren tek kaynaktır. Bu plana göre Saheb Abad meydanının kuzeyi ve güneyinde olmak üzere iki giriş kapısı ve ortada Çügan olarak bilinen bir meydanı bulunmaktadır. Hasan Paşa Camisi ve medresesi ise bu meydanın karşısında yer almaktadır (Niknam Lale ve Zogi, 2005).

Metrakçı'nın planında, ana meydana bakan yönde Saheb Abad kompleksi ve ayrıca bahçeye giriş binası, sekiz cennet (hash behesht) bahçesi, harem sarayı ve köşk içindeki devasa çeşme görülmektedir (Şekil 53), (Metrakçı, 2000).

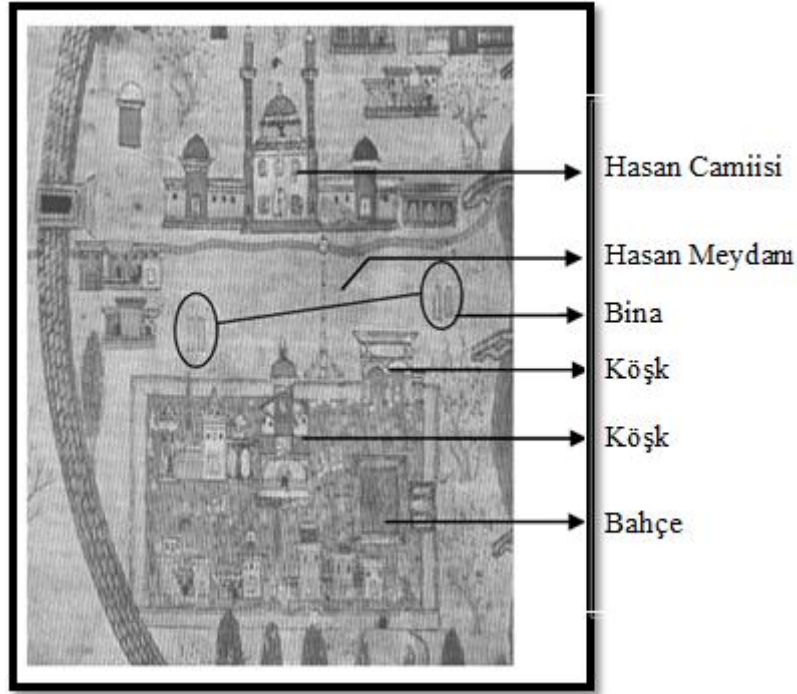

Şekil 53. Saheb Abad bahçesi, Metrakçının minyatür haritasında, (Bani Mesut, 2004).

Bahçenin içinde ladin ve geniş yapraklı ağaçlar yer almaktadır. Dikkati çekmek amacı ile çiçekli geniş yapraklı ağaçlar tercih edilmiştir. İran'ı ziyaret eden Venedik gezginine göre bahçede birbirine dik iki aks bulunmakta ve bu aksların birleşim noktalarını oluşturan merkezde yer alan bahçede; giriş, giriş binası, cennet bahçesi, bu bahçeye bakan

sekizgen formlu bir köşk ve ayrıca Enderuni binası, mescit binası ve meydanı yer almaktadır. Bu gezgin daha çok sekizgen formlu köşk hakkında bilgi vermiştir. Buna göre, bu köşk dört cepheli olup tek katlı bir yapıdan oluşmaktadır. (Bani Mesut, 2004). Bahçeye bakan, dışarıya doğru kare veya sekizgen çıkıntısı bulunan bu yapının kare formunda odaları bulunmaktadır. Köşkün ortasında yükselen bir kubbe yer almaktadır. Bu yapı Şah İsmail'in hükümdar olduğu Safevi dönemine kadar kullanılmıştır.

Sahib Abad kompleksinde bulunan bir başka önemli yapı da Sultan Hasan'ın adına yapılmış olan merkez camisi'dir. Tarihi metinlere göre, bu caminin daha sonraki yıllarda Uzun Hasan adına yaptırıldığı bildirilmektedir (Şekil 54), (Sultanzade, 1998).

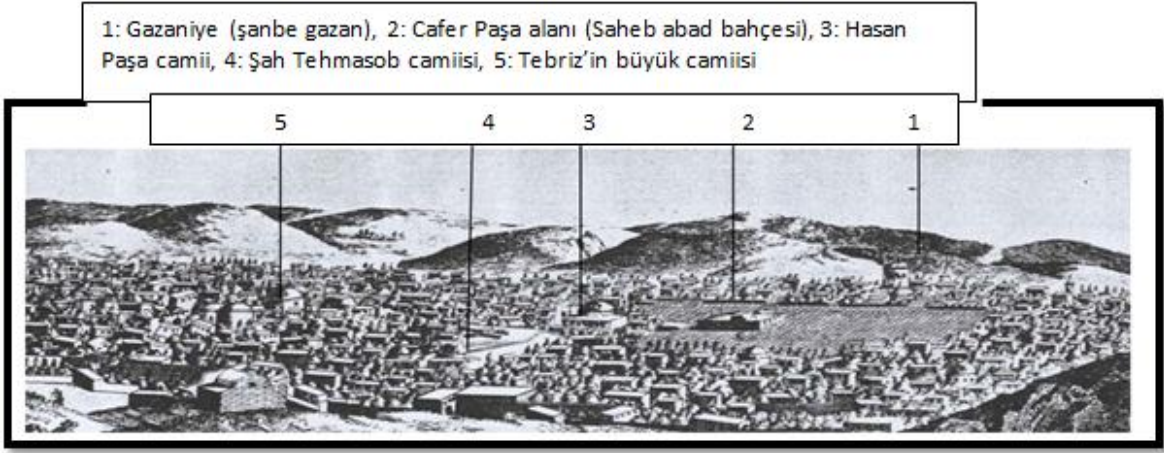

Şekil 54. Saheb Abad bahçesinin alanı, (Bani Mesut, 2004).

Saheb Abad bahçesinin yan girişinde bulunan kapı, girişe ve giriş binasına açılmaktadır. Bu giriş binası padişahın idari binasına ulaşmaktadır. Önemli devlet işlerinin çözüldüğü bu bina, meydan ortasında bulunmaktadır. Böylelikle insanların bahçeye girmesine gerek kalmamıştır. Devlet işleri ile özel yaşam alanı birbirinden ayrılarak her iki sahanın mahremiyeti bu sayede korunabilmiştir. Ayrıca giriş binası özel etkinlikler, kutlamalar veya askerlerin geçiş töreni için uygun bir saha konumunda bulunmaktadır.

Saheb Abad köşkünün bir başka bölümünde Enderuni (içeriye dönük) adlı bir bina bulunmaktadır. Devlet amirleri ve ailelerinin yaşadığı lojman görevi üstlenen bu bina konaklama amacı ile kullanılmaktadır. Enderuni binalarının tasarım ve yapımında, burayı kullananlara yönelik olarak bahçelerde sosyal ve fiziki gereksinimlerini karşılayabilecekleri alanlar oluşturulmuştur. Mahremiyetin sağlanması amacı ile binalar içe dönük olarak tasarlanmıştır (Haamaçi, 2002).

Kalan tarihi metinler ve Metrakçı'nın haritasına göre bahçe kompleksi ve Saheb Abad meydanı restore edilmiştir. Bu aşamada bu kompleksin ana öğelerini oluşturan meydan, bahçe, köşk ve bunların arasındaki bağlantılara özen gösterilmiştir. Restore çalışmalarından sonra Akkoyunlu dönemindeki halini almıştır. Tarihi belgelerin incelenmesi üzerine, bu meydanın 1804 yılında Tebriz'de gerçekleşen depremin ardından inşa edilen meydan olduğu anlaşılmıştır. Bu meydan, depremden önceki eski konumunun tam üstüne değil sadece belirli bir bölümüne kurulmuştur. Bu meydanın konumlanması doğu-batı yönündedir. Halbuki depremden önce Kaçar döneminde aynı meydanın yönünün kuzeybatı ve güneydoğuya baktığı bilinmektedir. Meydanın yönelişinin değişmesinden yola çıkılarak meydanın tam olarak aslına uygun olarak yapılmadığı anlaşılmaktadır (Bani Mesut, 2004).

Şekil 55. Saheb Abad bahçesi Şarden'in tasarım'ından, (Şarden, 1995).

3.1.3.2. Kuzey Bahçesi

Eski zamanlardan beri kuzey bahçe adıyla bilinen bu bahçe, Tebriz halkının deyişiyile Şaza bağı ve günümüzde de Tahtı spor stadı olarak anılmaktadır (Şekil 56).

Tebriz şehri milattan sonra 1921 yılından beri bilinen bir şehirdir. 15. Yüzyılda Akkoyunlu padişahının bu şehri, başkent ilan etmesinin ardından bu şehir (sekiz cennet) adı verilen cennetin yeryüzündeki yansımasını ifade eden güzel bir bahçeyle süslenmiştir. Bahçeyi gören ziyaretçilerin bu bahçenin cezbedici özelliklere sahip olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır (Bani Mesut, 2006).

Şekil 56. Kuzey bahçesinin uzaydan fotoğrafı, (Bani Mesut, 2006).

Bu bahçenin büyüklüğü, daha sonra İsfahan şehrinde inşa edilen Farah Abad ve Hezar Cerib (bin cerib) adlı iki büyük bahçenin büyüklüğü kadar olduğu tahmin edilmektedir. Bu bahçenin adı daha sonraki yıllarda “Aşraf Abad” olarak değiştirilmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise bu bahçenin adı son olarak “Kuzey bahçe” olarak değiştirilmiştir (Verjavand, 1994).

Eski bir haritanın üzerinden hazırlanmış olan plana göre bu bahçenin ik zamanki yüz ölçümünün azaldığını ve hatta binalarından birinin günümüze kadar kaldığı bilinmektedir (Pirniya, 1994)

Tebriz'in güneydoğusunda bulunan ve oldukça kullanışlı olan Kuzey bahçesi, Kaçar dönemin sonuna kadar kullanılmıştır. Eski yazılı belgelerde, bu bahçenin Yakub Sultan'ın saltanat yıllarında Eşrat Abad adıyla inşaa edildiği bilinmektedir. Bu bahçenin adının Kuzey Bahçesi olarak bilinmesinin nedeni konumlandırıldığı yön ve semtten dolayı değildir. Aksine bahçe Tebriz şehrinin güneyinde bulunmaktadır (Bani Mesut, 2006). Eskiden çok kullanışlı olan bu bahçe bakımsızlıktan dolayı günümüzde eskisi gibi sahip olduğu kullanışlı yapısını kaybetmiştir.

Mirza Ali Saggat Aleslam'ın bir yazısına göre bu bahçenin kuzey bahçesi olarak anılmasının sebebi, Harat şehrinde Sultan Huseyn Baygera'nın zamanından kalan ve Goher Şad Beygom camiisinin civarında bulunan bu bahçenin "kuzey bahçesi" olarak ün salmış olmasıdır. Bu sebeple Sultan Yakub bu bahçenin ünlü ünvanından yola çıkarak Tebriz'de Kuzey bahçe adında bir bahçe yapılmasını istediği öne sürülmektedir (Niknam Lale ve Zogi, 2005).

Tebriz' de Safevi döneminde çok ünlenmiş olan bu bahçe, Kaçar döneminde de Sultan Nabı Abbas Mirzai, Fethali Şah'ın veliaht olduğu zaman dilimde de yenilenmesine özen gösterilmiştir. Mimari açıdan dikkati çeken köşkler inşa edilmiştir. Bu köşkerin salonlarının duvarlarında yer alan yağlı boya tablolarında, İran ve Rusların arasında geçen savaş sahnelerine, Fethali Şah'ın selamlama törenleri görüntülerine, Abbas Mirza'nın portrelerine yer verilmiştir. Fakat zaman içerisinde yapılan ihmalkarlık ve Ruslar'ın Tebriz'i işgalleri sırasında bu tablolar köşkten çıkarılıp Rusya ve Tiflis'e götürülmüşlerdir (Şekil 57), (Bani Mesut, 2006).

Şekil 57. Kuzey bahçesinin eski köşkü, (Tebriz Kültürel Miras Bürosu, 2011).

Bu bahçenin Kuzey Bahçe olarak adlandırılmasıyla ilgili birçok literatürde farklı söylemler mevcuttur. Bunlardan en kabul edilebilir olanı Sagget Aleslam'ın düşüncesidir. Sagget Aleslam bir yazısında kuzey bahçesi olarak anılmasının iki sebebinin olduğunu belirtmiştir. İlki, Sultan Yakub'un bu bahçede dinlenirken esen rüzgara karşı gösterdiği memnuniyeti belirtmek ve yaşadığı huzurlu anı unutmamak adına bahçeyi “Şimal (kuzey) Rüzgarın Bahçesi” olarak adlandırmasıdır. İkinci nedeni ise; bu bahçenin Harat şehrinde yer alan “Şomal Abad” bahçesinden esinlenerek Tebriz şehrinde yapıldığı düşüncesi nedeni ile kuzey bahçesi olarak isimlendirilmesidir (Vibler, 1965).

Bu bahçe yapılırken 200'ü aşkın bahçıvan ve yardımcılar gece ve gündüz vardiyeli çalışmışlardır. Kuzey bahçesinin su ihtiyacı, bahçenin çevresinde yer alan Yanık Dağ'ından gelen akarsulardan karşılanmıştır. Bahçede sulama amacı ile kullanılan su, şehzadeh kehrizi (sualtı yolu) diye anılan sualtı yolundan temin edilmiştir (Bani Mesut, 2006).

Tebriz'in kuzey bahçesi Safevi ve Kaçar dönemlerinin önemli yapılarından. Kaçar döneminde şehrin çizilmiş planlarında ve tarihi yazılı belgelerinde bahçenin önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Bu yapı bir sonraki devirde yani birinci Pehlevi döneminde bakımsızlıktan ve yeterli onarımın yapılmaması nedeni ile yıpranmış ve günümüzde bu

değerli tarihi eserin adından başka herhangi bir kalıntısı dahi bulunmamaktadır (Bani Mesut, 1985).

Tebriz şehrinin çizilmiş planlarının arasında kuzey bahçesi üç plan halinde detaylarıyla beraber çizilmiştir. Mevcut planların arasında (Rusça harita, Darossaltane Karaca Dağlı Haritası, Darossaltane Asadolahan Meragie Haritası) bulunan Darossaltane Karaca Dağı haritası sahip olduğu detaylı çizimleri ve bilgileri ile Kuzey Bahçe'sinin restorasyon projesi çalışmasında temel alınmıştır (Nader Mirza, 1995).

Kuzey Bahçesinin restorasyon projesi çalışmaları sırasında dikkate alınan Darossaltane Karaca Dağlı haritasına göre bahçenin konumu, fotoğraflar, metinler ve mevcut taslak çizimlerle tekrar değerlendirilmeye alınmıştır. Haritada yer alan bilgilere göre Kuzey Bahçesinin planı o döneme göre düşünülen tasarım üzerine kurulmuştur. Bu plan, içinde devlet konağını içeren bahçelerin sınıflandırması arasına girmektedir (Şekil 58), (Bani Mesut, 2006).

Şekil 58. Kuzey bahçenin yeni köşkü, (Tebriz Belediyesi, 2002).

Mirza Mohammad Ali Han Terbiat Moalefe'nin (Azerbaycan bilim adamı) Tebriz'de Belediye Başkanlığı yaptığı sırada (1929) bu bahçenin avlusundaki ağaçlar kestirilmiştir ve satışa çıkarılmıştır. 1961 yılına kadar güzelliği korunan bu bahçe, aynı senenin eylül ayında yabancı askerlerin işgaline uğraması ve sonrasında bakımsızlıktan dolayı zarar görmüş ve sonunda ise çöle dönüşmüş ve tüm özelliklerini yitirmiştir. Bu dönemden sonra

bahçenin bulunduğu arazide askeri, sosyal tesisler ve diğer kurumların binaları inşa edilmiştir (Şekil, 51) (Bani Mesut, 2006).

Akkoyunlular döneminde yeniden ele alınan Kuzey Bahçesi İran bahçelerinin temel kriterlerine göre yeniden tasarlanmıştır. Bu tasarım aşamasında siyasi ve sosyal olaylar nedeni ile bu bahçe hükümet-saltanat bahçelerinin arasında yer almıştır. Kuzey bahçesi bir geometrik düzen üzerine kurulmuştur. Bahçenin ortasında bir eksen vardır. Simetriye dayalı dikdörtgen formlu bahçenin ortasında havuzu olan ve bahçenin üçte birini kaplayan bir köşk yer almaktadır. Bahçe içindeki binalar iki ayrı bölümden oluşmuş olup enderuni ve biruni (içerisi ve dışarı) olarak adlandırılmıştır (Şekil 59), (Kareng, 1995). Kaçar döneminin sonuna kadar bu bahçe Tebriz halkının gezinti yaptığı bir yer olmuş olsa da zaman içerisinde bu işlevini yitirmiştir (Pirniya, 1994).

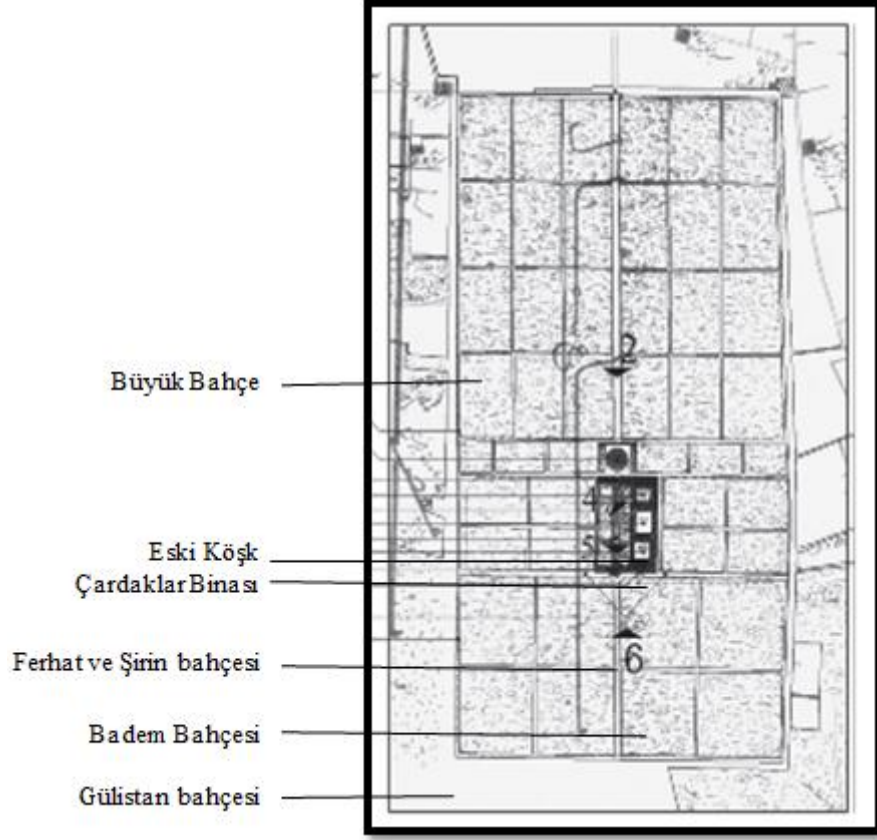
Şekil 59. Eski köşkün Enderuni bölümünden görüntüsü, (Bani Mesut, 2006).

Bahçenin enderuni (içerisi) bölümünün tasarımında, sosyal ve fiziksel özellikleri nedeni ile özel ve gizli bir alan oluşturulmuştur. Bahçedeki mevcut biruni köşkü (dışdaki) bina olarak bahçenin ortasından geçen doğru eksenin üstüne yerleştirilmiştir. Köşkün ön cephesinde özel kutlamalar ve asker selamlama için bir alan ve yürüyüş yerleri yer almıştır (Şekil 59). Köşkün temel planı, Kaçar dönemindeki mimari tasarım ve Avrupa'nın modern mimarisi ile birarada ele alınmış ve mekansal unsurlar ile elemanlar bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Kuzey bahçesi temelinde İran bahçe sanatının temeli olan dört bahçe konsepti yer almıştır. Bunlar; büyük bahçe, badem bahçesi, Ferhat ve Şirin bahçesi, gülistan bahçesidir (Şekil 60). Bu bahçede de diğer birçok İran bahçesinde olduğu gibi iki bina (eski konak ve çardaklar konağı) bulunmaktadır. Birçok geniş yapraklı ağaç bahçedeki ana eksen boyunca dizilmiştir. İran bahçelerinde olduğu gibi bu bahçede de su, bahçenin ana ve yan eksenleri boyunca akar. Bu sebeple bahçedeki bu eksenler suyun akış yönüne göre tasarlanmıştır (Bani Mesut, 2006).

Şekil 60. Dış köşkten Mozeferoldin Mırza şahının selamlama töreni, (Bani Mesut, 2006).

Şekil 61. Kuzey bahçe ve içindeki bahçelerin planı, (Tebriz Belediyesi, 2002).

3.1.3.3. Sefa Bahçesi

Sefa Bahçesi, Sorhab Dağı'nın eteklerinde, bir tepe üzerinde, Seylab Mahallesi'nin kuzeyinde, Doreçi Caddesi'nin doğusunda yer almaktadır. Bahçenin asıl sahibi Abbas Mirza Nayebe Saltane, Feteah Ali Şah'ın oğludur. Nader Mirza, Sefa Bahçesi'nin şehrin kuzey tarafında yer aldığını ve bu bahçenin benzerinin dünyada çok az bulunduğunu söylemiştir (Nader Mirza, 1995).

Edib Almolk, 1970 yılında yazmış olduğu günlüğünde; Sefa Bahçesi'yle ilgili yazılarda o yıl bahçenin büyük bir kısmının lahana dikimine ayrıldığını belirtmiştir (Adib Almolk, 1970)

İngiliz gezgini Vibler (1965), 19. yüzyılın yarısında Tebriz şehrinden bir kaç kilometre uzakta olan Sefa Bahçesi'ni ziyaret etmiş ve bahçenin güzelliğine hayran kalmış, ancak bahçede bulunan yapıların kötü durumda olması nedeni ile üzüntüsünü dile getirmiştir. Fakat bu olumsuzluğa rağmen bu bahçeden etkilenmiş olan bu İngiliz gezgini,

Tebrizli bir şairin o bahçe hakkında yazdığı şiiri kendi diline çevirmiştir. Bahsedilen bu şiirde; (Vibler, 1969).

“Güzel kokulu bostana, içindeki hoş bahçeler ve akan nehirlerine bak.
Acaba burası kahramanlar için güzel, ideal bir mekan olamaz mı?
Yer sanki kadife, gök mis gibi buram buram kokuyor,
Sanki güller cömertçe kokularını suyun akıntısına bırakmış gibi duruyor
Bir zambak dalı kendi çiçeklerinin altında boynu bükmüş
Güller kokularıyla bütün bahçeyi büyülemiş”

Darossaltane'nin, 1908 yılında yapmış olduğu haritasında Sefa Bahçesi'yle ilgili çok az bilgiye ulaşılmaktadır. Bahsedilen haritada sadece Sefa bahçesi ve etrafındaki tarım arazileri görülmekte, bahçenin diğer detayları ve onun içindeki mevcut binalar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Hansari, Mogtader ve Yaveri, 2004).

Sefa Bahçesi devlet liderlerinin toplanma, toplantı ve devlet misafirlerinin barınma görevini üstlenmiştir. Bu bahçenin içindeki yapılar; çardaklar, köşk, hamam ve ahırdan oluşmaktadır. Fakat günümüzde bu muhteşem bahçeden herhangi bir ize rastlanılmamaktadır. Günümüzde bu bahçenin bulunduğu alan bir kız okuluna tahsis edilmiştir (Haamaçi, 2002).

3.1.3.4. Amir Kabir Bahçesi

Şehrin güneybatısında yapılmış olan Amir Kabir Bahçesi (Amir Nezam) hakkında günümüzde yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. Bu bahçe ile ilgili sadece Nader Mirza su altı yolundan bahsetmektedir. Buna göre, şehrin güneybatısında bulunan bu sualtı yolunun etrafında bulunan bu bahçede, güzel ve nezih evler ve eski hamamlar bulunmaktadır (Hansari, Mogtader ve Yaveri, 2004).

Bahçede yer alan köşk planında köşkün iki katlı bir yapıya ve simetrik bir forma sahip olduğu bilinmektedir. Binanın birinci katındaki dört oda binanın kuzey cephesinde yer alan koridorla birbirine bağlanmaktadır. Birinci kata erişmek için binanın dışındaki sağ ve solu iki merdiven ile orta alan kullanılmaktadır. Köşkün ana malzemesi kerpiçtendir. Ön cephesinde tuğla kaplaması bulunan bu köşk, Tebriz'in geleneksel mimari modelini yansıtmaktadır. Kaçar döneminden etkilenmeyen bu yapı eski mimari modele sahiptir. Binanın alt bölümleri ile bina cephesi oldukça uyumludur. Zemin katı, çevresi ile uyum içinde bulunup bodrum katında ve çatıda kemerler mevcuttur. Anahol binanın

simetrik çizgisinin üzerine kurulmuştur. Bina küçük süslemelere bürünmekte olup dış cephede çiftli pencere düzeni bulunmaktadır (Bani Mesut, 2011).

Bahçedeki yer alan bu köşkün bahçeye göre önemi daha yüksektir. Oturma odasının (şah neşin) kuzey ve güneyinde bulunan pencereler ile binanın doğu ve batı kubbelelerindeki mevcut pencerelerden anlaşıldığı üzere bu köşkün planı saray gibi düşünülmüş ve çizilmiştir. Bahçenin ortasında yer alan ve çevresi açık olan bu bina dışı dönük olarak bilinmektedir (Sultanzade, 2003)

Bahçenin içinde sulama sisteminin bulunmakta olması bahçenin ve köşkün önceden tasarlandığının göstergesidir. Fakat sonraki yıllarda bahçe bölünerek farklı kullanımlara ayrılmış, konut ise sera olarak kullanılmış ve bahçenin içinden sokak bile geçirilmiştir. Günümüzde ise köşk bahçenin uç köşesinde kalmış ve bahçenin gerçek kimliğinin kayıp olmasına neden olmuştur (Vibler, 1965).

3.1.3.5. Saheb Divan Bahçesi

Saheb Divan Bahçesi, Tebriz'in şimdiki cezaevinin yerinde bulunmaktaydı (Cevadi, 1971). Bu bahçe ile ilgili detaylı bilgi içeren kaynak bulunmamaktadır. Bulgulara göre Saheb Divan Bahçesi'nde bulunan köşkün, kenti yönetenlerin bulunduğu ve toplantıların yapıldığı bir mekan işlevi görmesi yanısıra özellikle meşrutiyet döneminde valiler ve diğer devlet makamlarının toplantılarının gerçekleştiği bir bahçe olarak ün kazanmıştır. Meşrutiyet döneminde bahçe ve bahçenin içindeki köşk uzun bir süreliğine meşrutiyet dönemine karşı olanların işgalinin altında olduğu için birçok kez saldırıya uğramıştır (Bani Mesut, 2011).

Saheb Divan Bahçesi'ne yönelik yapılan yağmalamalar ve saldırılar dolayısıyla Bakır Han (ulusal demokrat kahramanı) halkı bu isyancılardan kurtarmak için ordusunu bahçe içine yerleştirmiş ve yağmacılara karşı mücadele etmiştir. Bahçedeki köşk bu çatışmadan dolayı yerle bir olmuştur. Bu bahçeyle ilgili en eski harita, Darossaltane Tebriz Haritası olup 1948 senesinde çizilmiştir (Bani Maut, 2004). Bu bahçeye ait son fotoğraf 1921 yılına aittir. Bu fotoğrafta şehrin önde gelen bir grup yerel yönetimi üç katlı bu konağın içinde boy göstermiştir. Bu bahçe konağı, Mobareke Naseriye Köşkü (Şamsolemareye Tebriz), Kuzey Bahçe'nin çardaklar köşkü ve Nezer Zamani bahçesindeki köşk ile oldukça benzerlik göstermektedir. Kaçar döneminin ortasında Birinci Pehlevi döneminde inşa edilmiştir. Bu dönemin mimarisinin temel özellikleri şunlardır: mekanlar

arasındaki ilişkiler-bağlantılar, İran mimari ilkelerine uygundur ve yanında yabancı mimariden ithal edilmiş öğeler bulunmaktadır. Sütunlu balkonlar, Avrupa tarzında sütun başlıkları, kapı, pencere biçimleri ve duvar üzerindeki süslü yazılar ve salonlarda süslü cam işlemler, odalardaki freskler ve binanın dekorasyonunda kullanılan motifler batılı mimari tarzında yapılmış öğelerdir.

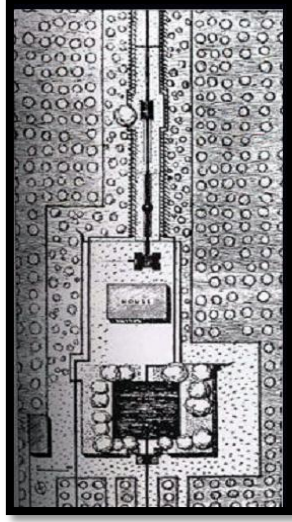
Köşkün cephesi ile bahçe arasındaki uyum söz konusudur. Bu dönemin çarpıcı özelliklerinden biri merdivenin binanın ana ekseninin ortasında konumlanmasıdır. Bu bağlamda özellikle Rusya'dan etkilendiği söylenilebilir. Sütunlu balkonlar bu dönemin bir diğer özelliklerindedir (Sultanzade, 1998).

Bu dönemde sütunlu balkonlar binaların cephe görünümünde büyük değişikliklere yol açmıştır. Bu sütunlu balkonların gelmesiyle birlikte iyon sütun başlıkları oldukça yoğun kullanılmıştır. Krantin tarzındaki sütunlu balkonlar, bahçede yer alan konağın ana ekseninde yer almışlardır. İkinci katta dekoratif minare, üçüncü katta bir sentür (bir tür müzik aleti) bulunmakta, bina içerisinde muhtemel geniş alanlarda yay (kavis) şeklindeki yapılar kullanılmaktadır. İkili bölünmeler binanın ana ekseninin iki yanına entegre olmuştur. Kaçar döneminin mimari tarzı bu bina içerisinde kullanılmıştır ve bu yüzden bu binanın geçmişi Kaçar dönemine kadar dayanır (Vibler, 1965).

3.1.3.6. Fath Abad Bahçesi

Fath Abad Bahçesi kendisi ile aynı ismi taşıyan bir koyun yakınında bulunmaktadır. Tebriz'e kısa mesafede olan şehrin dışında bulunan bu bahçe, Basmenj Caddesi yolunda bulunmaktadır. 30 hektar büyüklüğünde olan bu bahçe ile ilgili yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır.

Şah Gölü bahçesine yakın yerde bulunan bu bahçe, meyve ağaçları ile çevrilmiştir. Bahçenin ortasında uzanan su aksı tüm bahçeyi birbirine bağlamaktadır (Şekil 62). Bahçenin uyumunu sağlayan bu aks tüm bahçeyi dolaşmaktadır. Fakat bahçeye yapılan ek binalar bahçenin düzenini bozmaktadır (Vibler, 1965).

Şekil 62. Fath Abad bahçesinin planı, (Kabir Saber, 2003).

Bahçedeki su aksının çevresi sardunyalarla süslenmiştir. Bahçenin sonunda bahçenin en belirgin noktasında büyük bir havuz mevcuttur. Oldukçe derin olan bu havuzun etrafı büyük cüsseli ağaçlarla çevrelenmiştir. Şah Gölü havuzunda olduğu gibi havuzun kuzeyi yüksektedir. Bahçeyi oluşturan öğeler tek tek etkileyici olmasalar bile bir bütün içerisinde anlamlaşmakta, etkileyicilik kazanmakta ve huzur vermekteler (Şekil 63). Bahçedeki su aksı Hacı Hüseyin Tacer tarafından yaptırılmıştır. Şehirdeki nehri, köşküne kadar getirtmeyi başarmıştır. Buradan da şehrin geneline suyu akıtmıştır (Nader Mirza, 1998).

Şekil 63. Fath Abad bahçesinin su aksı, (Kabir Saber, 2003).

Adl Handanila isimli şahıs, bahçeyi satın almış ve tek katlı olan bu bahçe Adl mirasçıları tarafından zamanla genişletilmiş ve şimdiki halini almıştır. Bahçedeki su kemeri, havuz, Fath Abad köyü arazilerinin bir kısmı, konut bahçesinin elemanları arasında yer almaktadır. Bahçe ve Fath Abad konağı, Adl Handanila zamanında, Hac Abas Ali Terfi tarafından (yerel mimarlardan biri) yeniden düzenlenmiştir. Konak neme karşı korunmuş, bina bir kat yükseltilmiş, su aksındaki sızıntının önüne geçilmiş, ana su aksı boyunca küçük havuzlar yapılmıştır. 1971 yılında nemi azaltmak amacı ile yeniden bakım ve onarım altına alınmıştır (Kabir Saber, 2003).

Kuzey Azerbaycan'da eğitim amaçlı olarak kullanılan bu bahçe, 1995 yılında Adl Handanila'dan alınmış ve eğitim amacıyla kullanılmaya başlanarak "Algadir Kültürel Kamp" olarak ismi değiştirilmiştir.

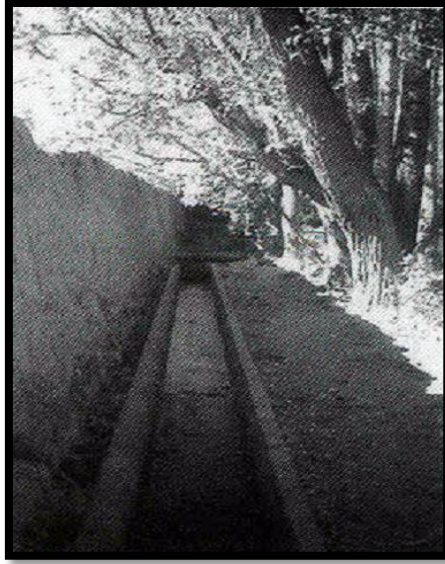
Fath Abad bahçesi ve konağı 1999 yılında, Dünya Miras Listesinde yer almıştır. Bahçenin gerçek kimliğini korumak için, gelişme potansiyeli ile kullanıcı değişimi dikate alınmıştır. Ayrıca revivelnı yöntemi ile (ortadan yok olan ağaçları yeniden dikme, tarihi yapıları aslına uygun olarak restore etme ve ulaşım yollarını canlandırma, binanın onarımı ve bahçe çevresinin sınırlandırılması) bugüne kadar ana aks ve bu aksa bağlı su yollar, havuzlar ve kemerler bu kapsamda onarılmıştır (Niknem Lale, 2008).

Fath Abad bahçesi az eğimli neredeyse düz bir alanda yapılmıştır. Bahçenin ana aksı kuzey-güney boyunca konumlanmıştır. Bahçenin ana aksı boyunca farklı yükselti basamaklarına sahip olan bahçe mekanının her yükselti basamağında ve yükselti basamakları arasındaki tasarlanmış merdivenlerin üzerinde, daire formlu dört küçük havuz ve dikdörtgen formlu büyük havuz bulunmaktadır. Her havuzun ortasında farklı büyüklükte olan bir çeşme yer almıştır. Bahçenin sulaması bu su yolu ile sağlanmaktadır. Havuzlar derinliği açısından ikiye ayrılmıştır (Bani Mesut, 2011). Derin havuz daha çok set ve su kaynağı için kullanılmış olup su aynası etkisi yaratmaktadır. Derinliği az olan havuz bahçenin alt yollarının birleştiği yerde şekillenmiştir. Sulama ve su şebekesi bahçenin ana aksı ile uyum içerisinde tüm bahçeyi dolaşmaktadır. Dereler ise ana ve alt dere olmak üzere iki kategoriye bölünmüştür. Ana dere bahçenin ana arteri gibidir ve suyun bahçede dolaşmasını sağlar (Kabir Saber, 2003).

Ayrıca derenin tabanı ve konutun bulunduğu alan taştan yapılmıştır. Ana ve alt su yolları boyunca ağaçlar dikilmiştir. Böylelikle bahçenin ana yolunda bulunan su çeşmeleri vurgulanmıştır. Bunların hepsi İran bahçelerinin karakterlerini yansıtmaktadır (Bani Mesut, 2011). Fath Abad bahçesinde eskiden daha çok ağaç bulunmaktaydı. Vibler (1965)'in

tasarlamış olduğu haritaya göre bahçenin büyük kısmında kararağaç bulunmaktaydı. Daire şeklindeki havuzun etrafında sekiz adet, dikdörtgen şeklindeki havuzun etrafında ise dört adet kararağaç vardı. Bahçede, mevcut olan binalar ve konak binası (bu binalar ortadan kaybolmuş ama izleri bahçede mevcuttur) vardı. Bu yapıların kuruluş tarzları bahçenin yapısı ile ilgili bilgi sunmaktadır (Sefameneş, 1997).

Birçok İran bahçeleri yüksek duvarlarla çevrilmiştir ve adeta duvar arkasına gizlenmiştir. Bu duvarların arkasından gözüken tek şey ağaçların taçları olmuştur. Genelde kerpiçle yapılan bu duvarlar bahçeyi kumul rüzgarlarından korumaktadır ve bahçenin genel formunu oluşturmaktadır. Duvarlara çevrili olan Fath Abad Bahçesi'ne giriş, bahçenin bulunduğu köyün batı girişinden yapılmaktadır. Bahçenin ana köşküne bu girişten hemen ulaşım sağlanmaktadır (Şekil 64), (Bani Mesut, 2011).

Şekil 64. Fath Abad Bahçesi'nin etrafındaki duvar, (Bani Mesut, 2011).

Fath Abad Konağı, bahçenin ana aksının sonuna yapılmıştır. Bu bina, bahçenin sanat eseri gibidir ve mimarisi Pehlevi döneminde yapılan binaları ifade etmektedir. İran mimarisine bağlı olarak yapılan konağın içi ve dışı simetrik forma sahiptir. Konağın planı Y merkezi şekilde organize edilmiştir. Bahçe konağı, mimarlıkta modern yöntemin temsilcisidir. Bu nedenle tüm yenilikler (hem su elemanlarında hem de süslemelerde) bu konakta yer almıştır (Şekil 64), (Sefameneş, 1997). Vibler'in söylemlerine göre, bahçede yapılan yeni konak, tek katlı olan eski konağın yerine yapılmıştır. Fakat bu yeni yapı, eski

yapısına göre daha küçük ve sade, 200 metrekare alan üzerinde olup iki katlı olarak inşa edilmiştir (Tebriz Belediyesi, 2002) . Bu yapı bir ailenin yaşamını sürdürebilecek tesislere sahiptir. Sonradan eklenmiş olan köşkün ikinci katı, alt kata göre daha yenidir, fakat bu kata uyum içerisinde tasarlanmıştır. Binanın ortasındaki sekizgen formlu tek sütun, binanın içindeki tek süslü obje olup merdivenlerin sonunda yer almıştır (Şekil 65) (Kabir Saber, 2003). Sıvayla yapılan dekorasyonlar, Yunan mimarlığındaki Krentin tarzı ile özel benzerlikler göstermektedir. Köşkün dış cephesi çok basit ve susuz sıva kaplamasıyla yapılmıştır. Binanın kuzey cephe görünümünün, güney görünümüne göre tek farkı, ahşap dört sütunlu olması ve basit sundurmaya sahip olmasıdır. Kuzey cephe görünümü bahçede yer alan büyük havuzun karşısında bulunmaktadır (Şekil 66, 67).

Şekil 65. Fath Abad bahçesinin köşkü, (Kabir Saber, 2003).

Şekil 66. Fath Abad Bahçesi, köşkün içinden dışa bakış

Şekil 67. Fath Abad bahçesinin köşkü ve havuzu, (Bani Mest, 2004).

Köşkün çatısı galvanizli saçlarla yapılmıştır. Çatının örtü planı, köşk ile oldukça uygun bir koordinasyon sağlamaktadır. Vibler' in yapmış olduğu haritaya göre, bu bahçede, depo ve birkaç bina daha gözükmektedir. Fakat bu yapılar bakımsızlıktan ve korumaya alınmadığından günümüzde bulunmamaktadır (Şekil 68), (Bani Mesut, 2011).

Şekil 68. Fath Abad bahçesindeki farklı havuzlar

Tablo 3. Tebriz şehrindeki tarihi bahçelerin özellikleri

Bahçenin Adı	Kuruluş Yılı	Dönem	Özelliği
Fath Abad Bahçesi	1256-1335	İlhanlılar Dönemi	<ul style="list-style-type: none"> Bahçenin geometrisi İran Bahçe sanatını yansıtıyor. Bahçenin binası dışa dönük ve ana yolun sonunda yapılmıştır. Bitki türleri özellikle gölgeli ağaçlar, ana yolun etrafına dikilmiştir. Ayrıca soğuk hava nedeniyle soğuğa dayanıksız bitkiler, çiçek saksılarında yaz mevsiminde yol kenarlarında kullanılarak soğuk havalarda iç mekana taşınmaktadır. Suyun rotasyonunda yer çekimi kuvvetinden yararlanarak bahçenin sulamasında su değişik şekillerde (sakin ve hareketli) kullanılmıştır.
Saheb Divan Bahçesi	1300-1350	İlhanlılar Dönemi	<ul style="list-style-type: none"> Köşkün cephesi ile bahçe arasında, uyum sağlanmıştır Bu dönemin çarpıcı özelliklerinden biri merdivenin binanın ana ekseninin ortasında konumlanmasıdır. Sütun başlıkları, kapı, pencere biçimleri ve duvar üzerindeki süslü yazılar ve salonlarda süslü cam işlemler, odalardaki freskler ve binanın dekorasyonunda kullanılan motifler batılı mimari ve özellikle Rusya tarzını yansıtmaktadır. Krantin tarzındaki sütunlu balkonlar, bahçede yer alan konağın ana ekseninde yer almışlardır. Binanın geçmişi Kaçar dönemine kadar dayanmaktadır.
Saheb Abad Bahçesi	1401-1529	Akkoyunlular	<ul style="list-style-type: none"> Bahçenin yapısal düzenleri, geometrik düzen temelli olup bu düzenin en belirgin elemanı akstır. Bu bahçe Hükümet- Yerleşim bahçelerinden sayılır. Önemli binaları; Meydan, Haşt Beheşt sarayı, Serder Binası (Giriş binası), İç binası (Haremsera Binası) Bahçe, önceden tasarlanmış plan üzerinden yapılmıştır.
Kuzey Bahçesi	1401-1529	Akkoyunlular	<ul style="list-style-type: none"> Dört bahçeden; Büyük bahçe (elma ve armut bahçesi), Şirin ve Ferhat bahçesi, Badam bahçesi, Gülistan bahçesi oluşmuştur. Bahçenin genel tasarımı İran bahçeleri gibidir ve mekan çeşitliğine rağmen bahçenin asıl tasarımı korunmuştur. Bahçedeki eski bina ile iç kısmın mekansal çeşitliliği bahçedeki uzun süre yerleşimin varlığını kanıtlamaktadır. Bu bahçede birçok İran bahçelerinde olduğu gibi iki aslı bina (eski bina ve köşk) bulunmaktadır. Bahçedeki ana aksın etrafında birçok gölgeli ağaçlar bulunmaktadır. Suyun rotasyonu İran bahçelerindeki gibi olmayıp ana ve alt yolların tasarımında su güzergahları göz önüne alınmamıştır.

Tablo 3'ün devamı

Sefa Bahçesi	1401-1529	Akkoyunlular	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçe devlet liderlerinin toplanma ve devlet misafirlerinin barınma görevini üstlenmiştir. • Bahçenin içindeki yapılar; çardaklar, köşk, hamam ve ahırdan oluşmaktadır. • Bahçeye güzel koklu çiçekler ekilmiştir. • Bahçenin genel tasarımı dikdörtgen geometrisi hakimdir.
El Gölü Bahçesi	1736-1796	Safaviye ve Kaçar	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçe yapımında, düzen ve hiyerarşi esastır. • Bahçenin genel tasarımı kare ve dikdörtgen geometri vardır • Ana yollarda görme algılama üstünlüğü vardır. • Suyun sergilenmesi farklı şekillerde tasarlanmıştır. • Bahçe, duvar ile sınırlanmamış ve mahremiyete önem verilmemiştir. • Bahçenin tasarımı düz çizgiler kullanmıştır • İç bina ve Serder binası yapılmamıştır • Ana yolların etrafında yoğun ve gölgeli ağaçlar kullanılmıştır. • Çeşitli meyve ağaçları ve süs bitkileri dikilmiştir.
Amir Kabir Bahçesi	1796-1925	Kaçarlar Dönemi	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçede yer alan köşk planında köşkün simetrik bir forma sahip olduğu bilinmektedir • Köşkün ana malzemesi kerpiçtedir. Ön cephesinde tuğla kaplaması bulunmaktadır. • Bahçede yer alan bu köşkün bahçeye göre önemi daha yüksektir • Bahçenin ortasında yer alan ve çevresi açık olan bina dışı dönük olarak yapılmıştır. • Bahçenin içinde sulama sisteminin bulunması, bahçenin ve köşkün önceden tasarlandığını göstermektedir.

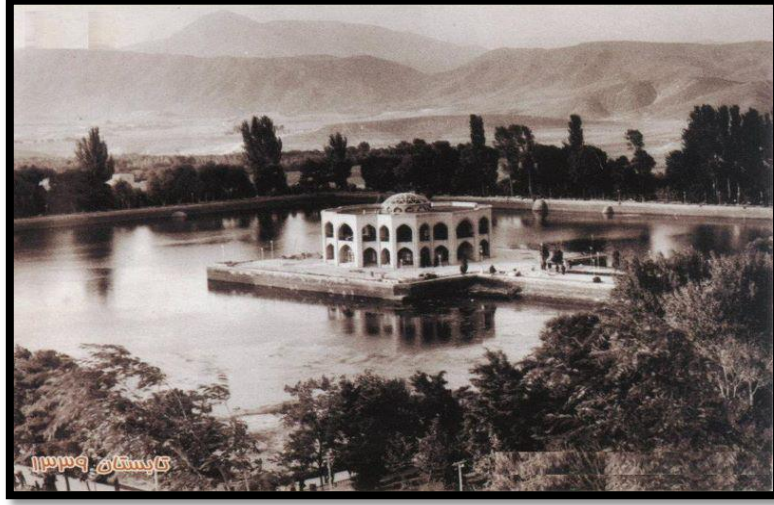
3.1.4. El Gölü Bahçesi

3.1.4.1. Bahçe Tanımı

3.1.4.1.1. Tarihçe

Nader Mirza Kaçar (1995), El Gölü bahçesi hakkında şunları söylemektedir: “Kaçar hanedanının ilk döneminde bu havuz, toprak ve kum ile doluydu ve Tebriz’in büyüklerinden birisine aittir. Kahraman Mirza (Abas Mirza Naeb Alsaltane’nin sekizinci oğlu) o zamanlar Azerbaycan’ın hükümdarıydı, orayı alıp ve sonra gelişimi için çabalamıştır”. Tebriz’in sekizinci valisi Abbas Mirza (Kahraman Mirza), Tebriz hükümdarı olduğu zaman, havuzu restore etmiş ve iki katlı güzel bir binayı havuzun ortasına inşa etmiştir. Havuzun doğu kıyısının ortasından binaya kadar bir yol tasarlamış ve havuzun doğusunda olan yüksek

tepeyi de teraslarla ve düzenli geniş merdivenlerle yapmış ve onun bir kaç yerinde de belirli aralıklarla su güzergahları ve şelaleler yapmıştır. Kahraman Mirza burayı yazlık ev olarak kullanmak istemiştir (Şekil 69). Kahraman Mirza'nın ev tamamlanmadan önce ölmesi çocukları tarafından uğursuzluk olarak algılanarak bina terkedilmiştir. Sadece yaz aylarında havuz, kentin içinde ve etrafındaki bahçelerin sulanması için su deposu olarak kullanılmıştır (Nader Mirza, 1995).

Şekil 69. El Gölü bahçesi (1951), (Tebriz Belediyesi, 2011).

Şah Gölü (El Gölü) kelimesi havuzların şahı olarak tercüme edilmiştir. Göl, Türk dilinde; büyük havuz anlamına gelmektedir. Bu havuzun çok büyük ve geniş olması yanında, bu büyüklükte ve ihtişamda başka bir havuz bulunmamasından dolayı Şah kelimesiyle birleştirilmiş ve Şah Gölü olarak tanımlanmıştır (buradaki şah kelimesi büyüklük ölçüsüdür), (Vibler, 1965).

Şah Gölü bahçesinin, İran bahçeleri arasında bir benzeri yoktur. Şiraz şehrinde günümüzde herhangi bir izi bile kalmayan Taht bahçesi ona en yakın örnektir. El Gölü bahçesiyle eşdeğer özelliklere sahip en yakın örnek, Hindistan yarımadasında bulunabilmektedir. Şalimar bahçesi günümüzde Pakistan'da Lahore şehrinde bulunan ve saraylarla, binalarla içiçe ve güzel bir havuz ile birleştirilmiş bir komplekstir (Şekil 70). Köşkeri ve dev havuzun içerisinde yapılmış yapay adaları verdiği görüntü göz kamaştırmaktadır (Hansari, 2004).

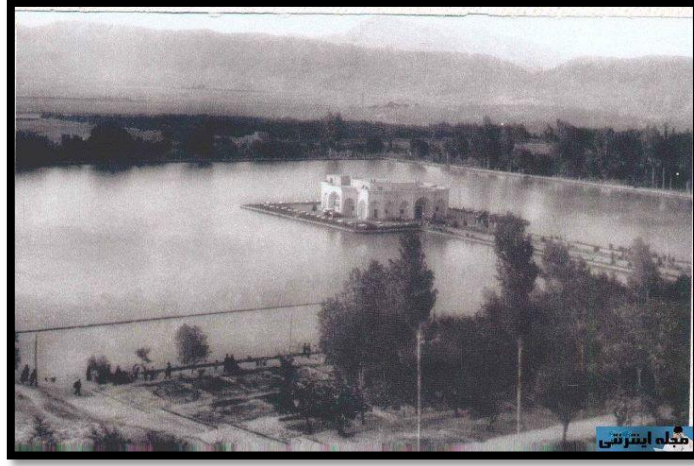

Şekil 70. Şalimar Bahçesi (Pakistan), (URL-36).

Etemadossaltane kendi kitabında; Şah Gölü bahçesini şöyle açıklamaktadır: “Şehrin doğu kısmında, Kahraman Mirza büyük bir havuz yapmıştır. Asıl binayı havuzun ortasına koymuş olup bu bina iki katlı güzel bir köşktür. Havuzun ortasında köşke doğru bir yol ile karşısındaki yüksek tepeyi tasarlayarak tümünü gülistan (gül bahçesi) yapmıştır. Havuzun büyüklüğü o kadar büyük ki doldurması için altı ay sürüyordu” (Etemadossaltane, 1989).

1930 senesine kadar köşk ve bahçeler terkedilmiş bir biçimdeydi ve bu tarihten itibaren Tebriz Belediyesi'nin himayesi altına alınmış ve küçük bir tadilatla kamu parkı haline getirilmiştir. Köşk binası çürüme ve aşınma sebebiyle 1967 yılında yıkılıp aynı yerde 1970 senesinde yeni bir bina inşa edilmiştir. Havuzun ortasında köşke sahip bahçelerin inşası Hindistan'da Gurkanyan padişahlığı döneminde restore edilmiştir. Sefaviler döneminde İran ve Hindistan arasında sürdürülen kültürel alışverişin doğal bir uzantısı olarak tahminlere göre bu bahçe o dönemde inşa edilmiştir (Saremi, 2002).

1921 yılında restore edilmiş tek katlı bina ve bahçesi ile birlikte bahçenin resmi Belediyenin arşivlerinde mevcuttur (Şekil 71). 1937 yılında Vali Bager Kazemin zamanında bina yeniden yapılmış ve şelaleler ve teraslarla bugünkü haline dönüştürülmüştür. Binanın alt katı 1987 yılına kadar Restoran olarak kullanılmıştır (Tebriz Belediye, 2002).

Şekil 71. El Gölü bahçesinin resmi (1921), (Tebriz Belediyesi, 2011).

1971 yılında Şah Gölü bahçesinin binası Hüşang Ceyhun tarafından, belediyede mevcut eski haritalardan ve fotoğraflardan yararlanarak 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Bu bina 1978 yılında yanmış ve 1987 yılında yeniden restore edilmiştir. Havuzun kenarına yeşillik ve çiçek eklendiğinden dolayı bahçe alanı eskiye göre daha da azalmıştır. Bu bina şimdi restoran ve kafe olarak kullanılmaktadır. Bahçe de 1930 yılından beri park olarak kullanılmaktadır (Tebriz Kültürel Miras Borusu, 2011).

3.1.4.1.2. Bahçenin Yapısal Unsurları

3.1.4.1.2.1. Havuz (Göl)

Havuzun boyutu 200×317 metre ve derinliği 4 metre bazı yerlerinde bu derinlik değişebilmektedir. Ama havuzun tadilatından sonra boyutu etrafındaki yapılmış yeşil alan dolayısıyla küçülmüştür. Havuzun 54.675 metrekarelik alanı ve su kapasitesi 2000 metreküptür. Havuzun su ihtiyacı, Ligvan köyünden geçen Mehran Irmağı'ndan bir su kanalıyla (şah kanalı denilmekte) temin edilmekte ve bu kanal Hervi, Beyrag, Hac Abdol, Zerneg ve Fath Abad köylerinin arazisinden geçerek havuza bakan tepenin güney cephesine ulaşmakta olup bu kanalın uzunluğu 16 kilometredir. Bu kanalın 1500 metresi yeraltı kanalıyla Hac Abdol ve Fath Abad köylerin arasından geçmektedir. Havuzun etrafındaki tarım alanları ve meyve bağları su ihtiyaçlarını bu kanaldan temin etmektedirler.

Havuzun tabanı normal yer yüzeyi gibi kaplanmış olup derinliği doğu köşesinde 3 metreden başlayıp su çıkış haznesinde 9 metreye ulaşmaktadır (Şekil 72). Havuzu çevreleyen koni şeklinde dayanak duvarları mevcuttur. Duvarın yıkılmasıyla beraber oda tahrip olmuş ve sonradan duvar yeniden inşa edilmiştir (Saremi, 2002).

Şekil 72. El Gölü bahçesinin havuzu boşaldığı zaman, (Tebriz Belediyesi, 2002).

Havuzla gelen su, ırmaktan ve kanal boyu toprak taşımaktadır. Bu nedenle havuzla giren su büyük miktarda toprak içermekte ve bu nedenle bir kaç sene havuzu boşaltıp dip (taban) temizliği yapılması gerekmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi havuzda taban temizliği hiç yapılmamış, o yüzden dip temizlemesi için su iki kanaldan alınarak (bunlar doğu ve güney cephesinde bulunmakta olup havuzla giriş yapmaktadır) ve aynı zamanda da su çıkış yolu açık tutularak dip temizlemesi gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen iki kanaldan doğu kanalı, üzerinde eğlence kompleksi kurulduğu için zamanla ortadan kalkmıştır. Havuzun su çıkış yoluna “ağız kapağı” adını vermişlerdir. Ağız kapağı, ortak eksenli silindirler şeklinde olup su çıkış yolu, iki kanal aracılığıyla ona bağlanmaktaydı (Bani Mesut, 2011).

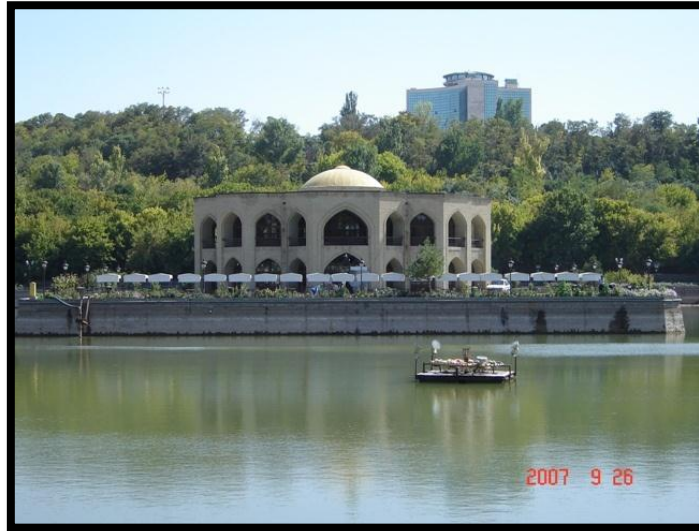
Ağız kapağının çatısı kubbe şeklinde olup binaya girmek için bitişiğine bir kapı konulmuştur. Suyun havuzdan akıp veya kalması için kesilmiş ağaçlardan oluşan bir mekanizma oluşturulmuştur. Su, havuzla girdiği zaman boyu 3 metreyi bulan ağaçları deliklere sokarak suyun çıkış yolunu kapatıp ve yeniden o ağaçları çıkararak suyun çıkmasını sağlıyorlardı. Yaklaşık genişliği 6 metreyi bulan bir kaldırım havuzu

çevrelemekte olup kaldırımın diğer yanında ara ara söğüt ağaçları çit amaçlı olarak dikilmiştir. Bahçenin içerisinde 3 adet kara ağaç bulunmakta olup ilk ikisi bahçenin ana ekseninin devamında ve havuzun ağız kapağının kenarında yer almakta diğer ikincisi de onun iki yanında bulunmaktadır. Ayrıca kuzeybatı ve güneybatı cephesinde bir sıra iğde ağacı dikilmiştir (Saremi, 2002).

3.1.4.1.2.2. Bahçenin Binası (Köşk)

Şah Gölü köşkü yarımada üzerinde inşa edilmiştir. Bu köşk su ile çevrelenmiş ve havuzun doğu tarafının ortasından bir ince yol ile yarımadanın merkezine kadar inşa edilmiştir. Diğer çevredeki unsurlar bu aksa göre güneydoğu-kuzeybatı yönlerine sahiptirler. Köşk, bu aksın sonunda ve yarım adanın merkezinde yer almaktadır. Köşkün asıl girişi doğu tarafında yer almakta olup giriş kapısı, tepenin yamacına doğru yönelmiştir.

Bu sekizgen binanın her tarafı 12 metre olup herhangi bir bölümünden de giriş yapılabilmektedir. Ancak her köşesi küçük odalara, girintilere ve bazı niş bölgelerine de bölünmektedir. Aslında bu köşkün kubbesi başlangıçta bulunurken daha sonra tahrip olmuştur (Şekil 73). Uzun yıllar boyunca bahçe kiraya verilmiştir. Tebriz halkı köşkü yazlık olarak kullanıyorlardı ve o zaman köşk tamamen yenilenmiştir (Vibler, 1965).

Şekil 73. 2007 yılında El Gölü bahçesi, (Tebriz Belediyesi, 2007).

Havuzun ortasında bina sekizgen bir plana sahip olup asıl girişi de yarımadaya giden caddenin karşısında tasarlanmıştır. Bu köşk iki katlıdır ve ortasında sekizgen büyük alan vardır. Zemin katı yuvarlak merdiven aracılığıyla ikinci kata bağlanmaktaydı. İkinci katın üstünde kubbe yapılmış ve oradan güneş binanın iç kısmına girmektedir. Köşkün etrafındaki alan çiçekle süslenmiş ve ortadaki yolun etrafında su yolu ve şelaleler yapılmış kenarlarında da çiçekler ekilmiştir. Yarımadanın dört köşesinde taştan yapılmış dört sütun yerleştirilmiştir. Ayrıca bu alanda tasarlanmış taşlar yapılmış çiçek saksıları yer almıştır (Bani Mesut, 2011).

3.1.4.1.3. Bahçenin Geometrisi

El Gölü bahçesinin bir İran bahçesi sayılmasının en önemli nedeni, fiziksel planı olup dikkatlice hesaplanmış geometrisi, bahçeyi ve binayı mükemmel bir şekilde biçimlendirmiştir.

Bahçenin geometrisinde kare ve dikdörtgen kullanılmıştır. Bahçedeki yapım sistemi daha çok teraslı bahçelere benzemektedir olup bu bahçelere İran'da örnek olarak Şiraz'da Taht Bahçesi ve Kerman'da Mahan Bahçesi verilebilir. Bu tür bahçelerde, bahçe oluşumunda su çok önemli rol oynamaktadır. Suyun hareketi ve sesi, bu bahçelerde açıkça görülmektedir. El Gölü bahçesi, İran bahçe sanatı açısından ele alındığında, geometrik biçimlenmeler simetri, egemen merkezi nokta, kare geometrisi ve mekânsal değişimler ilk bakışta algılanan önemli tasarım komponentleridir.

Merkezi kurallı (sekiz cennet) planı, asıl köşkte uygulanmıştır. Bahçenin kare plana sahip olması ile köşkün, kare planın tam merkezinde ve eksenlerin kesişim noktasında yer alması, simetrik bahçe sanatından esinlendiğini ortaya koymaktadır (Neima, 2005).

Simetri ilkesi çok sayıda bahçenin fiziksel yapısında ve bitki kompozisyonunda/biçimlendirilmesinde görülebilir. Ana köşk zaten kare mekanın merkezinde simetrik olarak yapılmıştır. En çok simetri geometrisi ana eksenlerde yani havuzun etrafındaki eksenlerde uygulanmıştır. Kare havuzun çevresinde dört ana yol yer almakta olup tüm yollar birbirleri ile karşılıklı olarak yerleştirilerek simetri daha da güçlendirilmiştir. Ancak yolların inşasında ve detaylarda küçük farklar olsa bile bahçenin genelinde uygulanan ana simetrik kurgu, genel olarak yol kenarındaki ağaçların dizilişinde, gölün kenarındaki çiçeklerin düzenlerinde rahatlıkla görülmektedir.

El Gölü Bahçesi'nde daha çok kare şekli kullanılmıştır. Bahçenin büyük havuzu kare şeklinde yapılmış ve ona uyum sağlamak için diğer fiziksel yapılar da, örneğin teraslardaki küçük havuzlarda, meyve parselleri ile çiçek alanlarında daha çok kare şekilleri kullanılmıştır. Kare şekli bahçeyi oluşturan elemanların net bir biçimde algılanmasını sağlamakta ve ağaçların sıralarını her yönden görmek mümkün olabilmektedir (Bani Mesut, 2011).

El Gölü Bahçesi genel hatları itibariyle kendisine has geometrik biçimlenmelere sahip olup kullanılan malzemelerin benzer oluşlarına ve birliğine ek olarak benzersiz bir mekânsal çeşitliliğe de sahiptir. Mekânsal çeşitlilik bu bahçede, birbirinden bağımsız alanların varlığına işaret etse bile tüm alana hakim olan geometrik şekillerin kullanımı ile oluşturulan simetrik bahçe anlayışı, ekim planı, bitkilerin çeşitli kompozisyonları, suyun kullanım farklılığı ve simetriyi destekleyen çeşitli malzemeleri kullanımı gibi tasarım yaklaşımıyla daha da zenginleştirilmektedir. Bu durum tüm alana algısal üstünlük ve geniş görüş olanağı sunmaktadır.

El Gölü bahçesinin ortak özellikleri olarak, tasarımda düz hatlardan yararlanmak, bir köşk ya da yapının bahçenin merkezinde yer alması, lineer olarak tasarlanan su kullanımı, köşkün önünde büyük ve güzel havuzun varlığı, alanı kaplayan su ve bitkisel örtü nedeniyle doğa ile olan yakın ilişki, bahçenin diğer kısımlarında simetriyi güçlendirecek bir biçimde yapılmış meyve plantasyonu ile boş ve kullanılmamış alanların olmaması (Sultanzade, 1998) söylenebilir.

3.1.4.2. El Gölü Tarihi Bahçesi'nin Tasarımında Etkileyici Faktörler

İran bahçelerinin mimarisi pek çok faktörlerden etkilenmiştir. Bu faktörleri kentin tarihi, iklim farklılıkları, doğallık, şehrin sosyal yapısı, ekonomik ve kültürel çeşitlilik başlıklar altında toplanabilir. Bu çalışmada şüphesiz bir çok faktörün etkisi görülmektedir: tarihsel, siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi, iklimsel, teknolojik, dini, felsefi, sanatsal ve mistik faktörler gibi.

3.1.4.2.1. Fiziksel Faktörler

3.1.4.2.1.1. İklim

El Gölü Bahçesi'nde iklim en önemli faktör sayılır. İklim, her bölgenin mimarisine özel anlam katmaktadır. Tebriz, soğuk ve düşük nemli bir iklime sahiptir ve yıllık ortalama yağış 285 mm dir. Şehir, deniz seviyesinden 1350 m yükseklikte bulunmasından ötürü kışları uzun ve soğuk; yazları sıcak ve kurudur. Karasal bir iklime sahip olması nedeniyle gece ve gündüz arasında sıcaklık farklılığı çoktur.

Yağış en fazla ilkbahar mevsiminde mart, nisan ayları ve sonbaharda ise ekim ve kasım aylarında görülürken en az yaz mevsiminde temmuz ve ağustos aylarında görülür. Bu aylarla beraber (eylül ayını da içine alan üç aylık devrede) genel olarak kuraklık hâkimdir (Tablo 4).

Tablo 4. Tebriz şehrinin sıcaklık tablosu (1997-2007), (Mahmudi, 2010).

Sıcaklık Derecesi			
Aylar	Ortalama Yüksek	Ortalama Düşük	Ortalama
Ocak	37.4	29.4-	08.0-
Şubat	4.5	08.0-	19.1-
Mart	10.7	1.0	5.4
Nisan	16.1	5.7	9.10
Mayıs	63.21	21.0	15.91
Haziran	43.25	33.15	21.88
Temmuz	32.6	19.62	26.11
Ağustus	34.11	21.5	27.28
Eylül	30.55	17.4	96.23
Ekim	24.57	59.11	18.8
Kasım	22.15	67.4	94.9
Aralık	7.97	6.6-	59.0

Tebriz şehrinde rutubet nispeten azdır. Rutubet oranı gündüz ve gece saatlerinde olduğu gibi mevsimler arasında da değişiklik göstermektedir. Meteoroloji istasyonunun kaydettiği verilere göre yıllık rutubet ortalaması 52 dir (Tablo 5).

Rutubet oranı en yüksek aralık ayında görülmekte olup 75 değerinde ve en az miktarı 33 ile temmuz da görülmektedir. Aynı zamanda en yüksek rutubet oranına soğuk aylarda en düşük rutubet oranına ise sıcak aylarda rastlarız (Mahmudi, 2010).

Tablo 5. Tebriz'in yağış miktarı ve nem oranı (1997-2007), (Mahmudi, 2010).

Aylar	Rutubetin yüzde oranı		Yağış Miktarı (mm)	
	Ortalama Yüksek	Ortalama Düşük	Aylık Toplam Yağış	Günlük En Çok Yağış
Ocak	28.7	55	182.1	8.86
Şubat	84.9	48.5	235.7	8.67
Mart	17.6	33.2	234.9	9.06
Nisan	76.6	29.2	240.3	13.63
Mayıs	75	28.8	536.5	14.5
Haziran	55	19.1	1.122	6.88
Temmuz	53.7	19	71.9	3.91
Ağustos	45.7	17.1	24.8	63.1
Eylül	55.5	18	19.2	1.92
Ekim	61.3	22.3	83.6	5.25
Kasım	77.4	37.5	287.3	11.98
Aralık	82.7	50	187	7.47

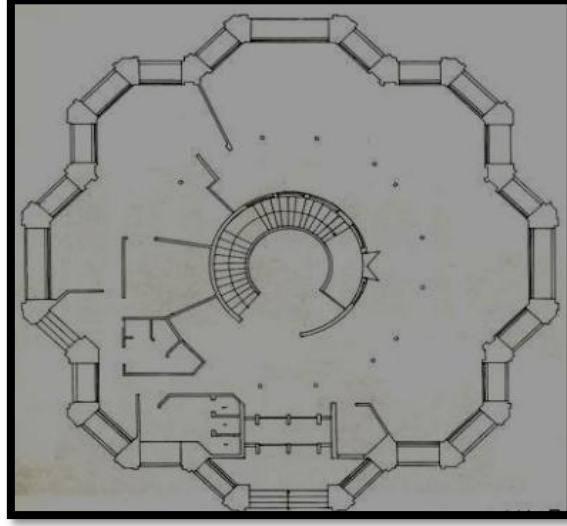
Tebriz şehrinin özellikle kış mevsimindeki soğuk havası Tebriz'de tarihi bahçelerin mimarisinde ve örneğin El Gölü bahçesinde oldukça etkilidir (Şekil 74). İklimin etkileri tarihi binanın mimarisinde ve bitki tür çeşitliliğinde görülebilir. El Gölü'nün soğuk havasına göre, merkezi bina yoğun dokuya ve plana sahiptir (Şekil 75). Bu binanın temas yüzeyi kış soğğundan en az etkilenecek bir tarzda inşa edilmiş olup soğuk havanın dışarıya çıkması engellenmiştir.

Şekil 74. El Gölü bahçesinde kış mevsimi

Merkezi bina iki katlı ve ortasında sekizgen açık alan vardır ve bir yuvarlak basamak ile zemin kat, birinci kata bağlanmıştır (Şekil 76). Birinci katın üstünde kubbe yapılmış olup ışık, binanın iç kısmına girmektedir. Ayrıca bina her yönden küçük odalara ve küçük

odacıklara bölünmüştür. Daha sonraki yıllarda köşkün kubbesi tahrip olmuştur. Binada iç ve dış ısı kaybını önlemek için küçük pencereler kullanılmıştır. Binanın asli kapısı ve yönü güneşe doğru bakıyor olup güneşten daha çok faydalanmak amacıyla yapılmıştır (Şekil 77).

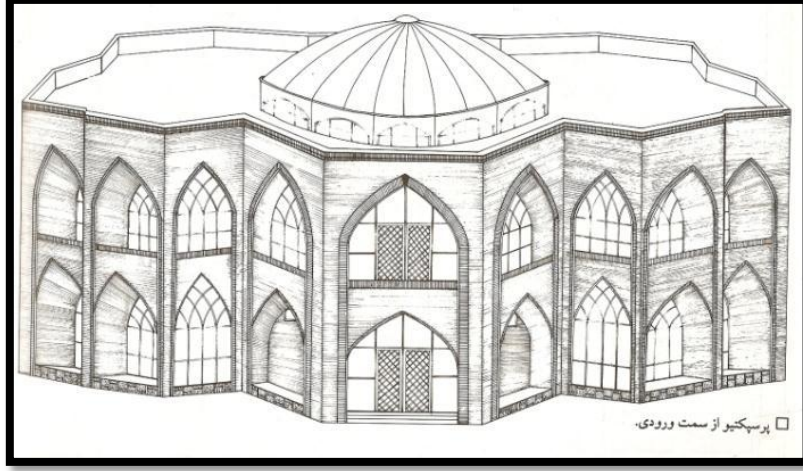
Şekil 75. El Gölü köşkünün planı, (Tebriz Belediyesi, 2002).

Şekil 76. El Gölü bahçesinin köşkü (merkezi bina)

Kalın iç duvarları, binanın iç ve dış ısı alışverişini düzenleyerek, iç alanın daha sıcak kalmasını sağlamıştır. Soğuk havadan korunmak için, binanın yapım malzemeleri, sert ve devamlı malzemelerden seçilmiştir. Bu binada kullanılan malzemeler taş, saz harç, tuğla ve

kerpiçtir ve ayrıca çatının örtüsü çamur ile ahşap barlardan inşa edilmiştir. Binanın temelinde ağır taşlar kullanılmıştır.

Şekil 77. El Gölü'nün ana giriş kısmının perspektifi

3.1.4.2.1.1.1. Bahçenin Ekim Sistemi ve İklimin Etkisi

Avrupalı turistlerin biri El Gölü bahçesi için şöyle yazıyor; “İlk defa 40’ların başında Tebriz’e ve Şah Gölü bahçesine gittim. Müzisyenlerin sesleri ve şarkıları tüm bahçeyi kaplamıştı. Tebrizli aileler, bahçenin her tarafına yayılmışlar ve bazıları da müzisyenlerin etrafında toplanmışlardı. Bu manzara havuz ve köşkten daha çok aklımda kalmış. Müziğin sesi bahçede dolaştığı zaman ağaçların yapraklarından geçerken artık duyduğumuz ses sadece müzisyenlerin enstrümanlarının sesi değildi, daha çok cana yakın ve ruhsal bir duygusu vardı. Bahar mevsiminde kuşların şakırdamaları ve ağaç yapraklarının sesi de doğa’nın bu müziğe kattığı yorumuydu. Onların en güzeli Populus alba (kavak) ağaçlarının yapraklarının sesiydi, sabah ve akşam rüzgârı ile onlarda birbirine değiyorlar. Bu ağacın yapraklarının üstüne yağmurun damlaları dökülürken güzel bir ses çıkarıyor ve yağışın sonunda ıslak yapraklar yollarda ve rüzgârla başka bir şarkı çalıyorlardı. Tüm bu sesler o zaman ağaçların, çiçeklerin ve sebzelerin güzel kokuları ile birleşiyorlardı. İran’ın özel bahçelerini hatırlatıyordu. Çiçekler ve taze sebzelerin kokusu akşam sulamasından sonra, tabiatın kalıcı senfonisini oluşturuyorlardı” (Taverniye, 1984).

El Gölü bahçesinde de bitkiler diğer İran bahçeleri gibi farklı hedeflerle; gölge yapmak, ürün vermek, bahçe dekorasyonu vb. nedenlerle kullanılmaktadır. İran

bahçelerinin önemli özelliklerinden bir diğeri de sosyal ve ekonomik yönden faydalarıdır. Bu nedenle bahçedeki geniş hacimli, geniş taç yapraklarına ve tepe çapına sahip ağaçların ilk planda gölge amaçlı ve daha sonra da meyve ağaçlarının meyve elde etmek amaçlı olarak dikilmeleridir. Gölge veren ağaçlar ve meyve ağaçları ile karşılaştırıldığında süs bitkilerinin oranı daha azdır (Şekil 78).

Tüm İran bahçelerinde simetrik barok bahçe anlayışı, geometrik motiflerle büyük bir uyumluluk sergiliyordu. Bitkilerin seçimi ile onların dikilmeleri, hep bu simetrik tarzı destekleyen ve bu stili daha ön plana çıkarmayı hedefleyen ilkeye dayanıyordu. Ağaçların sayısı, ekim yerleri ve bitkinin nerede dikilmesi gerektiği hep bu mantıkla yapılmaktaydı. Bu bölgenin soğuk iklimi her ne kadar bitki seçiminde belirleyici olsa bile yine de bitkiler soğuğa dayanıklı türler arasından büyük bir dikkatle seçilmekteydi (Mahsus, 1999).

Şekil 78. El Gölü bahçesinde gölgeli ağaçlar

El Gölü Bahçesi'nin ağaçları ağırlıklı olarak iki büyük gruptan; gölge veren ve meyve ağaçlarından oluşmaktadır. Bahçede gölge yaratmak için Çınar, Karaçam, Atlas sediri, Ova Akçaağacı daha çok kullanılırdı. Daha çok gölge yaratmak için ve ağaçların gölgeleri tüm güzergahları örtsün diye dar yollar yapılmıştı. Ağaçların gölgeleri suların aşırı buharlaşıp atmosfere ulaşmasını engelleyerek ekolojik bir ortam yaratmıştır. Soğuk iklim nedeniyle aslında gölge veren hacimli ağaçların dar yollarda dikilmemesi gerekliliği;

bu bahçe tasarımında dikkate alınmamıştır (Şekil 79). Genelde dikilen ağaçlar soğuk havaya dayanıklıdır. Yine de kış mevsiminin şiddetli soğuşundan ve kar yağışından kısmen de olsa etkilenmektedirler (Tablo 6).

Şekil 79. El Gölü bahçesinde gölge veren ağaçlar

Ana yolların yanında ya da parseller ortasına dikilen ağaçlar, genelde dört mevsimde güzel olan ağaçlar olup az yapraklı ağaçlar ve albenisi fazla olmayan ağaçlar ise daha çok arka planda dikilmiştir. Büyük havuzun etrafına gölgeli ağaçlardan daha çok kavak ve çınar ağacı dikilmiş ve çınar ağacı bazı yerlerde selvi ağaçlarıyla yanyana plante edilmiştir. Çınar ağaçları, yapraklarının rengi ve yaprak dökmesi ile dört mevsim farklı görünümlere sahiptir. Selvi ağaçları herdem yeşil olup çınar ağaçları ile kontrast yaratmaktadır (Saremi, 2002).

Kavak ağaçları çok hızlı büyümektedirler. Onların odunundan konutlarda kullanılır ama selvi ağacı eskiden beri İranlılar için popüler ve kalıcı güzelliğe sahip olarak estetik amaçlı kullanılmaktadır. İğne yapraklı ağaçların oranı geniş yapraklı ağaçlara göre daha azdır. Bu nedenle de kış aylarında yapraklı ağaçların yaprak dökmesiyle bahçenin yeşilliği ve güzelliği çok azalır. Ağaçların dikiminde genelde aralıkları azdır ve bu dikkatsizlik açıkça görülmektedir. Bahçede en yaşlı ağaçlar çınar, kavak ve kokar ağaçtır. Kaçar döneminde havuzun etrafında yollar düzenlenmiş, onların kenarlarında da selvi, çınar ve akkavak (Tebrizi) ağaçları dikilmiştir. Bu ağaçların çapından onların yaşları kolayca tahmin edilebilir. Bazı yaşlı ağaçların yıkılması sonucu gövdeleri parçalanmış olsa bile

ancak kalıntıların bir kısmı toprak üzerinde görünmektedir. Önceden karaağaç ana aks boyunca üç sıra ve yolun kenarlarında da iki sıra olarak dikilmiştir. Kuzeybatı ve güneybatı yönünde arka fonda ise iğde ağaçları sırayla dikilmiştir. Tepedeki her seviyede (farklı yükselti basamağında) teraslarda, bir sıra akkavak ağaçları arka duvarın yanında dikilmekte ve bir sıra selvi ağaçları da su güzergâhının bitişiğinde dikili olduğu görünmektedir. Bahçenin diğer kalan kısımlarında meyve ağaçları kullanılmış olup onların altına yonca ekimi yapılmıştır (Sabeti, 1991).

Tablo 6. El Gölü bahçesindeki süs ağaç ve ağaçlıklar

Ad	Latinca adı	Ekim yerleri	Özellikleri
Ak Kavak	<i>Populus alba</i>	Ana eksenlerde, havuzun etrafındaki yollarda ve tepenin üstündeki yeşil alanlarda	Bir rüzgâr siperi olarak kullanılır, hızlı büyüyen ve soğuk havaya dayanıklı.
Doğu Çınarı	<i>Platanus orientalis</i>	Hvzun etrafındaki yollarda, ve teraslarda	Erozyonu önlemek için kullanılır ve toza dayanıklıdır.
Karaağaç	<i>Ulmus glabra</i>	Terastaki parsellerde, oturma ve dinlenme alanları ile piknik alanlarında ve bazen ana eksenlerde	Hastalıkları, kökleri derin olmatıp yüzeyseldir ve soğuğa dayanıklı
Adi Akasya	<i>Robinia pseudoacacia</i>	Tersalardaki parsellerde, merdivenlerin etrafında ve oturma alanlarında	Dehidratasyon ve soğuk havaya dayanıklı, kokulu ve güzel çiçekler sahip.
İspir Meşesi	<i>Quercus macranthera</i>	Tepenin üstündeki alanlarda, az sayıda ana eksenlerde ve havuzun etrafında	Her zaman yeşil
Dağ Akçağacı	<i>Acer pseudoplatanus</i>	Ana eksenlerde, piknik ve oturma alanlarında ve teraslarda	Hızlı büyüyen, farklı toprak tiplerine dayanıklı, Soğuk havaya dayanıklı.
Kokarağaç	<i>Ailanthus altissima</i>	Bahçenin etrafındaki yollarda ve yeni yapılan alanlarda	Erozyonu önlemek için kullanılır ve dumana ve dolgu toprağa dayanıklıdır.
Katalpa	<i>Catalpa speciosa</i>	Köşkün yanında ve su güzergahlarının etrafında	Kışın yaprağını döken ve soğuğa dayanıklı bir türdür
Karaçam	<i>Pinus nigra</i>	Ana yollarda, ağaçlık alanlarda ve tepedeki yeni yapılan alanlarda	Soğuk havaya dayanıklı, rüzgarı önlemek için kullanılır
Salkım Söğüt	<i>Salix babylonica</i>	Su güzergahlarının yanında ve tepedeki yolların etrafında	Nemli toprağı sever ve rüzgara hassas
Batı Mazısı	<i>Thuja orientalis</i>	Köşkün etrafında ve teraslarda su güzergahlarının etrafında	Her zaman yeşil, şiddetli kara hassas, yazın sıcaklığına, kışın soğukluğuna dayanıklı ve tuzlu toprağa dayanıklı
Arizona Selvisi	<i>Cupressus arizonica</i>	Köşkün etrafında ve ana yolların etrafında	Her zaman yeşil, rüzgar ve erozyonu önlemek için kullanılır, hızlı büyüyen, soğuk havaya dayanıklı
Şimşir	<i>Buxus sempervirens</i>	Tepenin üstünde yeni yapılan alanlarda ve yolların etrafında	Her zaman yeşil, yeşil duvar amacıyla kullanılır

Tablo 6'nın devamı

Kadın tuzlukları (kırmızı meyveli)	<i>Berberis thunbergii</i> <i>var.atropurpurea</i>	Teraslarda merdivenlerin yanında	Kent iklimine ve soğuk havaya dayanıklı, güneşte yaprakları mor ve gölgede yeşil olur
Japon Ayvası	<i>Chaenomeles japonica</i>	Tepedeki alanlarda ve bazen teraslarda	Beyaz, pembe ve kırmızı çiçeklere sahiptir
Dağ Muşmulası	<i>Cotoneaster horizontalis</i>	Otelin kampüsünde, batıdaki giriş kapısının etrafında, merdivenlerin yanında	Kil ve alkali toprakla uyum sağlar.
Ateş Dikenleri	<i>Pyracantha coccinea</i>	Köşk alanında, ve az sayıda oturma alanı yakınlarında	Her zaman yeşil ve Çiçeklenme zamanı bahar aylarında
Altınçanak	<i>Forsythia intermedia</i>	Tali yolların etrafında, tepedeki yeni yapılan yolların etrafında, otelin kamusunda	Hızlı büyüyen. Soğuk havaya dayanıklı, çiçeklenme kış bitiminde başlar.
Yasemin, sarı çiçekli	<i>Jasminum officinalis</i>	Otelin etrafında, tepenin üstündeki yolların etrafında ve yeşil alanlarda	Çok nemli toprağa hassas. çiçeklenme zamanı türlere göre farklı
Kartopu	<i>Viburnum spp.</i>	Parsellerde, havuzun etrafında ve bazen de alt yolların etrafında	Soğuk havaya dayanıklı. çiçeklenme zamanı ilk baharda. Yeşil duvar için kullanılır.
Ağaç Mürver	<i>Sambucus sp.</i>	Alt yolların etrafında ve parsellerde	Meyve ve yaprağı alerjiye sebep olur, Yeşil duvar için kullanılır.
Kurtbağrı	<i>Ligustrum vulgare</i>	Merdivenlerin yanında ve üstteki yeni yapılan alanlarda.	Her zaman yeşil Yeşil duvarlarda kullanır.
İran şimşiri	<i>Buxus hyrcana</i>	Havuzun etrafında ve teraslarda, bahçenin etrafında.	Her zaman yeşil Soğuk havaya dayanıklı. Kırmızı meyve ve beyaz çiçeklere sahip, uzun ömürlü.
Gül	<i>Rosa hybrid</i>	Havzun etrafında, köşkün çevresinde, teraslarda ve alt yolların yanında.	Çeşitli renklerde çiçeklere sahip ve güneşe ve sulamaya ihtiyaç duyar

El Gölü bahçesinde meyve ağaçlarının türleri Tablo 7'de görülmektedir. El Gölü bahçesinde mevsimlik ve çok yıllık çiçekler daha çok bahçeyi süsleme hedefli olarak özel yerlere ekimi yapılmaktadır; örneğin girişlerde, ana yolların etrafında, havuzun kenarlarında, su güzergahların kenarlarında ve köşkün önünde çeşitli ve farklı renklere sahip olan çiçekler kullanılmaktadır (Şekil 80). Genelde ekilen çiçeklerin soğuk havaya dayanıklı olanları her ne kadar tercih edilse bile kışın aşırı soğuklarda kalıcı olamıyorlar. Bunu engelleyebilmek için çiçekler, bazen özellikle köşkün önünde saksılarda kullanılarak soğuk havalarda soğuktan etkilenmemeleri açısından uygun yerlere taşınabilmektedirler. (Tablo 8).

Tablo 7. El Gölü bahçesindeki mevcut olan meyve ağaçları

Ad	Latin Adı	Ekim Yeri
Vişne	<i>Prunus cerasus</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Erik	<i>Prunus domestica</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Elma	<i>Malus domestica</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Armut Ağacı	<i>Pirus communis</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Kiraz	<i>Prunus avium</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Nar Ağacı	<i>Punica granatum</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Dut Ağacı	<i>Morus alba</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Kayısı	<i>Prunus armeniaca</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Ceviz Ağacı	<i>Juglans regia</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Üzüm	<i>Vitis vinifera</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Badem	<i>Prunus amygdalus</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Kadın tuzlukları (siyah meyveli)	<i>Berberis thunbergii</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında
Alıç Ağacı	<i>Crataegus monogyna</i>	Bahçenin güney ağaçlık kısmında

Şekil 80. El Gölü bahçesinde köşkün önü

Zaman içerisinde bu bahçe alanı için yapılan ve uyum sağlamayan değişiklikler (bir çok bitkinin uygun olmayan yerlere dikiminin yapılması, soğuğa dayanıksız ağaçların dikiminin yapılması), bahçenin ilk kurulduğu zaman ait özelliklerin yavaş yavaş ortadan kalkmasına zemin hazırlayarak tarihi bahçenin hasar görmesine neden olmuştur.

Tablo 8. El Gölü Bahçesi'nde kullanılan çiçekler

Ad	Latince Ad	Ekim Yerleri	Çiçeklenme Zamanı
Afrika menekşesi	<i>Saintpaulia ionantha</i>	Köşkün önünde, çiçek saksılarında, havuzun etrafında, merdiven ortalarındaki parsellerde	İlk bahar ve yaz aylarında
Bahçe şebboyu	<i>Matthiola spp</i>	Köşkün önünde, su güzergahlarının yanında, giriş alanlarında	İlk bahar aylarında
Sefa çiçeği	<i>Calandula officinalis</i>	Otelin çevresinde, tepenin üstündeki yolların etrafında, köşkün etrafında	İlk bahar ve yaz aylarında
Güzel hanım çiçeği	<i>Bellis perennis</i>	Ana aksın yanında, yeşil alanların ortasında	İlk bahar aylarında
Koyun gözü	<i>Gazania pinnata</i>	Köşkün önünde, tepedeki alanlarda, otelin önünde, diğer çiçeklerin yanında	Yaz aylarında
Petunya	<i>Petunia sp.</i>	Köşkün önünde, havuzun etrafında, ana yolun etrafında	Yaz aylarında
Gayret çiçeği	<i>Gaillardia spp.</i>	Köşkün önünde, su güzergahlarının yanında, giriş alanlarında	Yaz aylarında
Kadife	<i>Tagetes erecta</i>	Köşkün önünde, çiçek saksılarında, havuzun etrafında, merdivenlerin ortalarındaki parsellerde	Yaz ve sonbahar aylarında
Güneş şapkası	<i>Rudbeckia hirta</i>	Otelin çevresinde, tepenin üstündeki yolların etrafında, köşkün etrafında	Yaz aylarında
Kirli hanım çiçeği	<i>Zinnia elegans</i>	Terastaki parsellerde, havuzun etrafında, köşkün önünde.	Yaz ve sonbahar aylarında
Flamingo çiçeği	<i>Anthurium andreaum</i>	Köşkün önünde, havuzun etrafında, ana yolun etrafında	Yaz aylarında
Kasımpati	<i>Chrysanthemum indicum</i>	Su güzergahlarının ve otelin etrafındaki alanlarda.	Yaz aylarında
Sardunya	<i>Pelargonium peltatum</i>	Köşkün önünde, çiçek saksılarında, havuzun etrafında, merdivenlerin ortalarındaki parsellerde	Yaz aylarında
Karanfil	<i>Dianthus caryophyllus</i>	Köşkün önünde, su güzergahların yanında, giriş alanlarında	Yaz aylarında
Cezayir Menekşesi	<i>Vinca minor</i>	Ana eksenlerin yanında, yeşil alanların ortasında,	Yaz aylarında
Lale	<i>Tulipa sp.</i>	Köşkün önünde, havuzun etrafında, ana yolun etrafında	Yaz aylarında

Tablo 6'nın devamı

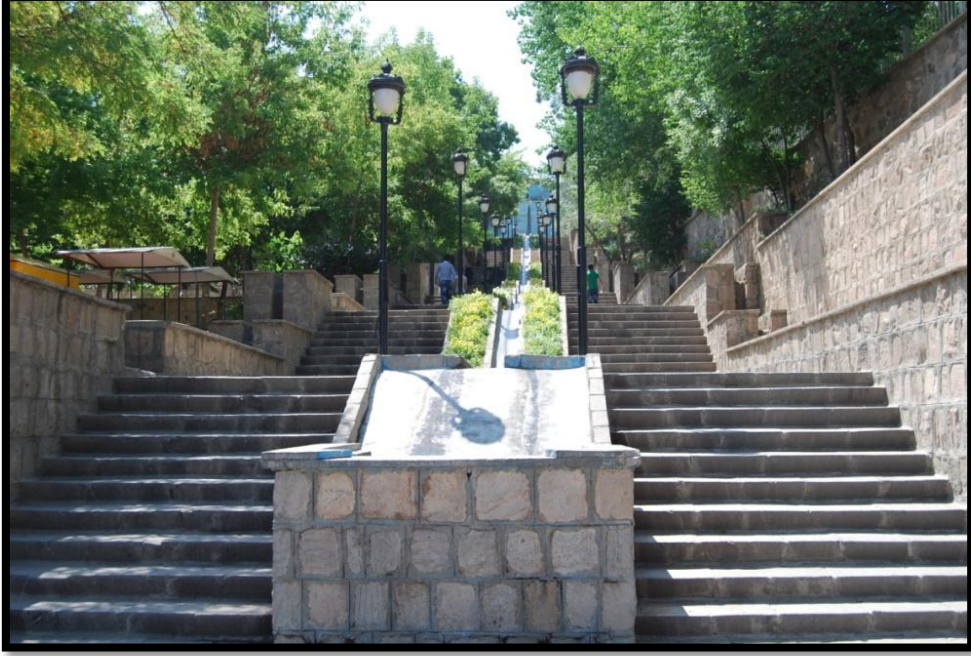
Haseki küpesi	<i>Aquilegia chrysantha</i>	Otenin kampüsünde, tepenin üstündeki yolların etrafında, köşkün etrafında	Yaz aylarında
Ezan çiçeği	<i>Oenothera macrocarpa</i>	Yönetim binalarının önünde, diğer çiçeklerle karışık şekilde kullanılmıştır	Yaz aylarında
Ağaç minesi	<i>Lantana camara</i>	İdari binaların önünde, diğer çiçeklerle karışık olarak kullanılmıştır	Yaz aylarında
Yıldız çiçeği	<i>Aster spp.</i>	Köşkün önünde, havuzun etrafında, ana yolun etrafında	Yaz aylarında
Gala	<i>Canna spp</i>	Köşkün önünde, su güzergahlarının yanında, giriş alanlarında	Yaz aylarında
İpek çiçeği	<i>Portulaca grandiflora</i>	Köşkün önünde, çiçek saksılarında, havuzun etrafında, merdivenlerin ortalarında parselelerde	Yaz aylarında
Yıldız çiçeği	<i>Dahlia spp.</i>	Otenin kampüsünde, tepenin üstündeki yolların etrafında, köşkün etrafında	Yaz ve sonbahar aylarında.

3.1.4.2.1.2. Topografya

İran bahçe stili, El Gölü bahçesinde tasarlandığı zaman; arazinin doğal yapısında tepe ya da dik yamaçlar bulunmakta olup coğrafik eşikler, teras bahçelerinin ve bazı yapıların yapılmasına olanak sağlamaktaydı (Şekil 81). Bu bahçeler yapılırken tepe ve yamaçlar da bulunan düz alanlarda teras bahçeleri oluşturulmakta ve binaların araziye egemen olacak bir biçimde konumlanmaları mümkün olabiliyordu. Daha alt kotlarda ise manzara hakimiyeti açısından fazla boylanmayan türlerin kullanıldığı bahçe yapımına ağırlık verilirdi (Mirselim, 2010).

Diğer fiziksel faktörlerden biri de El Gölü bahçesinin oluşumunda etkileyici eğim faktörüdür. El Gölü bahçesinin tarihçesine göre, bu bahçede ilk zamanlarda büyük bir gölet bulunmakta ve etrafındaki bahçelerin sulamaları için kullanılmaktaydı. Daha sonra Abbas Mirza (Kaçar hanedanlığı ailesine ait) o alanı satın alarak bahçeye dönüştürmüştür. El Gölü bahçesi, topografyaya uyum sağlayan tasarımlara örnek gösterilebilir. İlk planda tepenin havuza bakan kuzeybatı yamacı tasarlanmış ve daha sonraki yıllarda ise tepenin

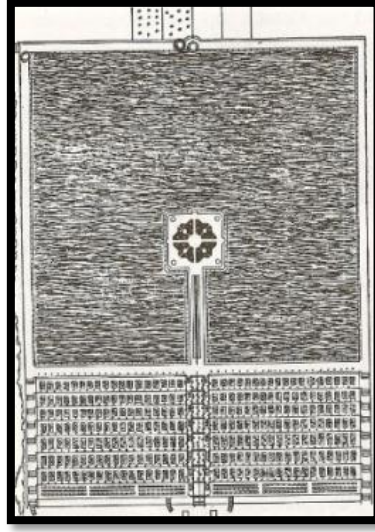
diğer yamaçları tasarlanmış ve basamaklar ile birbirine bağlanmıştır. Tepenin tümü organik park şeklinde düzenlenmiştir.

Şekil 81. El Gölü bahçesi

Eğimli yerlerde bahçenin sulama sistemi eğimden yararlanarak planlanmıştır. Alanın doğal topografyasından yararlanarak bahçe tasarımını bu temelde şekillendirme düşüncesi sadece El Gölü bahçesinde uygulanmış bir yaklaşım değildir, benzer biçimde diğer tarihi bahçelerde de kullanılmıştır. Örneğin Şiraz şehrinde Taht-ı Cemşid bahçesinde de bu durum görülebilir. El Gölü bahçesinde de su kaynağı, Taht bahçesi gibi en yüksek terastan akmaktadır (Şekil 72).

Bahçe, havuzun güney tarafından teraslarla yukarıya doğru devam etmektedir. İki sıra merdiven, bahçeyi çevreleyen yolların etrafından, havuzun kenarındaki kaldırımını teraslara bağlamaktadır. Genel olarak bu oluşumda değişim yapılmamıştır. En son aşamada merdivenler ile tepeye ulaşılmaktadır. Tepenin üstüne bir kontrol kulesi konulmuş ve Dikeki kulesi ismiyle adlandırılmıştır. Şimdi ise bu tepe, bahçenin bir bölümü olarak sayılmaktadır.

Şekil 82. El Gölü bahçesinin planı, (Vibler, 1965).

Havuzun güneybatı kenarı ve havuzun ortasında bulunan adaya ulaşan yolun ortasında da büyük su fiskiyeler inşa edilmiş ve kenarları çiçeklerle düzenlenmiştir. Adanın ortasındaki su fiskiyeleri çevresi daha sonra çiçek bahçesi haline getirilmiş ve 1978 senesinde tekrardan uzun su fiskiyelerine dönüştürülmüştür. Havuzun güney cephesinde kaldırımdan başlayan iki sıra merdiven yukarıya doğru çıkmakta ve iki tarafında da teraslar bulunmakta ve doğrudan havuza bakmaktadır. Kaldırım, bu kenardan havuzun ortasındaki adaya ve oradan da mevcut olan köşke uzanmaktadır. Bu yolda ve kenar kaldırımında genel değişiklikler olmamıştır.

Tebriz Darossaltane tarih ve coğrafya kitabında şöyle beyan edilmiştir, “Dağ yamacından aşağıya doğru teras veya balkonlar yapılmış ve kenarlarına ağaçlar dikilmiştir”. Taşlarla yapılmış balkonların sayısı 7 olarak bilinmekte ve doğu cephesindeki 3 alt balkon, eğimin azalmasıyla beraber yarım yapılmışlardır. Bu balkonlara Mertebe adı verilmiştir. Su şelaleleri (kanalları), 5 ayrı küçük kanaldan ve 8 farklı yükselti basamağından birbirine paralel olarak akmaktadır. Bahçenin ana aksı ortada bulunan su kanalının aksıyla örtüşmektedir. Aynı zamanda orta şelalenin eni 55 cm’dir. Balkonlardaki (bahçede yer alan geometrik platformlar) eksenle havuzun ana eksenini arasında birbirinden çok az bir şekilde sapma vardır. Su bu küçük kanallarda bir balkondan diğer balkona eğimli bir şekilde akmaktadır. Bu kanallarda oyma taşlar basamaklar halinde dizilmişlerdir. Kanalın basamaklı olmasından dolayı su eşit bir şekilde aşağıya doğru akmaktadır (basamakların derinliği 4 ile 5 cm arasında değişmektedir) (Bani Mesut, 2011).

Her balkonda veya terasta, taş yapımlı su kanallarının iki yanı geniş ve derinliği çok az olan su yolları mevcuttur. Bunlara *Kert* adı verilmekte olup bu Kertler sonradan daha küçük su kanallarına ve bu kanallardan da balkonların arasındaki ana su kanallarından daha küçük sayılabilecek derecede akmaktadırlar. İki sıra merdiven, kanallardan sonra başlar ve havuzun kenarını en üst balkona kadar bağlar. Merdivenlerin kenarında daha önce bahsedilen su kanalları başlar. Ancak iki su kanalının arasında bir fark vardır; ortadaki 3 su kanalındaki suyun basamaklı bir şekilde inişi sağlanmışken diğer kanalda su, şelale gibi dik inmektedir. Kanalın sonunda su, kert denilen, eni geniş ve derinliği az olan kanallara akmakta ve onların su ihtiyacı böylelikle karşılanmaktadır.

Sekizinci balkonun son noktasından bağlantıyı sağlayan basamaklar kavisli bir şekilde ve ana eksenden daha uzak bir mesafeden başlayıp bir üst balkona kadar devam etmektedirler. Sadece bu iki balkon arasında merdiven bulunmakta diğer balkonlar ise doğal topografyaya uyum sağlayarak devam etmektedirler. Su, sekizinci balkonda 5 ayrı kanaldan akmakta ama suyun kaynağına yaklaştıkça 3 kanala indirilmekte ve yola devam etmektedir. Sonuncu balkonun taşlı mesnet duvarı, yolun doğal eğiminden daha az bir eğimle diğerinden ayrılır. Su kemeri, ana kanaldan gelen ve bahçeyi sulayan suyu bir kanal vasıtasıyla beraber tepenin güney cephesine ve oradan da suyu Mezher (suyun akmaya başladığı yer)'ine yani en üst balkona ulaştırabilmektedir. Bu alandaki mevcut su varlığı, akışının görsel güzelliği yanında işlevsel olarak da Mertebelerin sulaması için kullanılmaktadır.

Dip temizliğinde veya havuzu doldurma gerektiği zaman su, başka yollardan havuza ulaştırılmaktadır (batı yönünden havuza gelen su kanalı bahçe içerisindeki tadilatlar nedeniyle tahrip edilmiştir). Sekizinci balkonun mesnet duvarının üstünde pervaz şeklinde tek parça taş tabakalar mevcuttur. Önceleri onların üstüne çiçek saksıları yerleştirilir iken günümüzde o taş tabakalardan herhangi bir iz bulunmamaktadır.

Batıdaki merdivenler 1367 ve 1368 yıllarında yeni bir tasarımla restore edilmiş ve tepenin üzerindeki parkın havuzun etrafındaki alanlarla bağı güçlendirilmiştir. Su kaynağı için iki havuz yapılmış olup derinlikleri yaklaşık terasın yüksekliğiyle aynıdır. Bahçe sulamasında kullanılan bu havuzlardan birinin üstü örtülmüş ve halen su deposu olarak Gölhane (çiçek evi) sulaması için kış aylarında kullanılmaktadır. Bu havuzun ortasında da küçük bir köşkün varlığından bahsedilmekte ancak kimin tarafından yaptırıldığı ve nasıl kaldırıldığı hakkında hiç bir bilgi bulunmamaktadır (Bani Mesut, 2004).

3.1.4.2.2. Biyolojik Faktörler

El Gölü bahçesi için gereksinim duyulan su kaynağı, ilk zamanlarda, tepe başındaki yeraltı suyundan ve ek olarak Mehran nehrinden kullanılmıştır. Eski zamanlarda Tebriz şehrinde birçok su kemeri vardı ve bu nedenle Tebriz ve çevresi bahçelerle doluydu.

Avrupalı turist, Jackson şöyle yazmıştır; “Tebriz’de sulama sistemi benim için çok ilginçtir çünkü İran’ in başka yerlerinde bu problemin çözülmesi daha zordur” (Jackson ve William, 1978).

El Gölü bahçesinde suyun tasarımı daha çok topoğrafyaya uygun olarak ve suyun dolaşımı ise arazinin eğimi dikkate alınarak planlanmış, ağaçların ve yeşil alanların sulanması için kullanılmıştır.

El Gölü havuzu ilk yapıldığı zamanlarda büyük su deposu gibi kullanılmıştır Mehran nehriyle doldurularak bahçenin sulanmasında ve şehrin ihtiyacı olan kullanma suyu için erişilebilir su kaynağı olmuştur. Suyun asli ekseni kuzey-güney boyunca ve yeraltı suyunun yoluyla uyumlu ve ana eksenin arasındaki orta yol şeklinde tasarlanmıştır (Nader Mirza, 1995).

Bahçede sulama yolunun tasarımı, bahçenin dış mekan örgütlenmesinde ve organizasyonunda önemli rol oynar. Bu bahçede, bahçenin sulama sistemi ana eksenden tüm yerlere uzanmıştır. Ana su yolu bahçenin asıl ekseni sayılır ve tepede bulunan yeraltı suyunu kaynağından alıp tüm bahçeye dağıtmıştır. Su arklarının zemin ve yan duvarları taştan yapılmıştır. Tali (ikincil derecedeki) su yolları suyu ana akstan alıp diğer küçük arazilere taşıma işlevlerine sahip olup genelde bu yan kollar basit bir şekilde toprağın kazılmasıyla elde edilmiş ve zeminle yan duvarları kerpiç ya da taşla örtülmüştür.

Ana ve alt su eksenlerinin hareket ve şekli, ana eksenlerdeki su şelalelerinin üzerine vurgulamak, İran bahçelerin önemli özelliklerinden sayılmaktadır.

3.1.4.2.3. Kültürel Faktörler

İran bahçesi, bir yapı olarak, doğal ve kültürel özelliklerinin harmoni içerisinde bulunduğu, birbirinin tamamlayıcısı doğal ve kültürel oluşumlarla insan kullanımları ile doğal olan alan arasında bir uyumluluk göstergesidir. Bugünkü El Gölü bahçesi, kültür ve doğanın aynı zamanda bir bütün olduğunu hatırlatmaktadır.

Tablo 9. El Gölü Bahçesi'nin oluşturulmasında etkileyici faktörler

Fiziksel faktörler	İklim	<ul style="list-style-type: none"> • Binanın asli kapısı ve yönü guneye doğru bakıyor olup güneşten daha çok faydalanmak amacıyla yapılmıştır • Kalın iç duvarları, binanın iç ve dış ısı alışverişini düzenleyerek, iç alanın daha sıcak kalmasını sağlamıştır. • Soğuk havadan korunmak için, binanın yapım malzemeleri, sert ve devamlı malzemelerden seçilmiştir. • Bölgenin soğuk iklimine göre soğuğa dayanıklı türler arasından bitkiler seçilmektedir
	Topografya	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçedeki tepenin havuza bakan kuzeybatı yamacı tasarlanmış ve basamaklar ile birbirine bağlanmıştır. • Bahçenin sulama sistemi eğimden yararlanarak planlanmıştır. • Merkezdeki köşk tepenin aşağısında ve düz bir alanda planlanmıştır.
Biyolojik faktörler	Su	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçenin ortasında büyük su havuzu bahçede önemli rol oynamaktadır. • Bahçede su tepenin en üstündeki teraslardan akarak bahçenin sulaması için kullanılmaktadır. • Bahçede su farklı şeklerde (hareketli, sakin, şelale) bahçenin güzelliğini sağlamaktadır
	Flora	<ul style="list-style-type: none"> • Büyük havuzun etrafına gölgeli ağaçlardan daha çok kavak ve çınar ağacı dikilmiştir. • Karaağaç ana aks boyunca üç sıra ve yolun kenarlarında da iki sıra olarak dikilmiştir. • Kuzeybatı ve güneybatı yönünde, arka fonda ise iğde ağaçları sırayla dikilmiştir. • Bahçenin tüm alanlarında çeşitli türlerden; Doğu Çınarı, Adi Akasya, İspir Meşesi, Katalpa, Karaçam, Salkım söğüt, Batı mazısı, Arizona Selvisi, Şimşir, Kadın tuzlukları, Japon Ayvası, Dağ muşmulası, Ateş Dikenleri, Altınçanak, Yasemin, Kartopu, Kurtbağrı, İran Şimşiri, Gül, Bahçenin güney ağaçlık kısmında meyve ağaçları; vişne, erik, elma, armut, kiraz, nar ağacı, dut, kayısı, üzüm, badem ve ceviz bulunmaktadır.
	Fauna	<ul style="list-style-type: none"> • El gölü bahçesinde kuşlar olarak; serçe, karga, kanarya, sülün, ördek bulunmaktadır. Hayvanlar ise daha çok domestik hayvanlar ön planda olup at, tavşan, kertenkele, fare ve diğer sürüngenlerle temsil edilmektedir. • Bahçedeki büyük havuzun içinde Sazan balıklarının çeşitleri türleri bulunmaktadır.
Kültürel Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Birçok gösterişli ağaçlar, meyve ağaçları ve hatta çiçekler Tebriz halkının kültüründe özel anlam ve kavramlara sahiptir. • Eski Tebriz'de su; ışık ve saflık sembolüdür ve ayrıca kutsal unsur sayılır. • Suyun dalgalı hareketi, Tebriz kültüründe sanatsal, edebi ve dini kavramlar olarak yer almıştır. • Tebriz halkı için El Gölü bahçesi Kuran kitabında söyleyen cennetin sembolüdür. • Kutsal şenlikler (Çarşamba suri, Sizdeh beder) için tepenin üstünde açık alanlar oluşturulmuştur. • Tebriz Belediyesi Tebriz halkının sosyal faaliyetlere katılmalarını özendirmek için gazete okuma, resim sergisi, el sanatlar, vb. faaliyetler için çadırlar kurmaktadır. 	

3.1.4.2.3.1. Tebriz'in Kültüründe El Gölü Bahçesi

El Gölü Bahçesi, Tebriz halkının kültürünün şekillendirdiği bir bahçe ve halkın, ideallerinin bir sembolüdür.

Bahçe, Tebriz halkının hemen hemen tüm kültürel yapıtlarında, Azeri edebiyatında özellikle şiirinde, mimarisinde ve sanatında görülmektedir. Azeri şiirinde eskiden beri bahçenin özel bir yeri ve değeri vardır. Bahçenin rolü insanlar tarafından daha iyi kavrandıkça mimarlığa bağlı diğer sanatlarda da örneğin; mimari süslemelerde de bahçeye ait izler görülmektedir. Tebriz'in el sanatları ve sanayisinde de bahçe kavramı kalıcı olmuştur (Sultanzade, 1998).

Sanayi ve el sanatlarında da bahçenin varlığı hep kalıcı ve devamlıdır. Tebriz halkının kültür ve sanatında bahçe bir semboldür. Tebriz halkının düşüncesi, yaşam biçimleri ve sosyal durumları, insanları bir araya getirecek bağ ve bahçe oluşturma düşünceleri içinde hareket etmeye yöneltmiştir (Niknam Lale ve Zogi, 2005).

Birçok gösterişli ağaçlar, meyve ağaçları ve hatta çiçekler Tebriz halkının kültüründe özel anlam ve kavramlara sahiptir. El Gölü bahçesinde mevcut olan ağaçlar ve çiçeklerle ilgili anlamlar aşağıda verildiği biçimde ifade bulmakta ve halkın kültüründe yer almaktadır;

Sedir: bu ağaç ölüm ve cenaze işaretidir ki; bu ağaçta olan güç, ölüyü yıpranmaktan korur ve daha çok mezarlıklarda kullanılır. Aynı zamanda zarafet ve neşe kaynağının bir sembolüdür. Sedir ağacı Tebriz bahçelerinde en popüler ağaçtır.

Çınar: büyük gölgeli ağaçtır ve Tebriz halkı, çınar ağacını ateşi ve enfeksiyonu önlenmek için kullanmışlardır ve ayrıca bu ağaç, zafer ve eğitim sembolüdür.

Çam: bu ağaç yaşam gücü, sessizlik, geri çekilme, ömür ve inanç sembolüdür.

Ak Kavak: bu ağaç Tebriz iklimine uyum sağlayan bir ağaçtır ve çok hızlı büyür. Bu ağaç, bina yapımlarında kullanılır. Bu ağaca su ağacı da denir. Yaprakların alt ve üst rengi farklıdır; bu nedenle ay ve güneş (kameri-şemsi) gibi birbirine bağlılığı simgelemekte olup genelde tüm çiftlerin sembolüdür.

Dişbudak: Kozmik kutsal ağaçtır ve uyum, tevazu ve üretim sembolüdür.

Elma Ağacı: Aşk, barış, anlaşma, ilahiyat ve bilgelik sembolüdür.

Armut: Umut, sağlık, adalet, iyi yönetim ve adalet sembolüdür.

Vişne: Dünyaya gelen çıplak adam, bedbaht adam.

Şeftali: Ölümsüzlük, kötülükten uzak duran, peri meyvesi.

Erik: Özgürlük, vefalılık, uzun ömürlü, temizlik ve çocukluk sembolüdür.

Göknar: Gelin Çiçeği, kötülüğü engelleyen ağaç

Badem: Bakire, masum, uyanıklık, çekicilik ve cinsel ilişki sembolüdür

Kalla Çiçeği: Saflık, arazi bereketi ve barış sembolüdür.

Sümbül: Öngörü ve sakin düşünme sembolüdür.

Gül: Saflık, gençlik ve cesaret temsilidir.

Petunia: Efsanevi ölümsüz çiçek, inanç, sevgide sadakat ve istikrar sembolüdür.

Beyaz Papatya Saflık ve masumiyet sembolüdür.

Safran: Empati, alçak gönüllülük, özveri, güneş bitkisi.

Zambak: Güneş ve hayat çiçeği, gökyüzündeki lady sembolüdür.

Yıldız Çiçeği: Kibir, narsız, içgözlem, gizli temizlik.

Yasemin: Sarı yasemin daha çok mezarlıkların köşelerinde kullanılır ve kadınlık, zarafet, çekicilik ve cazibe sembolüdür (Nagi Zade, 2009).

3.1.4.2.3.2. Bahçe Sanatının Dini Açıdan Önemi

Tebriz'in halkının çoğu Şii mezhebine tabi ve Müslümandırlar. Ama çok az sayıda da olsa Hıristiyan, Ermeni, Asur, Zerdüşt ve Yahudi unsurlar bulunmaktadır. İnsanların derin inançları bahçenin yapımında özellikle El Gölü bahçesinde görülebilmektedir. Müslümanların kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde, cennetten ve cennet bahçelerinden söz edilmekte ve Allah (c.c.)'a inancı olan insanlara vaat edilmektedir. Kuran; cennette insanların çok mükemmel bahçelerde ömür boyu yaşayacaklarından söz etmektedir. Serin gölgeli ağaçlar ve bol sular, cennet bahçelerinin özelliği sayılmaktadır. El Gölü bahçesi de sakin ve güvenli alan olması yanısıra, düşünce ve felsefi tartışmalar için uygun bir ortamdır. Bu bahçede insanın yorgun ruhu tazelenir ve insanların hayata-yaşamaya dair güzel duygu ve düşünceler içerisinde olmaları sağlanır.

İnançlı insanlar kendilerini ana vatanlarından (ki o da Allah'ın yanındır) uzak hissetmişlerdir. Onlara cennette yaşama sözü verilmiştir. İslam dini, cennet müjdesi ile ödüllendirilecek olanların ağaçlar, çiçekler ve mis gibi akan berrak suların içinde sınırlandırılmış huzurlu bir mekanda muhteşem bir yaşamı tadacağı ve cehenneme gönderilecek olanlara (inanmayanlar) ise giriş izninin verilmeyeceği bir yaşam hakkında bilgi vermektedir. İnsanlar bu düşünceleriyle, cennet için kutsal kitaplarda söz edilmiş olan kavramlarla eskiden beri uğraşı içinde oldukları sanatlarla bu motifleri yansıtmakta ve aynı

zamanda yeryüzünde de cenneti temsil eden yerler inşa etmek için cennetteki ilahi unsurları kullanmakta olmuşlar ve bu unsurları Tebriz bahçelerinin kimliğinin parçaları arasında saymışlardır.

İslam dininde ağaç ekmek iyi bir iş ve tersine ağaçları koparmak ve tahrip etmek kötü iş olarak kabul edilmekte ve bu konuyla ilgili birçok hadis ve rivayet bulunmaktadır.

3.1.4.2.3.3. Tebriz'in Kültüründe Suyun Anlamı

Eski Tebriz'de su; ışık ve saflık sembolüdür ve ayrıca kutsal unsur sayılır. Suyun, İran halkında ve Tebriz'de çok değerli bir unsur sayılmasının en önemli nedeni İran'da az bulunmasından dolayıdır. Su, Tebriz halkının sadece içme ve kullanma ihtiyaçlarını karşılamakla kalmıyor beraberinde manevi ve ruhsal bakımından da etkisi bulunmaktadır. Su, özel çeşitlilikleri ile örneğin; tazelik, parlaklık, temizlik, refah, aydınlatma, sakin ve hareketli; insanın ruhsal dünyasında ve duygularında da etkisi vardır. Bu nedenle Tebriz halkı, her zaman bahçe yapmak için bir gayret içinde olmuşlardır (Bani Mesut, 2011).

El Gölü bahçesinin oluşumunda öncelikle düzgün geometrik ve düzenli açılar uygulanmıştır. Peyzajında, farklı bölümlerle aralarında uyumu sağlayacak uygun geçişler ve çapraz bölümler tasarlayarak ortalarında su geçişleri ile havuzlar yapmışlardır (Şekil 83). Su, tepenin üstünden akıp yollardan ve havuzlardan geçerek tüm bahçeyi dolaşmış olmaktadır. Tüm alan, çapraz su güzergâhları ile dörtlü bahçelere bölünmekte olup mistik-dini bir ortam yaratılmak hedeflenmiştir. Su, El Gölü bahçesine önemli anlam katan unsur olup, çar bağlarda (dörtlü bahçeler), su yollarında, az eğimli ve dalgalı yollarda hareket ederek peyzajın havasını güzelleştirmiştir. Suyun geometrik havuzlardaki hareketi, mimari yapılarla olan birliğini ve uyumunu göstermektedir. Suyun dalgalı hareketi, Tebriz kültüründe sanatsal, edebi ve dini kavramlar olarak yer almıştır. Bu nedenle bahçenin tasarımında ve yapısında öylesine yer almıştır ve bütünleşmiştir ki, suyun, bahçeyle ayrı olması düşünülememektedir.

Şekil 83. El Gölü bahçesinde su kullanımı

Tablo 10. El Gölü Bahçesi'nin oluşturulmasında etkileyici faktörler

Fiziksel faktörler	İklim	<ul style="list-style-type: none"> • Binanın asli kapısı ve yönü güneşe doğru bakıyor olup güneşten daha çok faydalanmak amacıyla yapılmıştır • Kalın iç duvarları, binanın iç ve dış ısı alışverişini düzenleyerek, iç alanın daha sıcak kalmasını sağlamıştır. • Soğuk havadan korunmak için, binanın yapım malzemeleri, sert ve devamlı malzemelerden seçilmiştir. • Bölgenin soğuk iklimine göre soğuğa dayanıklı türler arasından bitkiler seçilmektedir
	Topografya	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçedeki tepenin havuza bakan kuzeybatı yamacı tasarlanmış ve basamaklar ile birbirine bağlanmıştır. • Bahçenin sulama sistemi eğimden yararlanarak planlanmıştır. • Merkezdeki köşk tepenin aşağısında ve düz bir alanda planlanmıştır.
Biyolojik faktörler	Su	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçenin ortasında büyük su havuzu bahçede önemli rol oynamaktadır. • Bahçede su tepenin en üstündeki teraslardan akarak bahçenin sulaması için kullanılmaktadır. • Bahçede su farklı şekillerde (hareketli, sakin, şelale) bahçenin güzelliğini sağlamaktadır
	Flora	<ul style="list-style-type: none"> • Büyük havuzun etrafına gölgeli ağaçlardan daha çok kavak ve çınar ağacı dikilmiştir. • Karaağaç ana aks boyunca üç sıra ve yolun kenarlarında da iki sıra olarak dikilmiştir. • Kuzeybatı ve güneybatı yönünde, arka fonda ise iğde ağaçları sırayla dikilmiştir. • Bahçenin tüm alanlarında çeşitli türlerden; Doğu Çınarı, Adi Akasya, Ispir Meşesi, Katalpa, Karaçam, Salkım söğüt, Batı mazısı, Arizona Selvisi, Şimşir, Kadın tuzlukları, Japon Ayvası, Dağ muşmulası, Ateş Dikenleri, Altınçanak, Yasemin, Kartopu, Kurtbağrı, İran Şimşiri, Gül, Bahçenin güney ağaçlık kısmında meyve ağaçları; vişne, erik, elma, armut, kiraz, nar ağacı, dut, kayısı, üzüm, badem ve ceviz bulunmaktadır.

Tablo 10'un devamı

Biyolojik faktörler	Fauna	<ul style="list-style-type: none"> • El gölü bahçesinde kuşlar olarak; serçe, karga, kanarya, sülün, ördek bulunmaktadır. Hayvanlar ise daha çok domestik hayvanlar ön planda olup at, tavşan, kertenkele, fare ve diğer sürüngenlerle temsil edilmektedir. • Bahçedeki büyük havuzun içinde Sazan balıklarının çeşitleri türleri bulunmaktadır.
Kültürel Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Birçok gösterişli ağaçlar, meyve ağaçları ve hatta çiçekler Tebriz halkının kültüründe özel anlam ve kavramlara sahiptir. • Eski Tebriz'de su; ışık ve saflık sembolüdür ve ayrıca kutsal unsur sayılır. • Suyun dalgalı hareketi, Tebriz kültüründe sanatsal, edebi ve dini kavramlar olarak yer almıştır. • Tebriz halkı için El Gölü bahçesi Kuran kitabında söyleyen cennetin sembolüdür. • Kutsal şenlikler (Çarşamba suri, Sizdeh beder) için tepenin üstünde açık alanlar oluşturulmuştur. • Tebriz Belediyesi Tebriz halkının sosyal faaliyetlere katılmalarını özendirmek için gazete okuma, resim sergisi, el sanatlar, vb. faaliyetler için çadırlar kurmaktadır. 	

3.1.4.3. Tahran'daki Kaçar Dönemindeki Bahçelerin Tanımı

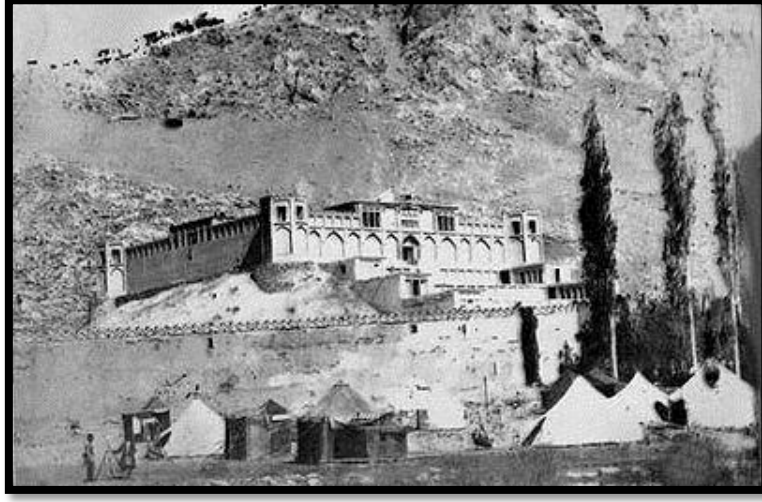
3.1.4.3.1. Tahran'daki Kaçar Dönemindeki Bahçeler

1925 yılına kadar süren Kaçar krallığı Tahran şehrin gelişimine (o zamana kadar Elborz dağlarının eteğinde sadece bir köy sayılırdı) sebep olmuştur. O zamana kadar Tahran'da büyük bahçelerden başka bir şey bulunmuyordu. Kaçar hükümetinin başına önce Aga Mohhamad Han Kaçar, daha sonra da Fath Ali Kaçar geçmiştir. Aga Mohhamad Han Kaçar döneminde Tahran bilim ve sanat bakımından gerilemiş, Fath Ali döneminde ise yeniden canlandırılmıştır. Tahran'ın gelişimi 19. yüzyılda başlamıştır. Fath Ali Şah ve onun halefleri Tahran'ın kuzeyinde bazı güzel bahçeler, Elborz dağın eteğinde inşa ettiler. Daha sonradan Tahran'ın yazlık bölgesini oluşturdular (İrani Behbehani, 2003).

3.1.4.3.1.1. Kaçar Sarayı ve Bahçesi

Kaçar Sarayı ve Bahçesi 1834 yılında Fath Ali Şah döneminde Tahran'ın bir kilometre uzaklığında inşa edildi. Saray bir tepenin üstünde yapıldı ve girişteki binadan başka birkaç bina daha bahçe içerisinde yapılmıştır. Bu bahçe, teraslar şeklinde tasarlanmış olup su, tepenin başından şelale şeklinde akmaktadır. Tepenin aşağısında da giriş kapı ve sekizgen binanın arasında büyük bir havuz bulunmaktaydı (Şekil, 84).

Kala, 19. yüzyılda Tahran'ı ziyaret etmiş ve bu bahçeyi şöyle açıklamıştır; “Kaçar sarayı amfi tiyatro şeklinde yapılmıştır, oradan etrafta manzaralar görülmekteydi. Terastaki düzlükler gül ve yasemin çiçekleri ile örtülmüştü, ayrıca bu bahçe bir duvar ile çevrelenmişti” (Eisevi, 1983).

Şekil 84. Kaçar sarayı ve bahçesi, (URL-37).

3.1.4.3.1.2. Nigarestan Bahçesi

Bu bahçe Fath Ali Şah tarafından 1843 yılında şehrin dışında yapılmıştı. Bahçenin girişinde iki katlı bina vardı ve bu bina kuzey-güney aksıyla merkezdeki binaya bağlanmaktaydı (Şekil 85). Smoel Grin Viler, 1884-85 yılında Nasreddin Şah zamanında İran'da yaşamaktaydı ve bu bahçeyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Bahçeye girerken bir büyük alan görüyoruz, üç sıra çınar ağaçlarından süslenmiş ve orada hiç bir bina yok, ince bir koridor aracılığıyla duvarla örülmüş bir bahçeyle buluşuyoruz. Yollar taşla örülmüş ve nehirlerin de taşlı su güzergâhlardan geçtiğini görüyoruz. Bahçede serçenin şarkısı ve bülbülün sesinden başka ses duyulmaz”.

Şekil 85. Nigarestan bahçesi, (URL-38).

Bu bahçede güzel ve lüks binalar ve forumlar bulunmaktaydı. Maalesef tahrip olmuşlardır. Bahçenin ilginç binalarından örneğin; Delgoşa adında bahar evi ve Galamdan adında da forum bulunmaktaydı. Bu binalar kıymetli resimler ve süslemelere sahiplerdi ve ne yazık ki Kaçar döneminden sonra hepsi ortadan kaybolmuşlardır (Şekil 86), (Neima, 2005).

Şekil 86. Negarestan bahçesinin giriş kapısı, (URL-39).

3.1.4.3.1.3. Eşret Abad Sarayı ve Bahçesi

Bu bahçe, Tahran'ın ve Şemiran kapısının kuzeyinde 1912 yılında bir tepenin üstünde inşa edilmiştir. Tepedeki manzara Elborz dağına doğru bakmaktaydı. Bahçedeki ilk ağaçları Naserredin Şah kendi elleri ile dikmiştir (Şekil 87).

Şekil 87. Eşret Abad bahçesinin giriş kapısı, (URL-40).

Eşret Abad bahçesi büyük ve güzel saraylara ve köşklere sahipti. Bahçenin ortasında havuz, su kemeri ve bir kaç su çeşmesi vardı. Büyük havuzun çevresinde de yaklaşık otuz adet küçük iki odalı evler, yarım daire şeklinde inşa edilmiştir. Bahçe düğün mekânına adanmıştır (Şekil 88), (İrani Behbehani, 2003).

Şekil 88. Eşret Abad Bahçesi, (URL-41).

3.1.4.3.1.4. Düşan Tepe Sarayı ve Bahçesi

Bu bahçede geometrik sistem ve simetri tarzı uygulanmamıştı. Bir tepenin zirvesinde beyaz saray olarak inşa edilmiştir ve bu saray yarım daire şeklinde olup birkaç sıra açık sundurma ile çevrelenmiştir. Bu da saraya tamamen yabancı bir manzara vermiştir (Şekil 89).

Burada önemli olan nokta; bu sarayın Paris'te yapılan Terokadro Fransız sarayı modelinde yapılmış olmasıydı. Bu saray üç alandan oluşturulmuştur; görevlilerin oturma alanı ile tuğlalarla yapılmış ahır alanı, küçük bir bahçe alanı, bir bahçe ve büyük havuz alanı (Vibler, 1965).

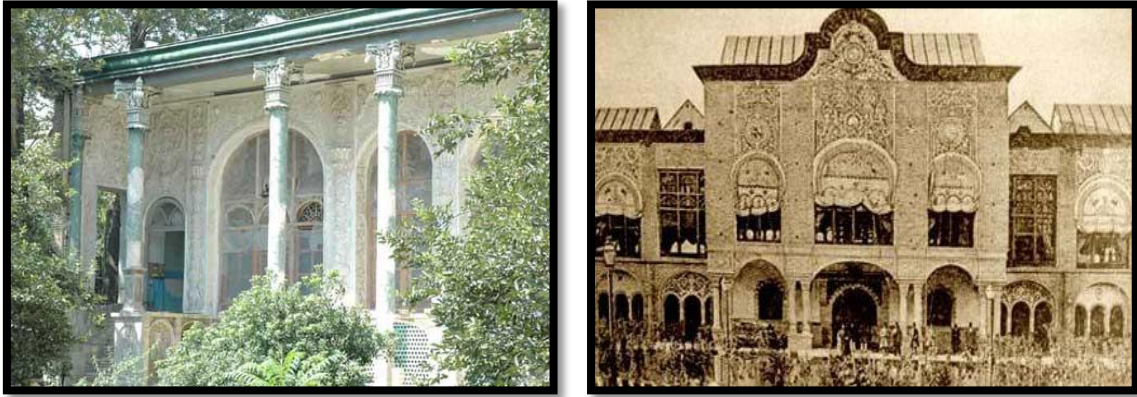
Şekil 89. Düşan Tepe sarayı ve bahçesi, (URL-41).

3.1.4.3.1.5. Nizamiye Bahçesi

Kare şeklinde bir alanda yapılmış ve duvarla çevrelenmişti. Ana aksların çakışma noktasında merkezi bina yapılmıştı.

3.1.4.3.1.6. Mesudiye Bahçesi

Naserredin Şah'ın oğlu 1911 yılında Nizamiye Bahçesi'ni alarak daha sonra Mesudiye Bahçesi'ni ona eklemiştir. Bu bahçe iki iç ve dış kısımdan oluşuyordu. Günümüzde iç kısmı tamamen kaybolmuş olan bu bahçenin dış kısmı Mesudiye bahçesi olarak adlandırılmaktadır. Bu bahçede 5 bina yapılmıştır. Avlular birbirine bağlanmaktaydı. Ana avluda, giriş kapıdan bir araba yolu başlamakta ve forumun önündeki avluya kadar devam etmektedir. Bahçe tuğla sütunlar ve ahşap çitlerle batı ve doğu yönünde iki kısma bölünmekteydi. Forumun önündeki avlu bir yuvarlak havuza sahiptir. Kaçar döneminde iki metre civarında kerpiç duvar ile örtülerek çiçek saksılarının yerleştirilmesi sağlanmıştır (Şekil 90), (Saremi, 2002).

Şekil 90. Mesudiye bahçesi ve giriş kapısı, (URL-42).

3.1.4.3.1.7. Fermaniye Bahçesi

Bu bahçe geometrik düzene sahiptir, bahçenin tümü ana aks temelinde kuzeyden güneye iki bölüme bölünmüştür ve bu ana aks boyunca su, ana havuzdan küçük havuzlara doğru akmakta olup bahçenin güzelliğini arttırmaktadır. Ana aksın sonunda büyük bir

havuz yapılmış olup önceleri su kaynağı olarak kullanılmakta iken şimdilerde yüzme havuzu olarak kullanılmaktadır (Şekil 91).

Asıl dış bina sekizgen bir formda yapılmış ve bahçenin en kuzey noktasında yer alıyordu. Bahçenin batı kısmında da iç binalar ve iki avlu yer almakta olup bahçe, duvarlarla çevrelenmiş ve tamamen izole edilmişti (İrani Behbehani, 2008).

Şekil 91. Fermaniye bahçesi, (URL-43).

3.1.4.3.1.8. Kamraniye Bahçesi

Kamraniye Bahçesi ve Sarayını, Naserredin Şah'ın üçüncü oğlu Kamran Mirza inşa ettirmiştir. Saray, çeşitli binaları örneğin; iç ve dış binaları, hizmetçiler binasını ve güzel bir köşkü kapsıyordu. Çeşitli tropikal ve soğuk bölge ağaçları farklı yerlerden getirtilip bahçeye dikimi yapılmıştı (Eisevi, 1983).

3.1.4.3.2. Tahran'da Kaçar Dönemindeki Bahçelerin Genel Özellikleri

3.1.4.3.2.1. Bahçelerin Mekânsal Özellikleri

Bu dönemde genelde bahçenin mekânsal yapı düzeni, geometrik düzen esaslı olup bu düzenin en belirgin unsuru doğrusal (lineer) aksıydı. Genellikle bu aks, bahçe boyunca olduğu zaman bahçeyi iç ve dış kısım olmak üzere ikiye bölüyordu. Ayrıca fiziksel-görsel

bağlantı, giriş kapısı ile asıl bina arasında bu aks ile yapılmış oluyordu. Aks, bahçenin dış kısmında temel yapay unsur sayılıyor ve peyzaja bir düzen getirmede en önemli neden olarak kabul ediliyordu. Halbuki bahçenin iç kısmında binalar avlular ile birbirine bağlanıyorlardı (İrani Behbahan, 2003).

Bu tip mekansal kompozisyon, Kaçar döneminde iki bahçede; Mesudiye ve Fermaniye bahçelerinde görülmekteydi. Bazı bahçelerde birbirini kesen iki eksen ile ayrılıyorlardı. İki eksenin kavşak yerinde bina ya da su havuzu yer almaktaydı.

Bahçe, yamaçların eteğinde kurulduğu zaman, aks arazinin eğimi boyunca birbirini takip eden yüksekliklerde konumlanmış düz basamaklar halinde şekillenirdi. Bahçenin peyzajı farklı yüksekliklerde teraslandırılıp düzenleniyordu. Bu tasarımın aynısı Tebriz’de El Gölü Bahçesi’nde görülmektedir (Verjavand, 1994).

Tüm bu dönemdeki bahçeler, bahçe sahibinin özel kullanımı için tasarlanmıştı ve bu nedenle bahçeler yüksek duvarlarla çevrelenmişlerdi. Ancak El Gölü Bahçesi’ne duvar yapılmamıştır. Bu nedenle giriş kapısında bina da inşa edilememiştir. Duvarın olmamasının nedeni de; bahçe ilk zamanlarda özel kişiye sahip değildi ve daha çok işlevsel yönü vardı. Bu bahçenin büyük havuzu, şehrin etrafındaki bahçelerin ve yeşil alanların sulaması için kullanılıyordu.

Bu bahçelerde iklim nedeniyle yoğun bitki örtüsü ve gölgeli ağaçlar vardı. Tahran’da Kaçar dönemindeki bahçelerde bazı ağaçlar; örneğin çınar, iğne yapraklı ağaçlar, Tahran çamı ve sedir gibi ağaçlar çok popülerdi. Önceden söz edildiği gibi; El Gölü bahçesinde de gölgeli ağaçlar daha çok dikilmişti ancak Tebriz soğuk iklime sahip olduğu için El Gölü Bahçesi’nin bitki örtüsünde bazı farklılıklar görülebilmektedir (Vibler, 1965).

3.1.4.3.2.2. Görüş Açısı ve Manzara

Bahçe mekanında geniş görüş açısı ve manzaranın algılanması isteği ile şekillenen ve 15. yüzyılda Avrupa’da başlayan doğaya egemen olma ve bahçeyi/doğal ortamı mimari olarak biçimlendirme evrimi sonrası, insanların bakış açısı değişmeye başlamıştır. İnsan, teknik ve bilimin sağladığı olanaklara da güvenerek kendisini odak noktası görmüş ve tabiatı yorumlamaya ve değiştirmeye başlamıştır. İnsan, egemenliğini çevrede yapısal alanlar ile doğal manzaralar arasında görsel ilişkiyi kurmakta göstermekteydi. Bu dönemdeki bahçelerin organizasyonunda ve evriminde 17. yüzyılın teknik ilerlemesinin payı görülmektedir (Pirniya, 1979).

Eskiden bahçenin görüş alanı ve algılama üstünlüğü göstergesi, köşkten bakışın ufuktaki manzaralara kadar görsel bağ kurmakta aranırdı. Görsel ilişkinin önemsenmesi Kaçar dönemindeki bahçelerde özel bir anlam ifade etmekteydi. Önceki düşüncelerden farklı olarak, bahçenin yerinin en iyi manzaraya sahip olması için çaba sarf ediliyordu. Bahçenin tüm bölümlerinde ufuktaki manzaralardan yararlanılması tasarımda göze alınmıştır. Genellikle bu bahçelerde asıl aksın temel işlevi iç ve dış kısımları izleme olanağı sağlamasıydı.

Aslında batılı tarzda bahçe yapma kültürü İran'da yaygın olmuştur. Öyle ki; Kaçar döneminde görsel manzarası olmayan bahçeler Naserredin Şah tarafından onaylanmıyordu. Örneğin; Sahıbgeraniye Sarayı, kuzeyinde Elborz dağları görüşü engellediği için bu bahçe Şah tarafından red edildi ve Eşret Abad bahçesinin yapılması istendi (İrani Behbehani, 2003).

3.1.4.3.2.3. Bitki ve Ekim Modeli

Kaçar döneminde yeni bitki türlerinin İran'a gelmesiyle bahçeler daha büyük floristik çeşitliliğe sahip olmuşlardır. Genelde ağaçların dikim alanları çiçeklere göre daha fazlaydı. Çeşitli süs ağaçları ile meyve ağaçları, çiçeklenme zamanlarında, özellikle bahar mevsiminde bahçenin güzelleşmesini sağladılar. Bu dönemdeki bahçelere ekzotik (o bölgeye ait olmayan) bitkilerin ve ağaçların getirtilerek dikimi yapılmıştır. Kaçar döneminde çınar ve çam ağaçları Tahran Bahçeleri'nin sembolü olarak kabul edilebilir (Mirselim, 1994).

Kaçar dönemindeki süs bitkileri ve meyve ağaçları aşağıda verilmektedir;

Süs ağaçları: Adi Akasya, Karaçam, Dağ Akçağacı, Söğüt, Çınar, Sahil Çamı, Gökmar, Meşe.

Meyve ağaçları: Dut, Nar, Vişne, Kayısı, Zeytin, Ceviz, Erik, Kiraz, Elma, Üzüm, Trabzon Hurması.

Çiçekler: Yasemin, Sümbül, Gül, Gala, Gül (*Rosa moschata nastarna*), Nevruz Çiçeği (*Iris persica*), Nergis.

Süs ağaçları genellikle, yol kenarlarında doğrusal ve allé oluşturacak bir biçimde birbirine az aralıklarla dikilmiş ve her kenarda aynı türden kullanılmıştır. Bahçedeki aks boyunca yapılan dikimlerin yanı sıra ayrıca karaçam ve çınar ağaçları gibi gölgeli ağaçların dikilmesi de küçük orman parçaları gibi bahçede koruluk oluşturmaktadır. Genelde

ağaçların dibine de gül (*Rosa damascena*), yasemin ve kartopu plante edilirdi. Meyve ağaçları da parseller de birbirine yakın mesafede dikilmekteydi (İrani Behbehani, 2003).

Bahçedeki çiçeklerin ekim düzenleri geleneksel bilgilere sahip bahçıvanların zaman içinde deneyimlerinin artmasına koşut olarak değişerek çeşitlendi. Kişisel zevklerin yanı sıra, çiçeklerin sezondaki koku ve renklenmeleri dikkate alınarak yeni ve farklı çiçek tarhları ve parterleri oluşturulmaya başlandı. Yavaş yavaş bahçıvanlar Avrupa'daki bahçeleri tanıdıktan sonra çiçek ekim tarzları da biraz değişti. Nasereddin Şah zamanında çiçek ekilmesi daha da yaygınlaştı ve yabancı bahçıvanların işlendirilmeleri ile geçmişe göre daha farklı bahçeler yapıldı.

Buna ilave olarak Tahran'ın iklim özelliklerine göre, saksıda çiçek dikme çok yaygınlaştı ve çiçek saksıları, bahçenin farklı alanlarında örneğin havuzların etrafında, merdivenlerde veya tepelerde çiçek kokteyli yapılarak çeşitli manzaralar yaratıldı. Bazı özel törenlerde de saksıların taşınması yoluyla önceleri geçici, sonraları ise kalıcı yeni mekanların yaratılması mümkün oldu. Ayrıca soğuk havaya dayanıklı olmayan türlerin sıcak havalarda dış mekanda uygulaması yapılırken soğuk havalarda da taşınmaları mümkün hale gelebildi. Genelde çiçek ekimi, aks boyunca düzensiz şekilde daha çok çiçeklerin koku ve çiçeklenme mevsimlerine bağlı olarak ekilmeleri sağlandı (Mirselim, 1994).

3.1.4.3.2.4. Su Sistemi

Su, tüm bahçelere, farklı şekillerde; hareketli ya da sabit olmasına bağlı olarak farklı anlam ve güzellik katmaktadır. İran bahçesinde suyun, bir noktadan akmaya başlaması tüm bahçenin bütününün sulanmasını sağlamaya yöneliktir. Ayrıca suyun fonksiyonu ve hareketi, işlevsel yönü yanı sıra farklı şekillerde bahçede kendini göstermektedir. Suyun bahçedeki varlığı ile serinliği sağlaması, yansıma yapması ve hoş ses çıkarması gibi önemli rolleri de bulunmaktadır. Su hareketi, şelalelerde ve çeşmelerde hareketliliği, ayrıca havuzlarda ve göletlerde sakinliği yansıtmaktadır (Darab, 1994).

Bu dönemde bahçelerin her birinde bir ya da birkaç yeraltı su kaynağı bulunmaktaydı. Topoğrafyaya bağlı olarak sulama yolunun belirlenmesi bahçenin geometrik organizasyonunda önemli rol oynamaktaydı. Havuzlar hacim konusunda derin ve az derin olmak üzere iki farklı bir biçimde ele alınmaktaydılar. Derin havuz daha çok baraj ve su kaynağı olarak kullanılırdı ve ayna gibi karşıdaki manzarayı yansıtıyordu. Az

derinlikteki havuzlar ana aksların kavşak noktalarında yapılıyorlardı. Bu havuzlar dörtgen, sekizgen ve yuvarlak şekillerde yapılıyor ve daha çok yakından izlemek için yapılıyorlardı. Suyun daha çok dikkat çekmesi için havuzların ortasında ya da su yollarında çeşmeler inşa edilirdi.

Gertrude Bell, Kaçar dönemindeki su görüntüsüyle ilgili olarak şunları söylemektedir; “İki paralel yollar ve merdivenler arasında, çok eğimli kanal mavi çiniler ile kaplanmıştı ve su orda hareket ediyordu. Yol boyunca; şelaleler oluşturulmuş ve düz yerlerde havuzlar da su, hoş sesi ile yükselip ve düşüyordu. Ayrıca damlacıkların dağılmasıyla havaya tazelik veriyordu (Pirniya, 1974).

3.1.4.3.2.5. Bahçelerin Mimarisi

Bahçedeki binalar; duvar, giriş binası, dış ve iç binalar olup bu binaların durum ve pozisyonları; bahçenin geometrik düzenin oluşturmasında önemli rollere sahiptirler.

3.1.4.3.2.5.1. Duvar

İran bahçelerinin birçoğu öylesine duvarların arkasında gizlidirler ki sadece ağaçların taçları duvarların arkasından görünebilmektedir. Temel olarak duvar, İran bahçesinin farklı dönemlerinde ayrılmayan bir unsur olarak bilinen önemli bir mimari elemandır. Kaçar döneminde de bahçenin sınır ve alanı duvar ile belirleniyordu. Belki bahçenin genel biçimi ve dış geometrisinde en önemli olan faktör, duvarıydı. Duvarlarda kullanılan malzemeler önceleri tuğla iken sonraları kerpiç kullanılmıştır. Duvarlar iç ve dıştan resimler, yazı ve bazen çamur veya sıvı süslemelerle süslendirildi. Buna ilave olarak bazı duvarlarda oturmak için platformlar yapıldı

Bu dönemdeki bahçelerin duvarla çevrenmesi sonucu giriş ve çıkış, sadece belirli giriş kapılarından yapıldı. Aslında giriş kapısı bahçenin iç geometrisinde yer almaktan daha çok bahçenin iç görkemini dışarıya göstermek için rol oynuyordu. Sanat ve sıvı süslemeler ile çiniler giriş kapısının yapısında kullanılıyordu. Lüks bahçelerde giriş kapısı bir veya iki katlı ayrı bina şeklinde inşa edilirdi (Mirselim, 1974).

3.1.4.3.2.5.2. Aslı veya Merkezi Bina

Genelde asıl bina ana aksın sonunda veya iki aksın kesiştiği noktada bahçenin ortasında yapılırdı. Bu merkezi bina bahçenin yapısal kimliği yanısıra özellikle sanatsal unsurların da sembolü olmuştur. Kaçar döneminde bu binanın mimarisi, daha çok bahçenin sahip olduğu zevki veya bahçeyi tasarlayan kişinin düşüncesini yansıtmaktadır. Bazı bahçelerde bu bina geçici ikamet için inşa edilmişti, köşk veya büyük kameriye halinde dört yönden bahçeye ve etraftaki çevreye bakıyordu (İrani Behbehani, 2003).

3.1.4.3.2.5.3. Binanın İç Yapısı ve Bağlı Binaları

Bu kombinasyon, birbirine bağlı bir takım avlular ve binalardan oluşuyor olup özel konut rolünü oynuyordu. İç mekandan bahçenin algılanması, bahçenin ana aksı boyunca tasarlanan merkezi gelişimine yönlenecekti. İç mekanda yer alan bölümler, odalar ve bağlı üniteler, burayı kullanacak olanların, ev sahiplerinin evde ikamet edecekleri süreye bağlı olarak şekilleniyordu. Burada inşa edilen binalar geçmişteki mimari tarzları yansıtıyorlar ve binanın dış kısımlarına göre uygulama boyutları hatta kullanılan malzemeler farklılık gösteriyordu. Kaçar döneminde iç mekanda oluşturulan üniteler Kaçar dönemine ait yaygın mimari usulde yapılmış olmasına rağmen binanın dış kısmına göre daha az önem vererek ve daha az zarafetle yapmışlardır. Buradaki avlularda küçük meyve bahçeleri tesis edilmiş olup bu da konut sahibinin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulmuştu (İrani Behbehani, 2003).

3.1.4.3.3. Kaçar Dönemi Sonrası Bahçelerde Avrupa Bahçesinin Etkisi

İran'da Kaçar dönemi sonunda yapılan bahçeler, Rönesans ve Fransız Barok ve zamanındaki bahçelerden etkilenmişti.

Ortaçağ'da bahçelerin bölünmesi basit ve temel şekillerde yapılırdı. Rönesans zamanında bahçeler genişletildi ve ağaçların kombinasyonu değiştirildi. Bu tasarımlarda sundurma, merdiven, heykel ve çitler kullanıldı. Ağaçlar düzenli stillere sahip bir biçimde mimari bir eleman gibi şekillendirilmekteydi. Bu stilde duvarlar kalın, yeşil ve yüksek,

koridorlar uzun yeşil çatıları ve kenardaki ahşap çitler şeklinde yapıyordu. 16. yüzyılın başlarında İtalyan stili Fransız bahçe sanatını etkiledi (Felameki, 1991).

Geometrik şekiller tasarımlarda daha çok kullanıldı. Bu geometrik parçalara parter (ağaçlık, çiçekçilik, sebzelik, bahar evi ve dinlenme köşeleri bitişiği) diyorlardı.

Fransa'da barok bahçe anlayışının şaheseri, Versailles bahçesinin planıdır. 1661 yılında başlamış ve 7 yıl süren çalışma ile 1668'de tamamlanmıştır. XIV. Louis tarafından mimar J.H.Mansart ile Peyzaj Mimarı A. Le Notre'a yaptırılmıştır. Versailles bahçe tasarımının en önemli noktası, bahçedeki ana eksenin ilkeleriydi. Yaklaşık 60.000 dönümlük bir alana yayılan bahçe, kademeli teraslar üzerine kurulmuştur. Kademeli teraslar üzerinde su havuzları ve kanallar yer almaktadır (Nurlu ve Erdem, 1994). Saray bahçesi, saraydan itibaren ışınal ve lateral yol sistemleri ile yayılmıştır. Ayrıca bahçede, lateral yollarda bile küçük havuzlar yer almaktadır. Ana aksın etrafında heykeller, çeşmeler ve ağaçlar bulunmaktadır (Şekil 92).

Kısacası, Naserredin Şah döneminden sonra İran bahçe sanatının geleneksel mimarisi, batı tarzı mimari ve özel süslemeleri ile karıştırıldı ve ilginç ve farklı bir mimari ortaya konmuş oldu. Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda özellikle egemen Avrupa bahçe anlayışını İtalyan Rönesans bahçeleri ile Fransız Barok bahçeleri oluşturmaktadır. Rönesans ve Barok Bahçe anlayışları, İran bahçe sanatını etkileyerek, Tahran'da Kaçar dönemindeki Şahların ilgisini çekti. Bu yaklaşım ve esinlenme, İran'daki diğer şehirlerde olduğu gibi Tebriz gibi şehirlerde de kullanıldı (Saremi, 2002).

Şekil 92. Avrupa'da Versailles Bahçesi, (URL- 44).

3.1.3.4. El Gölü Bahçesi'nin Tahrandaki Kaçar Döneminde Yapılan Bahçeler ile Karşılaştırılması

Bu bölümde, Tebriz'de bahçe yapım tarzı hakkında bir yoruma ulaşmak için Tebriz'deki El Gölü bahçesini, Tahran'da Kaçar döneminde yapılan tarihi bahçelerle karşılaştırmak gerekmektedir.

Bir önceki bölümde El Gölü Bahçesi'nin Kahraman Mirza (Fath Ali Şehin kuzeni) tarafından satın alınıp bahçeye dönüştürüldüğü belirtilmiştir. Kaçar zamanında da İran'da yapılan bahçelerin içinde en önemli olanlarının Tahran şehri ve çevresinde yer aldıkları bilinmektedir.

El Gölü bahçesi güzel ve harika bir görüş alanına sahip olup terasların üstünde ufuk çizgisine kadar tüm manzaraya hakim bir konumda bulunmaktadır. Belki de bu alana El Gölü bahçesini yapma sebebi, geniş bir görüş alanına sahip olması gerekçe olarak gösterilebilir. Bu da Kaçar dönemindeki bahçelerin batı kültüründen alınan bir özelliğidir.

El Gölü bahçesinde bitki dikme sisteminin ortak noktaları Tahran'daki bahçelere göre şöyle açıklanabilir; gölgeli ağaçlar yoğun bir şekilde ana eksenlerde görülmektedir ve orman şeklinde olan koruluklar da tepenin üst kısımlarında oluşturulmuştur. Binanın önünde süsleme amacı ile mevsime göre değişen mevsimlik çiçekler ekilirdi. Ayrıca çiçek dikme genelde ana aksın çevresinde yer alan tali yollar ile düzensiz eksenlerin etrafında sıklıkla görünmekteydi.

El Gölü bahçesinin Tahran'daki diğer bahçelerle bitki örtüsü bakımından karşılaştırıldığında önemli farkı, Tebriz'in soğuk iklime sahip olması nedeniyle bitki türleri açısından özellikle kullanılan süs ağaçlarındaki tür farklılığıdır.

El Gölü gibi bahçelerin dağ ya da tepenin eteğinde inşa edilmelerinin en önemli sebeplerinden birisi, suyun doğal eğimden ve topoğrafyadan yararlanarak akışını sağlamak için bahçe alanının sulamasını sağlamanın yanı sıra güzergâh boyunca farklı su kullanımların yapılmasına olanak tanımasıydı. Örnek olarak; doğal veya yapay küçük şelaleler, su yollarında eğimli yüzeylerin oluşturulması, merdivenimsi düzeylerin oluşturulması ve yerçekimi kuvvetinden yararlanarak yüksek şelalelerin oluşturulması gibi farklı su kullanımları verilebilir.

El Gölü bahçesi gibi Tahran'da Kaçar döneminde yapılan bahçelerde binalar; kışın soğuk günlerinde güneşten daha çok yararlanmak için güneye doğru inşa edilmişlerdir.

Binaların yapısında da kerpiç kullanılırdı. Ayrıca genellikle bu dönemdeki bahçelerde büyük bir havuz bahçenin odak noktasında görülüyordu.

Yukarıda belirtilen özellikler yanında ayrıca El Gölü Bahçesini diğer çağdaşlarından ayıran önemli planlama yaklaşımları olarak;

- mekânsal yapının eğimli arazide inşa edilmesi,
- merdivenler ile teras yapılması,
- ana eksenlerin etrafında süs ve gölgeli ağaçları dikilmesi ve çiçeklerin ekilmesi,
- binaların önünde, ana aks boyunca suyun kullanımı,
- suyun ana aks boyunca hareketli kullanımı sayılabilir.

Kaçar dönemindeki bahçeler ile El Gölü bahçesinin önemli farklılığı:

- El Gölü bahçesinin duvar ile çevrelenmemesi,
- belirli girişin veya giriş binasının olmaması,
- güvenlik ve gizlilik duymamak,
- bahçe mimarisinde iç bölümün olmaması ve
- bitki türlerinin farklılığı sayılabilir.

El Gölü bahçesinde su kaynağından (yeraltı suyu) akmakta ve bu bahçenin en önemli özelliğinin su unsuru olduğunu göstermektedir. Bu bahçede de Tahran'daki bahçeler gibi; su sakin veya hareketli halinde farklı ölçeklerde bulunmaktadır.

Tablo 11. İran bahçe sanatı kapsamında Tebriz bahçelerinin özellikleri ve karşılaştırılması

	İran Bahçeleri	Tebriz Bahçeleri
Bahçe Geometrisi ve mimarisi	<ul style="list-style-type: none"> • Ana yollarda görme olanağı genişliği • Bahçedeki bireylerin basit ve sade gösterimi ile ağaç sıraları, lineer (doğrusal) olarak oluşturulan akslar, geometrik ve kare şekillerle desteklenerek simetrik olarak tasarlanmışlardır. • Çahar bağların (dörtlü bahçelerin) oluşturulması • Bahçelerin tasarımında düz hatların kullanımı • Bahçelerin duvarla çevrilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçelerin yapısal düzenleri, geometrik- simetrik düzen temelli olup bu düzenin en belirgin elemanı akstır. • Bahçelerin çoğu, bahçe sahiplerinin özel istekleri doğrultusunda kişiye özel tasarlanmakta ve bu nedenle yüksek duvarlarla çevrelenmişlerdir. • Genellikle bu bahçelerde büyük bir havuz bahçenin odak noktasında görülüyordu.
Bitki tasarımı	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçelerde gölge oluşturmak için söğüt, çınar, karaağaç vb. ağaçlar kullanılmıştır ve bahçe yolunun her iki tarafındaki ağaçların gölgesinin yolu kaplaması için yol genişliği fazla tutulmamıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tebriz'in soğuk iklime sahip olması nedeniyle bitki türleri ile özellikle kullanılan süs ağaçları soğuk iklime adapte olan türler arasından seçilmiş olup diğer bahçelerle en önemli farkı ise kullanılan türlerin farklılığıdır

Tablo 11'in devamı

Bitki tasarımı	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçenin ana eksenlerinde daha çok selvi ve çınar ağaçları sıraları, ana eksen dışında bahçenin diğer bölümlerinde düzenli olarak meyve ağaçları dikilmiştir. • İran bahçelerinde gül ve leylak türlerine sıkça rastlanır. Gül, İran bahçelerinin en gözde çiçeğidir • Süs çiçekleri daha çok, binanın önündeki bahçelerde ve giriş ekseninde ya da binaya doğru bakan ana eksenlere yerleştirilmiştir. • Bahçelerdeki yan küçük parsellere meyve ağaçlarının dikilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Bitki türleri, özellikle gölge veren ağaçlar (Ak Kavak) yoğunlukla ana yollar boyunca alle ağacı olarak dikilmiştir. • Bölgenin soğuk havası dikkate alınarak tali (alt) ve dar yollarda gölgeli ağaçlar kullanılmamıştır. • Çiçek tarhları ve çiçeklikler çoğunlukla ana yolların kenarındaki dar koridor boyunca ve genelde düzensiz olarak dikimi yapılmıştır. Dikimde ise koku ve çiçeklenme dönemleri dikkate alınmıştır. • Çiçek saksıları özellikle yaz mevsimlerinde taşınabilir eleman olarak havuzun etrafında, merdivenlerde, hatta su yollarının etrafında (örneğin Fath Abad bahçesinde) kullanılmıştır ve binanın önündeki manzaranın güzelleşmesine önemli katkıları vardır.
Su eksenleri	<ul style="list-style-type: none"> • Bir çok yerde kuyular veya pınarlar, bahçenin suyunu temin eden kaynaklar olmuştur. • Su, açık kanallar ve havuzlarda gösteri amacıyla kullanılmıştır • Yeraltı kanallarından gelen su, düzenli olarak arklara dökülmekte ve bahçedeki ana su damarlarından gelecek bir şekilde yan nehirlere ve tali arklara akmaktadır. • İran Bahçeleri'nde avlu sistemli ve birbirlerine bağlı mekan planlamalarına dayalı su kullanımı, neredeyse bütün bahçelerin ortak özelliği sayılmaktadır 	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçelerde suyun işlevsel yönü daha ağır basmakta; su rotasyonu yer çekimi esasında, kaynak yerinden akmakta, daha çok çiftlik ve bahçedeki ağaçların sulaması için kullanılmaktadır. • Bölgenin soğuk iklimi nedeniyle, bahçelerdeki su rotasyonu İran bahçe usulü gibi olmayıp ana ve alt yollar, su güzergahları ile uyumsuz bir şekilde tasarlanmışlardır. Eğer uyumlu olmuş olsalardı işlevsel amaç için Fath Abad Bahçesi gibi tasarlanmış olacaktı. • Binaların önünde, ana aks boyunca suyun kullanımı görülmektedir.
Bina veya Köşk	<ul style="list-style-type: none"> • Genelde asıl bina ana aksın sonunda veya iki aksın kesiştiği noktada bahçenin ortasında yapılmaktadır. • Bazı bahçelerde bu bina geçici ikamet için inşa edilmiştir. • Köşk veya büyük kameriye biçiminde inşa edilen bahçe yapıları ve dinlenme adaları, dört yönden bahçeye ve etraftaki çevreye hakim bir biçimde konumlandırılmıştır. • Merkez oluşturma kuralı daha çok köşklere özellikle de "Heşt Beheşt" (Sekiz Cennet) tasarımında görülür. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bahçelerde bulunan yapılar (köşk, asli bina), güneşten yararlanabilmeleri için genelde güneğe doğru konumlanmışlardır. • Binalar ana eksen üzerinde ya da iki aksın kesiştiği noktada bulunmaktadır. • Genelde binalar dikdörtgen veya kare şeklinde ve her dört yönden bahçeye bakmaktadır.
Yan Binalar	<ul style="list-style-type: none"> • Serder binası, bahçelerin girişinde giriş binası olarak kullanılmıştır. • İnşa edilen binalar geçmişteki mimari tarzları yansıtıyorlar. Binanın dış kısımlarına göre uygulama boyutları hatta kullanılan malzemeler farklılık gösteriyordu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Serder Binası Tebriz Bahçelerinde yapılmıyordu • Bahçede iç kısım bulunmuyordu (bölgenin soğuk havasına göre)

3.1.4.4. Bugünkü El Gölü Bahçesi

3.1.4.4.1. Bahçe Durumu

3.1.4.4.1.1. Bahçenin Geçmişteki Durumu

Şah Gölü, Tebriz'in 7 kilometre güneydoğusunda yüksek bir yerde konumlanmış ve bir tepenin eteğinde bulunmaktadır (Şekil 93), (Nader Mirza, 1995).

Bahçenin yolu, Tahran kapı girişinden 3 kilometre uzunluğunda ve eni de 8 metre olan taş döşemeli bir yolla bahçenin giriş alanına bağlanmaktadır. Bahçenin girişindeki meydana küçük meydan denilmektedir. Bu yolun iki tarafında yol boyunca söğüt ağaçları bulunmakta ve bahçenin suyu yol kenarından akarak şehrin bir kısmının su ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

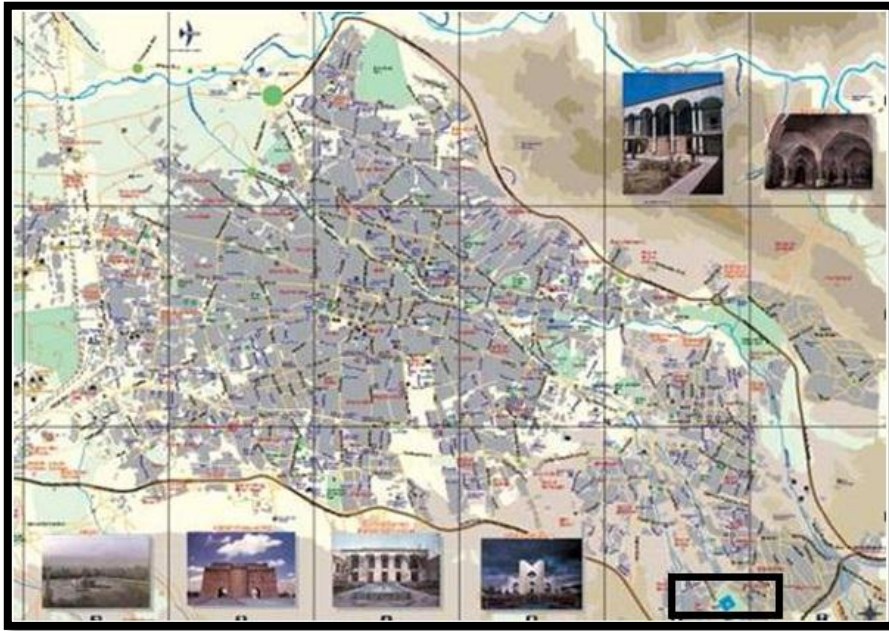
Bahçe ilk kez halk kullanımına açıldığı zamanlarda, şehirden uzak olduğu için ulaşım araçlarının olmaması ayrıca şehrin farklı noktalarında çeşitli bahçelerin bulunması nedeniyle başlangıçta insanlar tarafından pek çekici bulunmamış ve rağbet görmemiştir. Ancak zaman içerisinde, bu bahçe hem Tebriz halkının yoğun kullanımına sahne olmuş hem de ilçenin önemli turizm alanı olarak bir değer ifade etmektedir (Tebriz Belediyesi, 2002).

Şekil 93. El Gölü Bahçesi'nin uzaydan görüntüsü (2010), (URL-37).

3.1.4.4.1.2. Bahçenin Şimdiki Durumu

El Gölü bahçesi, şehrin gelişip büyümesinden önce, kentin çevresinde yer alıyordu. Bugün şehrin gelişmesiyle bahçe, kentsel alanlardan biri sayılmakta ve şehrin güneydoğusunda yer almaktadır. El Gölü bahçesi; kuzeyinde ormanlık alan, güneyinde Şehit Kasai otoyolu, doğusunda genişleyen bahçe alanı ve ağaçlık alanlar, batısında Tebriz-Şad Abad'ın asfalt yolu, kuzey doğusunda Firdevs'in konutları ve kuzey batısında ise El Gölü bahçesinin eski dokularıyla çevrilidir (Şekil 94), (Ek 8).

Şekil 94. Tebriz Şehrin haritasında El Gölü bahçesi'nin yeri, (Tebriz Belediyesi, 2011).

3.1.4.4.2. Bahçe Ulaşımı

Günümüzde El Gölü bahçesi dört girişe sahiptir. Ana giriş kuzeybatıdadır. Bu giriş kolay ve şehrin merkezinden çok uzak değildir (Şekil 95). Diğer giriş de bahçenin kuzeydoğu kısmında yer almaktadır. Bu giriş arabayla yapılmakta ve bir parking alanı da bu alanın girişinde yer almaktadır (Şekil 96). Diğer iki giriş de bahçenin büyümesi ve gelişmesiyle yapılmışlardır. Bunlardan biri, bahçenin Güneydoğusunda otoban semtinden

girilerek ve metro istasyonunun karşısında bulunmakta, diğeri de Güneybatı, luna park kısmında yer almaktadır (Şekil 97), (Tebriz Belediyesi, 2011).

Şekil 95. Bahçenin ana girişi

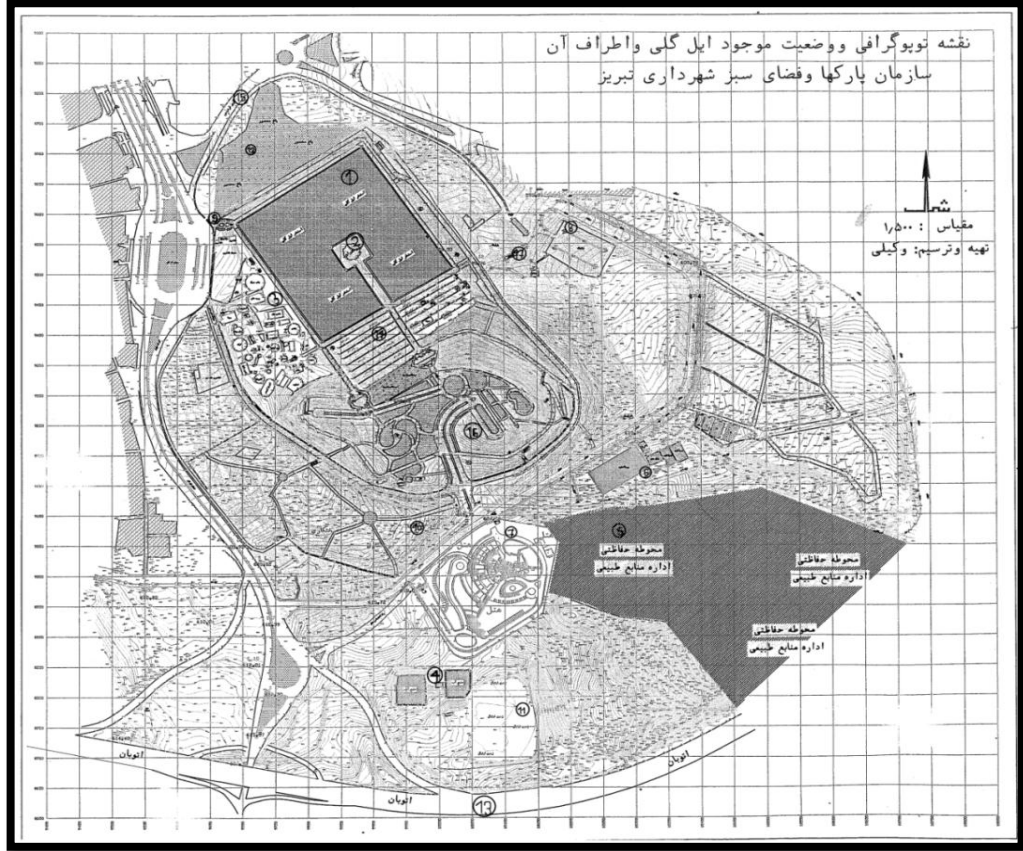
Şekil 96. Bahçenin kuzey doğu girişi

Şekil 97. Luna park girişi

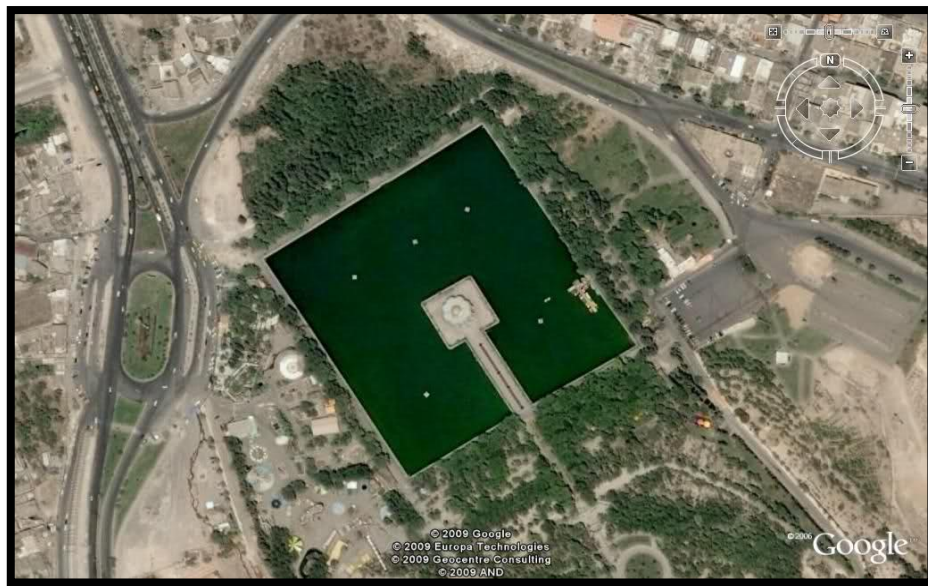
Ulaşım, özel arabalar ya da toplu taşıma araçları ile yapılmaktadır. Gece otobüsleri, taksiler ve özel arabalar gece yarısına kadar çalışmaktadır. Tebriz metrosunun istasyonlarından birisi de, El Gölü istasyonudur. İlerde taşımacılığın büyük hacminden yararlanacaktır.

Giriş yapan özel araçların sayısı son yıllarda o kadar artmıştır ki üç park alanı olmasına rağmen, park yeri bulmak ziyaretçiler için en önemli problem olmaktadır. Çevresindeki sokaklarda yoğun trafik nedeni ile Firdevs konutlarında yaşayan insanların rahatsız olmasına neden olmaktadır. Bu konutlarda yaşayan Kent sakinleri, El Gölü bahçesi yöneticilerinin özellikle bu sorunun farkında olmaları gerektiğini söylemekte ve parkın ikinci aşamasının yapılmasından sonra bu problemin çözülmesini beklemektedirler (Ek 9), (Tebriz Belediyesi, 2011).

3.1.4.4.3. Bahçenin Planı

Şekil 98. El Gölü Bahçesinin Planı, (Tebriz Belediyesi, 2011).

Şekil 99. El Gölü bahçesi'nin uzaydan görüntüsü (2009), (URL-37).

3.1.4.4. Bahçenin Gelişimi ve Yapısal Alanlar

Bahçenin halkın kullanımına açılmasından itibaren özellikle 1930 yılından beri bahçe, işlevsel yönlerinin artmasıyla ve kullanım çeşitliliği sonucu artan ziyaretçi akınıyla birlikte her geçen yıl bir önceki yıla göre daha da kalabalıklaşarak büyümeye ve gelişmeye başladı. O kadar ki şimdi bahçenin alanı yaklaşık 70 hektara ulaşmaktadır. Bunun diğer sebebi de ziyaretçilerin taleplerinin özellikle bu bahçe üzerinde yoğunlaşmasıdır. Bugün bu bahçe şehrin en büyük eğlence parkı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bahçenin gelişimi ve park olarak kullanması onun tarihi değerini daha da öne çıkarmakta ve daha fazla korunması gerekliliğini de bir zorunluluk olarak dayatmaktadır.

Şekil 100’de bahçenin kullanıma ayrılmış alanları görülmektedir (Ek 10). Bu harita belediye tarafından gelen ziyaretçilere ve turistlere dağıtılmak üzere hazırlanmıştır. Tablo 11’de ise El Gölü bahçesinde yeşil alan ve tesislerin kapladıkları alanları ile alan ve donatılara ait ölçüm değerleri 2004 yılı verilerine göre düzenlenerek verilmektedir.

Şekil 100. El Gölü bahçesinin haritası, (Tebriiz Belediyesi Arşivi).

Şekil 100'ün devamı

Bayrak Tepesi	28	Doğu Kompleksi	19	Spor Alanları	10	Ofis Binası	1
Kafe	29	Doğal kaynak dairesinin fidan alanı	20	Kayak pisti	11	Giriş	2
Acil Merkezi	30	Tebriz'in güney karayolu (şahitkesai)	21	Büfe	12	Çıkış	3
Su Çeşmeleri	31	Su ve Atıksu Dairesi	22	Şelale	13	Merkezi Bina (resturant)	4
Pinball	32	Metro istasyonu	23	Oturma Terasları	14	Kültürel Miras Ofisi	5
Su içme yerleri	33	Eski Bahçeler	24	El Gölü Oteli	15	Lavabo	6
Çadır Kurma Alanı	34	Yoğun Ağaçlık Alan	25	Havuz	16	Park Alanı	7
		Polis Ofisi	26	Parkın çevresindeki güzergah	17	Luna park	8
		Spor Aletleri	27	Güney Kompleksi	18	Mescid	9

Tablo 12. El Gölü bahçesinde yeşil alan ve tesislerin kapladıkları alanları ile alan donatılara ait ölçüm değerleri, (Tebriz Belediyesi, Yeşil Alanlar ve Parklar Bürosu, 1999).

Kullanım Alanları ve Donatılar	Alan- m²/Ölçüm Değerleri-adet
Çim Toplam Alanı	6273 m ²
Çiçek toplam alanı	7740 m ²
Ağaçlık Alanı	248.466 m ²
Yeşi Duvar	4600 m ²
Kaldırımlar ve geçitlerin toplam alanları	104.000 m ²
Mescid	1 adet
Büfe	7 adet
Lavabo	7 adet
Park	4 adet
Spor Alanları	9 alan
Bank	318 adet
Çöp kutusu	415 adet
Işık elemanları	1214 adet
Hoparlör Ses Sistemi	46 adet
Yeraltı Su Kaynağı	3adet
Parkın Toplam Alanı	61 Hektar

Eğlence merkezleri büyük havuzun etrafında yapılmıştır. Konaklama alanları havuzun güney tarafında, luna park ve restoranlar batı tarafında, spor alanları kuzey tarafında ve yönetim binaları ise doğu kısmında yer almaktadır.

El Gölü Bahçesi ziyaretçiler için geniş rekreasyon olanakları sunmaktadır. Göl, derinliği (3-9 metre) nedeniyle yüzme etkinliğine yasaklanmıştır. Ancak pedal tekneler, deniz motorları ve deniz otobüsü rekreatif amaçlı olarak kullanılmaktadır (Şekil 101). Pedal ve motorlu tekneler sabah ile öğlen arası hizmet verirken deniz otobüsü ise akşam saat beşten sonra başlamakta ve bahçenin yeni etkinliklerinden olup daha çok gençler ve çiftler tarafından kullanılmaktadır.

Şekil 101. El Gölü bahçesindeki havuzda yapılan etkinlikler

Gölün etrafında dolaşarak yürüyüş yapmak ziyaretçilerin en çok tercih ettikleri ve sıklıkla yaptıkları etkinlik olarak görülmektedir (Şekil 102). Köşkün etrafındaki çiçeklerle süslenmiş alanlar, görsel algılama üstünlüğü nedeniyle fotoğrafçılar için önemli çekim yerleri olarak kabul görmekte olup fotoğraf çekmek bahçedeki etkinliklerden biridir (Şekil 103).

Şekil 102. Bahçedeki gölün etrafındaki etkinliklerden birkaçı

Şekil 103. El Gölü Bahçesi'nden kentin görünümü

3.1.4.4.1. Restoranlar ve Büfeler

Merkezi binanın içinde bulunan lokantanın dışında, havuzun batı kısmında da bir kaç lokanta bulunmakta olup genelde geleneksel yemek yapmaktadırlar. Tebriz halkı, bu lokantalara gitmek yerine daha çok piknik yapmayı tercih etmektedirler (Şekil 104).

Şekil 104. El Gölü bahçesindeki lokantalar

3.1.4.4.2. Yeşil Alanlar

Bu alanlar tepede ağaçlandırılmış alanlar ile çim alanlardan oluşmakta olup önemli piknik yapılan mekanlardandır. Çim alan yaklaşık olarak 7 dönüm ve ağaçlık alan da 250 dönüm kadar bir alan kaplamaktadır, (El Gölü BahçeYönetimi Verileri, 2011).

Yoğun ağaçlık alanın bulunduğu piknik alanında gerek piknik yapmak ve gerekse çadır kurmak için alandaki bazı sınırlandırılmış yerler sert döşeme malzemeleri ile kaplanmıştır. Bu alanı günübirlik rekreasyon amaçlı olarak kullanan Tebriz halkı daha çok piknik için bu alanı kullanırken bu alanı ziyaret eden ve Tebriz dışından gelen turistler ile burada ikamet etmeyen yolcular geceleme amaçlı olarak bu alanda çadır kurmaktadır (şekil 105).

şekil 105. Bahçedeki yeşil alanlar

3.1.4.4.4.3. Pars Otel

Aynı zamanda turistlerin burayı ziyaret etmelerini sağlamak için El Gölü Bahçesi'nin güneyinde turistlerin konaklamalarını sağlamak üzere büyük bir otel bulunmaktadır. El Gölü bahçe alanında yer alan beş yıldızlı otel, yolcular ve turistler için geniş konaklama olanakları sunmaktadır (şekil 106).

Şekil 106. El Gölü Bahçesi'nde Pars Otel

3.1.4.4.4. Luna Park

Gölün güney batısında luna park yer almaktadır. Luna park bölgesi, El Gölü bahçesi içinde sınırlandırılmış bir alanda hizmet vermekte olup girişi ücretlidir. Luna park eğlence kompleksi, bahçe alanında kiralandığı bir alanı kendisine tanınan süreler içinde kullanmakta ve Tebriz halkına sahip olduğu ve sunduğu eğlence etkinlikleriyle hizmet vermektedir. Luna park alanında, eğlence mekanı olarak çeşitli elektronik oyun makineleri, sinema salonu, tiyatro, konser salonu ve kafe gibi alanlar bulunmaktadır. Burası hemen her yaştan insanın kullandığı bir alan niteliğindedir (Şekil 107).

Şekil 107. El Gölü bahçesindeki luna park

3.1.4.4.5. Spor Aletleri

Bahçe alanında bazı yerler ziyaretçilerin spor yapmaları için düzenlenmiştir. Sağlık caddesi olarak adlandırılan yürüyüş yolları boyunca yer alan spor aletlerinin bulunduğu noktalar, çeşitli dinlenme ve altyapı donanımlarıyla zenginleştirilmiştir. Özellikle bu alanlar sıklıkla öğleden önceki zaman dilimlerinde kullanılmaktadır. Kadınlar, erkekler ve yaşlılar olmak üzere her yaş grubundan insanlar bu aletlerden yararlanmaktadırlar. Satranç masaları gençler ve yaşlılar için en popüler oyun köşelerindedir (Şekil 108).

Şekil 108. El Gölü bahçesindeki spor aletleri

3.1.4.4.6. Oyun Alanları

Bahçenin güneydoğusunda çevrelenmiş oyun alanları bulunmaktadır. Bu alanlar; futbol, paten, basketbol vb. oyunlar için kullanılmaktadır. Çocuklar ve yetişkinler bu alanlarda oynarlarken aileleri de etraftaki yeşil alanlarda dinlenerek onları izlemektedirler.

3.1.4.4.7. Kültürel Merkezleri

Tebriiz Belediyesi'nin ilginç girişimlerden biri kültürel yönden Tebriiz halkının sosyal faaliyetlere katılmalarını özendirmek için gazete okuma, resim sergisi, el sanatlar, vb. faaliyetler için çadırlar kurmaktır. Ziyaretçiler onları çok beğenip ve kullanmaktadırlar. Kültürel istasyonlar, gündüz saatlerinde özellikle ziyaretçilerin ilgisini çekmekte olup

öğrenciler ve yaşlıların okuma, çocukların resim ve ev kadınların da el sanatlar çadırlarına daha çok rağbet ettikleri görülmektedir (Şekil 109).

Şekil 109. Bahçede kültürel faaliyetler için kurulmuş çadırlar

3.1.4.4.4.8. Parkın Radyosu

Parkın radyosu, yaptıkları programlarla tüm El Gölü Bahçesi ziyaretçilerine hizmet vermekte olup bahçenin farklı köşelerine yerleştirilmiş 46 hoparlör yardımıyla da ziyaretçilere kendi seçtikleri ve dinlemek istedikleri müzikleri de dinletme olanaklarını sunmaktadırlar.

3.1.4.4.5. Ziyaretçiler

3.1.4.4.5.1. Turistler ve Misafirler

Tebriz tarihi bir şehir sayılmakta ve her yıl birçok turisti kendine çekmektedir. Ayrıca yeni yıl tatilinde ve yaz mevsiminde yerli turist Tebriz şehrini ziyaret etmektedirler. 2008 yılında 1.367.113 yerli ve yabancı turistbu şehri ziyaret etmiştir (Tebriz Belediyesi, 2011).

El Gölü Bahçesi, Tebriz şehrinin sembolüdür ve transit yolcular kesinlikle bu bahçeyi ziyaret etmektedirler. El Gölü bahçesi bazı yolcuların çadır kurarak bir gece konaklamalarına da izin vermektedir. El Gölü hoteli tüm yıl boyunca misafirlere hizmet vermektedir. Aynı zamanda Belediye ve Kültürel Mirası Koruma Dairesinin

koordinasyonu ve yönetimi altında bu bahçede yolcuların konaklamaları için çadırlar kurulmuştur (Şekil 110). Nispeten bu çadırlarda konaklamak otellerle karşılaştırıldığında daha ucuz olmaktadır. Ziyaretçiler çoğunlukla Tahran'dan veya diğer komşu illerden (örneğin batı Azerbaycan, Kürdistan, Erdebil ve Zencan) gelmektedirler. Ziyaretçiler genellikle şehir içindeki otel ve motelleri tercih etmektedirler. El Gölü bahçesinin kampüsünde çadır kuranlar veya geçici ikamet edenler; genellikle önceden El Gölünü ziyaret eden kişilerdir.

Şekil 110. El Gölü Bahçesinde kurulmuş çadırlar

Diğer ziyaretçiler ise akrabalarını ziyaret etmek için yaz veya nevruz tatillerinde bu şehri ziyaret ederler. Tebriz halkının diğer kentlerden gelen ziyaretçilere yönelik olarak düzenlediği hoş geldin faaliyetlerinden birisi de El Gölü Bahçesi sınırları içindeki birlikte piknik yapma organizasyonudur.

3.1.4.4.5.2. Tebriz Halkı

Yerli ve yabancı turistler ile ziyaretçilerden daha çok bu parkı ziyaret edenler öncelikle ve çoğunlukla Tebriz kentlisidir. Tebrizlilerin bu parkı nüfus özelliklerine göre kullanımı söz konusu olduğunda; yaşlılar, gençler, çiftler ve aileler olmak üzere dört farklı kullanıcı profili ele alınabilir.

3.1.4.4.5.3. Yaşlılar

60 yaş üzeri insanlar bu grupta yer alırlar. Yaşlılar grubunu oluşturan emekli kadınlar ve erkekler, El Gölü bahçesinin yakınında yaşamaktadırlar. Bahçe ziyaretlerini çoğunlukla bireysel yaptıkları gibi bazen de eşi ve ailesiyle birlikte bahçeyi kullanmaktadırlar. Çoğunlukla öğleden önce bahçeyi ziyaret eden yaşlılar ya yalnız ya da bir grup arkadaşla boş zamanlarını bu bahçede geçirmektedirler. Havuzun çevresinde yürüyüş yapmak, sigara ya pipo içmek, satranç oynamak, arkadaş gruplarıyla anıları konuşmak yaşlıların yaptıkları çeşitli faaliyetlerindendir (Şekil 111).

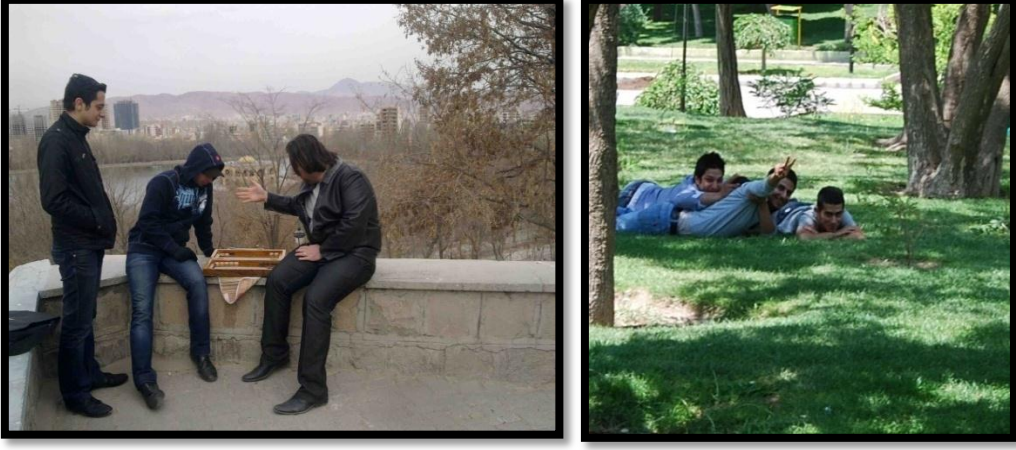
Yaşlı erkeklerin sayısı kadınlara göre daha çoktur. Bahçede gündüz gezen yaşlı kadınlar genelde arkadaşlarıyla beraber konuşmak ve zaman geçirmek için bahçeye gitmektedirler. Eşleri olan yaşlı kadınlar çocukları ile ya da kuzenleriyle bahçeye gitmektedirler.

Şekil 111. El Gölü Bahçesinde, yaşlılar grubu

3.1.4.4.5.4. Genç Erkekler

Bahçeyi en fazla ziyaret eden gruba, genç erkekler oluşturmaktadır. Gruplardaki erkeklerin yaşı 16-25 arasında değişmekte olup grubu oluşturan genç erkeklerin yaşı çoğunlukla birbirlerine yakındır. Grup üyeleri birbiriyle dost veya akrabadırlar. Gün içinde bu tür gruplar sık sık görülmektedir. Ama onların sayıları gece saatlerinde ve hafta sonları daha çoktur. Bunlar zamanlarını gölün etrafında ya da luna parkta geçirmektedirler. Bu gruplar arasında oyun oynamak daha yaygındır (Şekil 112).

Şekil 112. El Gölü Bahçesinde gençler grubu

3.1.4.4.5.5. Çiftler

Bu grup, evli olan bir erkek ve bir kadın ya da arkadaş olan kız ve erkekleri kapsamaktadır. Çiftler, piknik yapmaktan daha çok çoğunlukla bahçeyi gezmek ve yürüyüş yapmak için gitmektedirler ve zamanlarının 2 saatini bahçede geçirmektedirler. Yürüyüş yapmak, restoranda yemek yemek ya da kafede birşeyler içmek El Gölü bahçesinde onların faaliyetlerini oluşturmaktadır (Şekil 113).

Şekil 113. El Gölü Bahçesinde genç çiftler gurubu

3.1.4.4.5.6. Aileler

El Gölü Bahçesi daha çok ailelere hitap eden ve onların gezip eğlenmeleri ve zaman geçirmelei için düzenlenmiş mekanların daha fazla ve ağırlıklı olarak yer aldığı bir bahçe kimliğini taşımaktadır. Bahçenin yönetimi de bu yöne doğru planlama yapmaktadır. Parkı ziyaret eden aileler iki grupta ele alınmaktadır.

Gece piknik grubunu oluşturan aileler kalabalık bir grup halinde akrabalarıyla birlikte gelmektedirler. Bazen grup sayısı 20 kişiye ulaşmaktadır. Önceden planlanmış bir biçimde eğlenme ve birlikte yemek yemek için gece pikniği için bahçeye gitmektedirler. Bu gruplarda her çeşit yaştan ziyaretçi bulunmaktadır. Akşam yemeğinden sonra gruptan ayrılıp bahçede gezmektedirler.

Küçük aile grubu; anne, baba ve çocuklardan oluşur. Genelde bu grubun sayısı altıdan fazla değildir. Akşam saatlerinden başlayarak gecenin ilk saatlerine kadar bahçede bulunurlar. Bu ailelerin amacı; gece piknik yaparak birlikte akşam yemeği yemek, çocukların piknik alanın yakınlarında veya oyun alanlarında oynamalarını sağlamak ve luna parkta eğlenerek spor aletlerini kullanmaktır (Şekil 114).

Şekil 114. El Gölü bahçesinde aileler grubu

3.1.4.4.6. Ziyaret Zamanları

El Gölü bahçesinde ziyaretçilerin sayısı mevsimlere, haftanın günlerine ve gece-gündüze göre farklılık arz etmektedir. Sonbahar ve kış mevsimlerinde genellikle havaların soğuk olması nedeniyle piknik yapan gruplara pek rastlanılmamaktadır. Kış günlerin de ziyaretçiler genelde yabancı veya yerli turist gruplarıdır. Genellikle havuzun etrafında yürüyüş yapmaktadırlar. Kış mevsiminde bu bahçeyi kar kaplamaktadır ve güzel karlı manzara kısa süreli ziyaretlere ancak izin vermektedir.

El Gölü bahçesinde çoğunlukla eğlenme ve diğer etkinlikler yaz mevsiminde yapılır. Yaz ayları, iklimin uygun olması nedeniyle gece eğlence fırsatını sağlamaktadır (Şekil 115). Yaz aylarında sadece ziyaretçilerin sayısı artmakla kalmıyor beraberinde bahçede kalış süresi de artıyor. Yolcu ve turist grupları bu mevsimde daha çok görülmektedir. Özellikle transit yolcular da gerek otelde ve gerekse çadırlı kamp alanında konaklamak için bu bahçeyi seçmektedirler. Yanlarında getirdikleri çadırlarında ya da orada kiraladıkları çadırlarda kalmaktadırlar. Çok az sayıda da olsa bahçede bulunan Pars otelinde ikamet etmektedirler. Gece piknik grupları da en çok bu mevsimde görülmektedir.

Şekil 115. Yaz mevsiminde El Gölü bahçesi

İlkbahar aylarında nadir de olsa yağmur yağması ziyaretçileri şaşırtır. Ama yine de yağmur yağsa bile gece piknik gruplarının bu bahçeyi ziyaret etmelerini

engellememektedir. Birçok insan spor yapmak için havuzun etrafını veya yeşil alanları seçmektedirler. Yaşlılar da güneşli günlerde görülmektedir.

Sonbahar mevsiminde yağmur ve soğuk rüzgâr nedeniyle ziyaretçilerin sayısı da çok azdır. Ancak gündüz kısa zamanlı ziyaret eden yolcular görülmektedir. Çiftler ve genç erkekler bazen bahçede bulunmaktadır (Şekil 116).

Şekil 116. El Gölü bahçesi'nde sonbahar mevsimi

Genellikle hafta sonları (perşembe ve cuma akşam) ziyaretçi sayısı daha çoktur ama genellikle yaz aylarında her gece piknik yapan gruplar sık sık görülmektedir. Ancak perşembe ve cuma akşamları kalabalığı haftanın diğer günleriyde kıyaslanmamalıdır. En kalabalık Perşembe geceleri olup Cuma akşamları 2. sırada ziyaretlere sahne olmaktadır.

Sabah erken saatlerinde sporcular ve yaşlılar özellikle havuzun etrafında bulunmaktadır. Ev kadınları da çocukları ile erken saatlerde bahçeyi ziyarte etmektedirler. Yaşlılar daha az sayıda iki ya da üçlü gruplar halinde havuzun çevresinde görünmektedir. Daha çok bahçedeki banklarda oturmayı ve arkadaşlar ile konuşmayı, çay ve sigara içmeyi tercih etmektedirler. Satranç, yaşlı gruplarda daha popülerdir.

Akşam saat 17.00'den sonra luna park çalışmaya başlar ve yavaş yavaş gece piknik zamanı yaklaşmaktadır. Luna park çalışmasından sonra yaşlı grupların sayısı azalır ve genç grupların sayısında artış olur (Şekil 117).

Şekil 117. Yaz mevsiminde El Gölü bahçesi

3.1.4.4.7. Sosyo - Kültürel Aktiviteler

Eğlence olanaklarının varlığı çeşitli insanların bir araya gelmesine fırsat tanır. Farklı dil ve kültürel kimliğe sahip toplulukların değişik yerleşim birimlerinden burada bir araya gelmeleri, birlik ve dayanışma için kültürlerarası diyalog kurmaları ve milli birliği güçlendirecek bir dayanışmayı teşvik etmesi, aynı zamanda devletin bu alanları oluşturmanın ve halkı kaynaştırmanın ve onları ortak bir amaç etrafında toplamının ideallerinden de biridir. Siyasi sistem, insanları sadece rekreasyon yapmaya teşvik etmekle kalmıyor aynı zamanda sosyal değerleri güçlendirme için de çaba harcamaktadır. Bu bağlamda güç ve rekreasyon ilişkisinin sosyal ve kültürel boyutu da bulunmaktadır. El Gölü bahçesinde ulusal ve dini özel günler, şenlikler ve partiler düzenlenmektedir (Şekil 118). İnsanların bu tür eğlence ve kültürel etkinlik zamanlarında bir araya gelmeleri, ulusal birliğin temellerini geliştirmek ve güçlendirmek fırsatını da o topluma sağlamaktadır. Tebriz’de şenliklerden en önemlisi, “Sizdehbeder” günü yani nevruz tatilinin 13. günüdür. Bu gün tabiat günü olarak adlandırılır. İnsanlar yeşil alanlara, bahçe ve parklara gitmeyi tercih ederler ve aileleri ile birlikte güzel zaman geçirirler. El Gölü bahçesi de bu popüler yerlerden biridir.

Şenliklerden bir diğeri de “Çerşenbesuri” günüdür, yani senenin son çarşamba günüdür. İran halkı için kutsal olan bu gün aile bireyleri ile beraber kutlanır. Yeşil ve açık alanlarda ateş yakma en önemli ritüellerden (alışkanlık) biridir. Tebriz şehrinde de insanlar, bu tür etkinlikler için daha çok El Gölü bahçesini eğlence yeri olarak seçmektedirler.

Şekil 118. El Gölü bahçesinde kültürel faaliyetler

Bu tür etkinliklerle Tebriz Halkı, kendi kültürel yapılarını dil ve alışkanlıklarını yaşamakla kalmayıp birlik ve beraberliklerini güçlendirmek için bunları gelenekselleştirerek gelecek nesillerin de bu kültürel zenginliği öğrenmelerini ve kutlamalarını arzulamaktadırlar. Tebriz halkı ulusal birliğe önem verdikleri gibi aynı zamanda özgün kültürlerini yaşatmak için de büyük bir gayret içerisindeydirler. Bahçenin tiyatro salonunda yerel halk tarafından; Azeri dilinde programlar yapılarak halkın memnuniyeti sağlanmaktadır.

İran bayrağını en yüksek tepeye koymak, en önemli siyasi eylem sayılmaktadır. O tepe, El Gölü bahçesinin en yüksek tepesidir ve Bayrak Tepesi olarak adlandırılmıştır (Şekil 119).

Şekil 119. El Gölü bahçesinde Bayrak Tepesi

Devlet Yönetimi El Gölü bahçesinde gezici acil merkez-ilk yardım ünitesi kurmuştur (Şekil 120). El Gölü bahçesinde ziyaretçilerin sağlıkları da düşünülmüştür. Örneğin restoran ve büfelerde hygen şartları sağlamak, aşılama yapmak, tehlikeli yerlere uyarı işaretleri asmak ve bahçedeki tuvaletlerin temizliklerini kontrol etmek alınan önlemlerden bazılarıdır. Aydınlatma, özellikle bahçede gece kullanımları sırasında güvenliğin sağlanmasında son derece önemli role sahiptir. El Gölü bahçesinde gece pikniği daha yaygındır. Bahçe yönetimleri, gece kontrolleri ve denetimleri konularında başarılı olmak ve güvenliği tesis etmek zorundadırlar. Aynı zamanda güvenliğin sağlanması için polis de önemli rolü bulunmaktadır. Polisin bahçedeki varlığı ziyaretçileri bir çok istenmeyen olaydan korumakla kalmayıp özellikle gece piknik yapan aileleri sarhoş olan insanların rahatsız edici davranışlarından korumaktadır (Şekil 121).

Şekil 120. El Gölü bahçesinde gezici ilk yardım ünitesi

Şekil 121. El Gölü bahçesinde Polis arabası

3.1.4.4.8. Ekonomik Faaliyetler

El Gölü bahçesi, eğlence ve diğer etkinlikleri düzenleme konusunda yatırımcılara oldukça geniş fırsatlar sunmaktadır. Tebriz Belediyesi, Yeşil alanlar ve Park Bakanlığı bu bahçenin bakım ve gelişmesini idare etmektedir. Tebriz Belediyesi, kent içinde 60 hektarlık büyüklüğe sahip bahçe alanını halkın yoğun kullanımını göz önüne alarak, 400 hektarlık büyüklüğe ulaştırma kararı almıştır.

Bahçenin Onarım ve bakımı için 2012 yılında harcanan miktar El Gölü Bahçe Yönetimi verilerine göre 1.620.165.741 TL dir. Harcanan miktarın üçte biri, bahçede sunulan hizmetlere karşılık elde edilen kazançlardan karşılanmaktadır. Bahçedeki kazanç merkezleri, luna park, restoran, büfeler, kiralık tekneler, satış merkezleri, çiçekçi ve spor alanlarıdır (El Gölü Bahçesi Park Yönetimi, 2012).

El Gölü bahçesinde resmi ve bahçe yönetiminin denetimi dışında yapılan gayri resmi olarak sürdürülen işler de bulunmaktadır. Bu işleri yapanlar herhangi bir kuruma-organa bağlı olmayıp sigortası bulunmayan, kaçak olarak çalışan işçi grubunu oluşturmaktadır. Bu işlerde çalışanlara örnek olarak; seyyar satıcılar, fotoğrafçılar, özel taksiler vb. sayabiliriz (Şekil 122).

Şekil 122. El Gölü bahçesinde seyyar satıcılar

4. TARTIŞMA

Bahçe, İran gibi kuru çöl ve düşük su kaynağına sahip olan bir ülke için biyoklimatik konfor açısından son derece önemlidir. Bahçe ve park alanları, hem verimli su ve toprak kullanımını sağlamakla kalmıyor beraberinde ülkenin kültürel zenginliğinin bir sembolü olarak da değer ifade ediyor. Buna ilave olarak İran bahçesi, meyve ağaçları ve süs ağaçlarının kalıcı olarak sürdürülebilir yaşamlarının korunaklı ve geleneksel alanlarda sergilenişine de olanak sağlıyor. Ülkede özel olarak yaratılmış mikroklimatik ortamların yani bahçelerin, farklı bitki tür ve çeşitliliği sağlamada ve onları yaşatmadaki rollerinin çok iyi bilinmesinden dolayı ve ayrıca su kaynaklarını korumadaki fonksiyonu nedeniyle de önemli ve ayrıcalıklı alanlar olarak özellikle üniversitelerdeki uygulamalı bilimlerin aynı zamanda açık hava laboratuvarları gibidir. Araştırmacılar için geçmişten bugüne kadar korunarak gelen nitelikli bahçeler aynı zamanda birer açık hava üniversiteleridir. İran bahçesi, İranlılar için yaşam sembolüdür ve özel yeri vardır ayrıca bahçe, ulusal kimliğin de ana sembolüdür.

Günümüz kent yerleşimlerinde geçmişten bugüne dek özenle korunarak ayakta kalabilmiş tarihsel-kültürel ve doğal değerlerin tümünü barındıran özellikleriyle tarihi bahçeler, kentte çok yönlü fonksiyonlara sahip ayrıcalıklı ve mutlak surette korunması gereken açık alanlardır. Kentsel düzeyde yapılan açık alan organizasyonu/örgütlülüğü, özellikle son yıllarda bütünün bir parçası gibi algılanmayan, eklektik ve parçacıl bir yaklaşımla ve bağımsız yapılanmalar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak, gerek kent içinde gerek kent yakınındaki doğala yakın alanlarda ve kentin kırsala uzayan eteklerinde-çeperlerinde, birbirinden kopuk, bir ağın elemanları gibi durmayan tekil yapılanmalar, toplumu oluşturan tüm kesimlerin biraradalıklarını sağlayacak, toplumun tüm kesimlerine hitap edebilecek ve kenti oluşturan tüm aktörlerin ve paydaşların ortak akıl ve dil birliği etrafında birleşmesini sağlamaktan hergeçen gün uzaklaşmaktadır. Bunun da yolunun “ortak değerler” etrafında toplanmayla ancak mümkün olabileceği bilinmelidir.

Maalesef bir kaç kişi tarafından ortaya konan ve ortak akılın yeteri kadar önemsenmediği, toplum gelişimi önünde engel olan temeli yanlış düşünceler sonucu özellikle son 30 yıl içinde Tebriz Kenti’nde ve diğer birçok İran kentinde, bahçelerin çoğu rant uğruna tahrip edilmiş ve kaybolmuştur. Bu bahçeleri canlandırmak için yüzlerce sene

gerekmektedir. Bunun için bozulan alanları yeniden kazanmaya yönelik iradenin ortaya çıkmasını sağlayacak bilinçlenme toplumun uyanışı ile ancak mümkün olabilir. Böylelikle, korunan büyük yeşil alanlar ve bahçeler sayesinde kent içinde daha yaşanabilir çevreler kurulabilir. Toprak daha temiz, iklim daha dengeli ve su daha berrak olur. Eskiden insanlar yıllar boyu, bu bahçelerin korunması için büyük emek sarf etmişlerdir. Bu bahçeler, ağaçları korumakla kalmıyor aynı zamanda toprağın verimli olmasını, havanın ve çevrenin temiz kalmasını sağlıyor ve insanların ruhlarını ve yaşam çevrelerini güzelleştirme olanağı veriyorlardı.

Tebriz şehrinde yaşayan çağdaş genç nesil, bu bölgenin temiz su ve havasını, bahar ve yaz gecelerinin tarifini sadece dedelerinden ya da yerel şarkılardan duymuşlardır. Ancak ne yazık ki yeşil alanların ve doğal değerlerin aleyhine gelişen büyüme ve kentleşme dengelenmiş iklimi tüm güzellikleriyle beraber alıp götürmektedir.

Önceki bölümlerde değinildiği gibi Tebriz’de farklı tarihlerde kuruluşu gerçekleştirilen 7 tarihi bahçeden günümüzde sadece iki tanesi ayakta kalmayı başaramamıştır. Diğerleri rant uğruna sağlıksız kentleşme ve büyümenin kurbanı ve yöneticilerin ihmalleri ile ortadan kaybolmuşlardır. Birçoğunun adı bile akıllarda kalmamış sadece yaşlı ve yerli Tebriz’deki insanlar o bahçeleri hatırlamaktadırlar. Gelecek nesillerin ise ancak kitaplardan öğrenme şansları bulunmaktadır.

El Gölü bahçesinin parka dönüştürülmesinin bazı faydaları olacağı ve olumlu yönlerinin bulunduğu her ne kadar yöneticiler tarafından dile getiriliyor olsa da temelde sahip olunan değerlerin kayboluşu anlamına gelmektedir. Birçok İran bahçesi bu şekilde parka dönüştürüldüğünden tarihi değerlerini kaybetmişlerdir. El Gölü bahçesi bir park ve eğlence alanından önce bir tarihi kimliği olan değerli bir yeşil alan olarak Tebriz Kenti’nin çok önemli bir güzellik sembolüydü. Kaçar zamanından kalmış, o zamanın bahçe tasarım modelini yansıtmakta, aynı zamanda geçmişteki insanların kültürünün ve düşüncelerinin sembolü olmuştur. Bu nedenle daha çok bakım yapılmalı ve korunmalıdır.

Günümüz kentlerinde parkların yapılma amacı ilk olarak kentin yoğun yapılaşma adaları arasında nefes alma boşlukları yaratarak insanlar için sağlıklı ve canlı yaşam alanlarını kentin içine taşımaktır. Diğer yandan da ikincil olarak insanların gereksinim duyduğu çevresi güvenli bir biçimde sınırlandırılmış alanda, dinlenme-eğlenme-oyun olanağı ve yenilenme ihtiyaçlarını karşılamaktır. El Gölü bahçesinin parka dönüşmesiyle birlikte yukarıda ifade edilmeye çalışılan bir kent yeşilinden beklenen faydalar artık sağlanamayacaktır. Artık bahçe yerine park alanları, daha çok kazanç getirecek

yapılanmaları da beraberinde kent yeşilinin arasına getirecek ve sonuçta park, insan doğasına aykırı bir görünüme bürünecektir. İnsanlar park alanında kendilerine sunulanlarla yetinmek durumunda kalacak, park alanında artık insanlar tarihi bahçeyi ziyaret etmek için değil popüler kültürün kendilerine dayattığı yeni eğlence mekanlarına ve modern dünyanın sundukları eğlence ve oyun mekanlarına yöneleceklerdir. Bu açıkça görülmektedir.

Tebriz Kenti'nde kuruluşları 14.yy'dan 16.yy'a kadar gerçekleştirilen Saheb Abad Bahçesi, Kuzey Bahçesi, Sefa Bahçesi, Amir Kabir Bahçesi, Saheb Divan Bahçesi zaman içinde ortadan kaldırılmış yalnızca Fath Abad Bahçesi varlığını yeteri kadar korunamasa da devam ettirebilmiştir. Her geçen gün açık alanlar aleyhine gelişen gelişmeler sonucu Tebriz kent mekanında bahçelerin ve açık alanların tüketilmesi, sadece açık alanları ortadan kaldırmakla kalmıyor beraberinde tarihsel değerleri, sanatı ve hepsinden önce "kültür" ü ortadan kaldırıyor.

İran'da son yıllarda modern yaşam, halkın özellikle genç neslin taleplerini ve beklentilerini değiştirmeyi başardı. Artık gençlerin bahçe ve park kavramı modern dünyanın onlara sunduklarıyla şekillenmektedir. Örneğin; heyecan verici alanlar, luna park gibi yerler ailelerin istekleri doğrultusunda park alanlarında bulunduruldu. El Gölü parkında da yöneticiler insanları daha da memnun etmek için bahçe alanını genişleterek eğlence mekanlarının sayısını artırmış ve bahçe alanında her geçen gün eski halinden uzaklaşan yaklaşımları benimsemeye başlamışlardır. Bahçenin kuzey tarafı genişlemeye başlamıştır ve hala devam etmektedir. Yeni tasarım, bahçenin orijinal geometrisini göz önüne almamıştır. Bahçenin asıl planında düz hatlar ve akslar egemen iken aksine yeni alanların tasarımında eğimli çizgiler ve organik kıvrımlar ve hatlar kullanılmıştır. Şunu dile getirmek parkın şimdiki durumunu anlatmak için son derece yerinde bir saptamadır; "bilgisiz ilgililere bir kentin tarihini ve kültürel birikimini emanet etmek, aslında toplumun geleceğini de tehlikeye atmakla özdeşdir (Şekil 123).

Şekil 123. El Gölü bahçesinde yeni yapılan alanlar

Şu anda İran’da park ve yeşil alanların tasarımı bir yönden çağdaş dünyanın deneyimleri ile özellikle Avrupa’nın bilgi ve deneyiminin etkisi altındadır. Diğer yönden de tasarımcıların, danışmanlık yapan şirket sahiplerinin ve mühendislerin bilgi birikimi ve ayrıca deneyimlerine bağlıdır.

Tebriz Belediye Başkanlığı tarafından El Gölü bahçesinin geleceğe yönelik olarak İran’da büyük bir parka dönüştürülecek büyük bir potansiyele sahip olduğu belirtilmekte ve popüler yapılması için büyük bir proje hazırlığı içinde oldukları dile getirilmektedir. Tarihi kimliğe sahip olan bu bahçeyi yoğun kullanımlara sahne olacak bir biçimde kimliksiz bir parka dönüştürme düşüncesi beraberinde kentin hafızasını ve kimliğini de zamanla ortadan kaldıracak olumsuz bir gelişme olarak nitelendirilmelidir.

Yukarıda belirtilen tüm bu değerlendirmelerin ışığında toplumun ve bireylerin çevreleriyle ruhsal ve bedensel yenilenme amacına yönelik değişik türdeki ilişkiler sonucu oluşan ve günümüzde önemi uluslar arası boyutlara ulaşmış bulunan açık hava rekreasyonu gereksinimlerinin karşılanmasında ilk akla gelen alanlar sağlıklı çevresel koşulların yaratıldığı yeşil ağla bütünleşik alanlardır. Uygarlık düzeyini yakalamış ülkelerde açık hava rekreasyonunun toplum yaşantısında sağlıklı bireyleri yetiştirmede ve sağlıklı toplum oluşturmadaki rolü çok iyi kavranmış olduğundan bu konuda yapılmış çok yönlü bilimsel araştırmaların ulusal kaynak kullanma politikası ilkelerinin saptanmasında yönlendirici bir rol oynadıkları görülmüştür.

5. SONUÇLAR

Bu çalışma, Tebriz Kenti (İran)'nde bulunan tarihi bahçeler içinde günümüze kadar kalmayı başarabilmiş olan El Gölü Bahçesi üzerinde yapılarak bahçenin, İran Bahçe sanatı içindeki yerinin sorgulanması ile günümüzdeki aktüel alan kullanımları irdelenmiştir. Bunlarla birlikte 14.yy ile 16.yy arasında yapımı gerçekleştirilmiş diğer tarihi bahçelerin de bu kapsamda tanıtımı yapılmış ve bu bahçeler içinde yine gerektiği gibi korunamasa bile günümüze kadar kalabilmiş Fath Abad Bahçesi hakkında da bilgi verilmiştir.

Diğer İran kentlerinden farklı iklim değerlerine sahip olan Tebriz kenti'nde kuruluşu gerçekleştirilmiş olan tarihi bahçeler arasındaki farklılık ve benzerlikleri saptamak ve ayrıca farklı iklim özelliklerine sahip olması nedeniyle Tebriz Kenti'ndeki bu bahçelerin İran Bahçe Sanatındaki yerinin araştırılması amacıyla yönelik olarak bu özellikleri belirlenmiştir.

Tebriz Kenti'nde çok eski zamanlarda kuruluşu gerçekleştirilmiş ancak günümüzde bulunmayan 5 tarihi bahçe (Saheb Abad Bahçesi, Kuzey Bahçesi, Sefa Bahçesi, Amir Kabir Bahçesi ve Saheb Divan Bahçe)'ye ait tüm görsel ve kuramsal kaynaklar ile Kaçar döneminden kalan haritalar incelenerek bu bahçelerin özellikli yönleri ve kimlikleri ortaya konmuştur.

Ayrıca tarihi bahçelerde, doğal elemalar (su, bitki, topografya vb.), yapay elemanlar (asıl binalar ve prefabrik binalar) ve onların birbiriyle birleşmesinden oluşan yapılar incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda Tebriz bahçelerindeki bahçe mimarisi yaklaşımı, İran bahçe sanatı temeli dikkate alınarak açıklanmıştır.

Araştırma, Tebriz'in günümüze ulaşan tek tarihi bahçesi olan El Gölü Bahçesi üzerinde yoğunlaşmıştır. El Gölü bahçesinin mimarisi, birçok faktörün etkisi altındadır. Bu bahçenin tasarımında etkili olan faktörler Fiziksel Faktörler, Biyolojik Faktörler ve Kültürel Faktörler olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

Ayrıca bahçenin planlandığı ve yapıldığı dönemden bugüne kadar geçen süre içinde bahçenin, mimarlık ve tasarım yönünün ortaya konulmasına yönelik olarak alanın zaman içinde geçirdiği değişiklik ve tarihçesi detaylı olarak incelenmiştir.

Kaçar döneminde yapılmış olan El Gölü bahçesi ile yine aynı dönemde kuruluşları gerçekleştirilen ve Kaçar dönemine ait diğer bahçeler karşılaştırılarak ortak yönleri ve farklılıkları incelenmiştir.

Bahçenin son yıllarda park kimliğine büründürülmesi sonucu alana yeni işlevler yüklenmesi ile El Gölü Bahçesi'nin yeni kullanım alanları tanıtılarak rekreasyon olanakları incelenmiştir.

Tebriz şehrindeki tarihi bahçelerin genel özellikleri aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

- Bahçelerin yapısal düzenleri, geometrik-simetrik düzen temelli olup bu düzenin en belirgin elemanı akstır.
- Bahçenin dış sektör (Biruni) yapısında, aks önemli eleman sayılmaktadır. Halbuki bahçenin iç sektöründe (Enderuni), binalar avlular aracılığıyla birbirine bağlanmışlardır ve bu alan kompozisyonu Saheb Abad ve Kuzey bahçesinde görülmektedir.
- Bahçelerde bulunan yapılar (köşk, asli bina), güneşten yararlanabilmeleri için genelde güneşe doğru konumlanmaktadır.
- Bahçelerin çoğu, bahçe sahiplerinin özel istekleri doğrultusunda kişiye özel tasarlanmakta ve bu nedenle yüksek duvarlarla çevrelenmişlerdir.
- Bahçelerde suyun işlevsel yönü daha ağır basmakta; su rotasyonu yer çekimi esasında, kaynak yerinden akmakta, daha çok çiftlik ve bahçedeki ağaçların sulaması için kullanılmaktadır. Ayrıca bölgenin soğuk iklimi nedeniyle, bahçelerdeki su rotasyonu İran bahçe usulü gibi olmayıp ana ve alt yollar, su güzergahları ile uyumsuz bir şekilde tasarlanmışlardır. Eğer uyumlu olmuş olsalardı işlevsel amaç için Fath Abad Bahçesi gibi tasarlanmış olacaktı.
- Bitki türleri, özellikle gölgeli ağaçlar (Ak Kavak) yoğunlukla ana yollar boyunca alle ağacı olarak dikilmiştir. Diğer yandan bölgenin soğuk havası dikkate alınarak tali (alt) ve dar yollarda gölgeli ağaçlar kullanılmamıştır. Çiçek tarhları ve çiçeklikler yoğunlukla ana yolların kenarındaki dar koridor boyunca ve genelde düzensiz olarak dikimi yapılmış, dikimde ise koku ve çiçeklenme dönemleri dikkate alınmıştır. Çiçek saksıları özellikle yaz mevsimlerinde taşınmalı eleman olarak havuzun etrafında, merdivenlerde, hatta su yollarının etrafında (örneğin Fath Abad bahçesinde) kullanılmıştır ve binanın önündeki manzaranın güzelleşmesini sağlamıştır.

Günümüzde El Gölü bahçe alanına getirilen yeni kullanım alanları ve planlama yaklaşımlarıyla bahçenin tarihi kimliği sorgulanmaktadır. Son yıllarda bahçeyi park alanına dönüştürme düşüncelerinin uygulamaya konulmasıyla birlikte ziyaretçilerin

sıklıkla ziyaret ettikleri bir mekan haline dönüşmüştür. Rekreatif ve turistik kullanımlara ait saptamalar aşağıda verilmektedir;

- Ziyaretçilerin sayısı mevsimlere, haftanın günlerine ve gece-gündüze göre farklılık arz etmektedir. Sonbahar ve kış mevsimlerinde genellikle havaların soğuk olması nedeniyle piknik yapan gruplara pek rastlanılmamaktadır. Kış günlerinde ziyaretçiler genelde yabancı veya yerli turist grupları olup genellikle havuzun etrafında yürüyüş yapmaktadırlar.
- El Gölü bahçesinde çoğunlukla eğlenme ve diğer etkinlikler yaz mevsiminde yapılır. Yaz ayları, iklimin uygun olması nedeniyle gece eğlence fırsatını sağlamaktadır. Özellikle transit yolcular da gerek otelde ve gerekse çadırli kamp alanında konaklamak için bu bahçeyi seçmektedirler.
- Birçok insan spor yapmak için havuzun etrafını veya yeşil alanları seçmektedirler. Yaşlılar da güneşli günlerde görülmektedir. Sonbahar mevsiminde yağmur ve soğuk rüzgâr nedeniyle ziyaretçilerin sayısı da çok azdır. Genellikle hafta sonları (perşembe ve cuma akşam) ziyaretçi sayısı daha çoktur ama genellikle yaz aylarında her gece piknik yapan gruplar sık sık görülmektedir.
- Sabah erken saatlerinde sporcular ve yaşlılar özellikle havuzun etrafında bulunmaktadır. Ev kadınları da çocukları ile erken saatlerde bahçeyi ziyaret etmektedirler. Akşam saat 17.00'den sonra luna park çalışmaya başlar ve yavaş yavaş gece piknik zamanı yaklaşmaktadır. Luna park çalışmasından sonra yaşlı grupların sayısı azalır ve genç grupların sayısında artış olur.

Yukarıda El Gölü Tarihi Bahçesi ile ilgili olarak verilen saptamalar sonucunda bahçe, korunmayan tarihi alt yapısıyla dönüştürülmeye çalışılan park arasında kimliğini kaybetmeye yüz tutacak bir biçimde sıkışıp kalmıştır.

6. ÖNERİLER

Tebriz kenti, bir yandan geçmişten gelen kültürel altyapısını korurken diğer yandan 21.yüzyılın getirdiği küresel ekonomik hareketliliğin ve devrimin doğal bir sonucu olan teknolojik ve çağdaş yaşamın araçlarını da kullanmak durumundadır. Bu sadece Tebriz kenti için geçerli olan bir olgu değil günümüz tüm kentlerinin geçmişle-geleceği buluşturacak, onlar arasında köprü kurmak için gayret içinde oldukları ve kentleri dünya çapında “marka kent” yapma gayretlerinin de diğer bir adıdır.

Yüzünü geleceğe doğru dönen “geleceğin kentleri”, gelişme ve ilerleme enerjilerini ve güçlerini miras olarak kendilerine kalan geçmişlerinden alırlar. Bu nedenle her kent beslendiği damarları daha da kuvvetlendirmek için önlem almak zorundadır. Kültürel birikimi olmayan kentlerin, yoğun insan kalabalıklarının yaşadıkları fiziksel bir coğrafya parçası olmaktan başka bir işlevi yoktur.

Tebriz kenti’nde 14.yüzyıldan bu yana yapılan tarihi bahçelerden günümüze kadar ancak 2 tanesi kalabilmiştir. Bu bahçelerden Fath Abad Bahçesi’nde koruma başarılı olamamış, El Gölü Bahçesi’nde ise her geçen gün eklenen yeni fonksiyonlarla tarihi yönü sorgulanır duruma gelmiştir. İran Bahçe Sanatı’nı yansıtan örneklerin zamana yenildiği ve birer birer yok olmaya yüz tuttuğu İran coğrafyasında geçmişin izlerini geleceğe taşımanın yolları bulunmalıdır ve bunun için yapılması gerekenler vardır ve şunlardır;

- İran Bahçeleri ve Sanatı, salt dış mekanda bitkilerle tasarlanmış yeşil alanların varlığı ile sınırlı tutulmamalı, bilakis geçmişin tüm kültürel birikimlerinin sergilendiği bir alan olarak ele alınmalı ve bu mantıkla koruma yapılmalıdır.
- Çok sayıda ve sıklıkla turistik ziyaretlere sahne olan tarihi alanların bölge ekonomisi için son derece önemli bir gelir kaynağı göz önünde tutularak bunun devamlılığının sağlanması için “koruma ekonomisi” ilke olarak kabul edilmelidir.
- Bu alanların korunması için yasal, yönetsel ve idari düzenlemeler getirilmelidir.
- Koruma, kenti oluşturan tüm aktörlerin, paydaşların ortak iradeleriyle şekillenmelidir. Bahçenin, değişimini ve dönüşümünü sağlayacak tüm kararlarda halkın kanaatlerinin önemsendiği bir mekanizma kurularak halkın ve yaşayanların bu kararlara bilinçli tepkisi ile katılması sağlanmalıdır.

- Koruma bilgisi; koruma konularında araştırma ve bilginin kullanımı ile artacaktır. Koruma konularında bilgisizlik ve eğitimsizlik aşılmalıdır.
- Popüler kültürün egemen olduğu günümüz dünyasında “Tebrizliler, sahip oldukları kültürel kimlikleriyle küreselleşmeye karşı cevap verebilecek birikimi henüz yitirmediklerinin göstermeleri gerekmektedir.

İçinde yaşadığımız yüzyılın mücadelesi, bir yandan kentlerin çevresel koşullarını geliştirirken diğer yandan da sınırlı kaynaklar üzerindeki baskılarını azaltmak olacaktır (COST, 1997). 19. yüzyılın sonları ve 20.yüzyılın başlarında, kentlerde açık ve yeşil alanlar aleyhine bir seyir izleyen alan kullanımları sonucu kent planlamacıları, yazarlar ve düşünce adamları, kentlerin kimliksiz birer bina yığına dönüşmesiyle sonuçlanacak olan korkularını toplumla paylaşıyorlardı. Kenti var eden değerleri koruma temelli kent planlaması ve çevre yönetiminin önündeki siyasi ve mali engelleri yıkmaya çabalarının ortak bir noktası vardır: görüş alış-verişi yapan ve ortak çalışan kararlı insanların dinamizmi. Kentlerin insan uygarlıklarını doğurmasını sağlayan ve sonunda bu uygarlıkları kurtaracak olan işte bu insan enerjisi yoğunluğudur.

7. KAYNAKLAR

- Adib Almolck, A., 1970. Dafeolgurur, Harezmi, Tahran.
- Agili, C., 2001. Şehir Planları ve Yapıları, Gohare Endişe Matbaacılık, Tahran.
- Aryanpur, A., 1986. İran ve Şiraz Bahçelerinin Tanınması için Araştırmalar, Ferheng Sera Yayınları.
- Babayi, F., 2007. Tebriz Çevresinin Arazi Kullanımı, Doktora Tezi, Tebriz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tebriz.
- Bani Mesut, A., 1985. Tebriz Mimarisi: İthal Elemanların Doğru Kullanımı, 3. İnşaat Kongresi, Tahran, 23-26.
- Bani Mesut, A., 2004. Saheb Abad Bahçesi ve Meydanı, Bag-ı Nazar Dergisi, 21.
- Bani Mesut, A., 2004. Fath Abad Bahçesi, Kültür ve Mimarlık Dergisi, 21.
- Bani Mesut, A., 2006. Kaçar Dönemindeki Tarihi Belgelere Göre Tebriz Kuzey Bahçesinin Yeniden Yapılandırılması, Güzel Sanatlar Dergisi, 29.
- Bani Mesut, A., 2011. Tebriz'in Tarihi Bahçeleri, Kültürel Araştırma Bürosu, Tahran.
- Beheşti, S., 2008. İran Bahçeleri Dünyası, Gülistan-ı Honer Dergisi, 277-13.
- Belediye, T., 2002. Tebriz'in Eski ve Tarihi Mahalleleri, Furuzeş Matbaacılık, Tebriz.
- Burkhart, T., 1993. İslam Sanatının İlkeleri ve Felsefesi, Ruhsal Sanat Temelleri, Çeviri: Daveri. R., Dini Sanat Çalışmalar Defteri, Tahran.
- Cehangir Mirza, G., 1392. Yeni Tarih, Aliakbar Ekmi Yayın Evi, Tahran.
- Cevadi, S., 1971. Tebriz ve Çevresi, Endişe Matbaacılık, Tebriz.
- COST., 1997. "Déclaration commune d'intention" pur la mise en *œuvre* d'une action européenne de recherché concertée intitulée action COST E12 "Forets et Arbres de Villes", COST 229/97, Bruxelles
- Darab, D., 1996. İran Bahçesi, 2. İran Kentsel ve Mimarlık Tarihi Kongresi, İran'ın Kültürel Mirası Dairesi Yayını, Tahran, 345-427.
- Ebolgasemi, L., 1995. İran Bahçesinin Tarihçesi, 1. İran Mimarlık ve Kentleşme Tarihi Kongresi, Kasım, Tahran, Bildiri Kitabı I: 564-643.

- Ebrahimian, E., 2002. Modern İran Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Djalili Mohammad.
- Eisevi, Ç., 1983. Kaçar Dönemi'nde Tebriz'in İktisadi Tarihi, Çevirmen: Ajend. Y., Gosterde Yayını, Tahran.
- Elibüyük, M., 2000. Matematik, Coğrafya, Evren, Gezegenler, Dünya, Zaman, Ekol Yayınevi, Ankara.
- Esgari Mogadem, M., 1999. Şehrin Doğal Coğrafyası, Endişey-e No Matbaası, Tahran.
- Etemadossaltane, M., 1989. Merat Alboldan, Düzeltme: Nevai, E. ve Mohades, M., Tahran Üniversitesi, Tahran.
- Faharı Tahrani, F., Parsi. F. ve Bani Mesut. A., 2006. Tebriz'in Tarihi Haritalarını Yeniden Okuma, Konut ve Kentleşme Dairesi, Tahran.
- Felameki, M., 1991. Mimari Formasyonlarda İran ve Batı Deneyimleri, Neşr-i Feza Yayınları, Tahran.
- Felli Ebn Daryuş, M., 1980. Oliyae Çelbi Seyahatnamesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 11, Tebriz.
- Ferid, Y., 1989. Şehir Tanıması ve Coğrafya, Daneş Matbaacılık, Tebriz.
- Golkarüan, K., 2008. Rahnama Türkçe, İngilizce, Farsça Sözlük, Rhnama Matbaası, Tahran.
- Güvenç Manikoğlu, N., 2007. Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıkları, NTV Yayınları.
- Haamaçi, B., 1991. Doğu Azerbaycan'ın Kültürü, Suruş Yayınevi, Tahran.
- Haamaçi, B., 2002. Terbriz'in Eski ve Tarihi Sokakları, Üçüncü Bölge Belediyesi, Tebriz Belediyesinin Halkla İlişkiler Yayını, Tebriz.
- Hansari, M., Mogtader, M. ve Yaveri, M., 2004. İran Bahçesi; Cennet Yansıması, Kültürel Miras ve Turizm Dairesi, Tahran.
- Hesamiyan, F., 1996. İran'da Şehirleşme, Neşr-i Ney Matbaası, Tahran.
- Hosrevi, F., 2002. İran Bahçesi, Yüksek Lisans Tezi, Tahran Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Tahran.
- İrani Behbehani, H. ve Soltani, H., 2003. Tahran Kaçar Dönemindeki Bahçelerin Özellikleri, Çevre Mühendisliği Fakültesi Yayınları, Çevresel Çalışmalar Gazetesi, 29, 81-99.

- Jeckson, E. ve William, W., 1978. Jeksonun Sefernamesi, Çevirmen; Esedi, M. ve Bedrei, F., Tahran, Harezmi.
- Kabir Saber, M., 2003. Tebriz Fath Abad Bahçesi'nde Tasarım ve Doğa Dengesi, Gülistan Honer Derneği, 11.
- Kabir Saber, M. ve Sedrikiya, S., 2005. Tebriz'de Halat Püshan Bahçesi, Tebriz Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Tebriz.
- Kareng, E., 1995. Azerbaycan'ın Eski Eserleri, Rasti-No Yayınevi, C:1 , Tahran.
- Kiyani, M., 2000. İslam Döneminde İran Mimarlık Sanat Tarihi, Sosyal Bilimler Dairesi, Tahran.
- Mahmudi, G., 2010. Şehir İçi Arazi Kullanımı Bakımından Tebriz, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mahsus, M., 1999. El Gölü Parkı'nın Araştırması, Lisans Tezi, Tebriz Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Tebriz.
- Mecidzade, Y., 1989. İran'da İlk Şehirleşme, Rehnema Matbaacılık, Tahran.
- Megami, N., 1994. İran Bahçesi, Çevre Mühendisliği Fakültesi Yayınları, Tahran, Mah-1 Honer Dergisi, 67, 130-134.
- Mehryar, M., 1999. Kaçar Döneminde İran Şehirlerinin Görsel Belgeleri, Kültürel Miras Dairesi, Tahran.
- Metrakçi, N., 2002. Beyan-ı Menazel, Çevirmen: Reisnia. R., Kültürel Miras Dairesi, Tahran.
- Meşkur, M., 1973. Tebriz'in Dokuz Yüz Yıllık Tarihi, Ulusal Miras Kurulu, Tahran.
- Mirsalim, M., 1994. İslam Dünyası Ansiklopedisi, İslam Ansiklopedi Vakfı, Tahran.
- Mirfndreski, M., 1999. Şehir Tanımında Bahçenin Yeri, 1. İran'ın Kentsel ve Mimari Tarihi Kongresi, Ekim, Tahran, Bildiriler Kitabı I: 765-984
- Mohandisine Moşaver Zista, 2002. Tebriz Şehir İçi Arazi Kullanım Cetveli, Büyükşehir Belediyesi, Tebriz.
- Mostufi, H., 2002. Nezhat-Olgulub, Bugünkü Hadis Yayınevi, Kazvin.
- Nader Mirza, G., 1995. Tebriz Darrossaltane'in Coğrafi ve Tarihi, Düzeltme: Tebatebai G., Sütüde, Tebriz.
- Nagi Zade, M., 2009. Kutsal Ağaçlar, Peyami Sabz Dergisi, Tahran, 24, 34-65.

- Neima, G., 2005. İran Bahçeleri, Peyam Matbaacılık, Tahran.
- Niknam Lale, E. ve Zogi. F., 2005. Tarih Boyunca Tebriz, Sahand Matbaacılık, Tebriz.
- Nurlu, E. ve Erdem, Ü., 1994. Peyzaj Sanat Tarihi, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Bornova, İzmir.
- Pamay, B., 1992. Bitki Materyali I, Ağaçlar ve Ağaçlıklar Bölümü, Küçükkuşu.
- Pirniya, M., 1995. İran Bahçeleri, İran Mimarisi ve Kentsel Araştırmalar ve Çalışmalar Merkezi, Tahran, Abadi Gazetesi, 15, 45-64.
- Pirniya, M., 1994. İran Mimarisinin Yöntem Tanınması, Düzeltme: Mimariyan. G., Pejuhende Yayınları, Tahran.
- Rehneymayi, N., 2003. Tebriz Şehri ve Eski Tarihi, Ellame Matbaacılık, Tebriz.
- Rezeviyan, M., 2002. Şehrin Arazi Kullanım Planları, Ney Matbaacılık, Tahran.
- Feyz Alah Hemedani, R., 1977. Rob-e Reşidi Vakfı, Milli Miras Korumu, Tahran.
- Sabeti, H., 1991. İran Ormanları, Ağaçları ve Ağaçlıkları, Tahran Üniversitesi Yayınevi.
- Sarkowicz, H., 1955. Bahçelerin ve Parkların Tarihi, Yaşam ve Kültür, Dost Kitapevi.
- Saremi, A., 2002. Antik Bilgelik ve Yeni Bakış Açılıarı, Şah Gölü Bahçesi Kısmı, Çağdaş Sanat Müzesi, Tahran.
- Sattarzadeh, M., Bayraktutan. S. ve Hamid Far, S., 2007, Tebriz Kenti Çevresinin Aktif Tektoniği ve Depremselliği, İslami Azad Üniversitesi, Tebriz.
- Seiydiyan, A., 2000. İran Şehirlerinin Tanınması, Foruzeş Matbaası, Tahran.
- Sefameneş, K., 1997. Tebriz Şehrinin Fiziksel Yapısı ve Son İki Yüzyıldaki Gelişimi, Göftegü Dergisi, Tebriz, 18, 18-34.
- Semedi, L., 2005. Tebriz Şehrinin Yeşil Alanlarının Araştırılması, Lisans Tezi, Tebriz Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Tebriz.
- Soltani, A., 2008. Tebriz Şehrinin Planlanması, Doktora Tezi, Tebriz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tebriz.
- Sultanzade, H., 1998. İran Mimarisinde Tebriz Güçlü Tuğla, Kültürel Araştırmalar Bürosu, Tahran.
- Şarden, 1995. Şarden Sefernamesi, Çevirmen: Yegmai. E., Tus Yayınevi, 2C, Tahran,
- Şekui, H., 1989. Şehir Coğrafyası, Amir Kebir Matbaacılık, Tebriz.

- Şerifi, A., 2004. İran Bahçesi, Yüksek Lisans Tezi, Tahran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Tasarımı, Tahran.
- Taverniye, J., 1984. Taverniyenin Sefernamesi, Çevirmen: Nuri, E., Düzeltme: Şirani, H., Senai Kütüphanesi, Tahran.
- Tebriz Belediyesi, 1999. Yeşil Alanlar ve Parklar Bürosu, Tebriz Belediyesi, Tebriz.
- Tebriz Belediyesi, 2002. Tebriz Şehrinin Eski ve Tarihi Haritaları, Furuzeş Matbaacılık, Tebriz.
- Tebriz Belediyesi, 2011. Fen İşleri Odası Arşivleri, Tebriz.
- Tebriz Kültürel Miras Bürosu, 2011. Fen Bilimleri Odası, Tebriz.
- Verjavand, P., 1994. İslam Temel Ansiklopedisi, 2. Baskı, Tahran.
- Vibler, D., 1965. İran Bahçeleri ve Köşkleri, Çeviri: Mihendoht. M., Seba Neşr ve Kitap Çeviri Şirketi, Tahran.
- Zehir, A., 1974. Şehir ve Şehirleşme, Endişmend Matbaası, Rehnemayi, Tebriz.
- Zencani, H., 1991. İran'da Nüfus ve Şehir Yerleşmesi, Kalem Matbaası, Tahran.
- Zeka.Y., 1989. Tebriz'in Depremleri, Tahran Kitapçısı.
- Zeka.Y., 1989. Tebriz: İran'ın Şehirleri, Cehad-ı Daneşgahı, Tahran.
- Ziyari, K., 1983. Şehir Arazi Kullanımı Programı, Naşeran Matbaası, Yezd.
- URL-1, <http://naiem.wordpress.com/category/%D8%B9%DA%A9%D8%B3>. 5 Nisan 2012
- URL-2, <http://abaghban88.mihanblog.com/post/152>. 5 Nisan 2012.
- URL-3, <http://geologyir.blogfa.com/cat-6.aspx>. 5 Nisan 2012.
- URL-4, <http://www.mgeo.blogfa.com/post-20.aspx>. 8 Nisan 2012.
- URL-5, <http://nature.harferooz.com/thread1201.html>. 9 Nisan 2012.
- URL-6, <http://magma.blogfa.com/post-177.aspx>. 5 Mart 2012.
- URL-7, <http://www.khalije-fars.com/item/2957>. 7 Mart 2012.
- URL-8, <http://www.titronline.ir/vdcd2o096yt0z.a2y.html>. 7 Mart 2012.

- URL-9, <http://agbank.blogfa.com/page/post-46.aspx> 8. Mart 2012.
- URL-10, <http://www.dalahoo.us/news.php?readmore=794>. 1 Mart 2012.
- URL-11, <http://www.arashy.com/2010/11/post-11.html>. 8 Nisan 2012.
- URL-12, <http://www.locopoc.com/Advertise-Detail/p7777777-cZ825937813.loco>. 8 Nisan 2012.
- URL-13, <http://civilyazduni88.blogfa.com/post-269.aspx>. 10 Nisan 2012.
- URL-14, <http://shoppingfa.com/Article.aspx?id=2175>. 10 Nisan 2012.
- URL-15, <http://kashanshenasi.blogfa.com/8808.aspx>. 4 Mart 2012.
- URL-16, <http://7ww.ir/page/2>. 4 Mart 2012.
- URL-17, <http://www.tebyan.net/index.aspx?pid=8890>. 10 Nisan 2012.
- URL-18, <http://kashannet.vcp.ir/index.php?viewpost=yf875ab95a>. 10 Nisan 2012.
- URL-19, <http://kashkoolmantoma.blogfa.com/post-90.aspx>. 8 Mart 2012.
- URL-20, <http://www.poolnews.ir/fa/pages/?cid=6666>. 8 Mart 2012.
- URL-21, <http://facenama.com/view/post:23073917>. 10 Nisan 2012.
- URL-22, <http://www.ashpazonline.com/weblog/bahark/135508>. 10 Nisan 2012.
- URL-23, <http://forum.niksalehi.com/showthread.php?p=988346>. 10 Nisan 2012.
- URL-24, <http://www.govahiname.ir/3783/index.php?Page=definition&UID=22189>. 10 Nisan 2012.
- URL-25, <http://www.ittic.com/esfahan/default-966.aspx>. 1 Mart 2012.
- URL-26, <http://hamshahrionline.ir/news-65300.aspx>. 8 Mart 2012.
- URL-27, <http://www.ashpazonline.com/weblog/bahark/135508>. 8 Mart 2012.
- URL-28, <http://h-p-iran.persianblog.ir/post/14>. 7 Mart 2012.
- URL-29, <http://www.aftabir.com/lifestyle/view/108084>. 7 Mart 2012.
- URL-30, <http://www.memarinews.com/Pages/News-1760.html>. 8 Mart 2012.
- URL-31, <http://www.pyragy.ir/post-589.aspx>. 7 Mart 2012.

URL-32, <http://www.memarinews.com/Pages/News-1760.html>. 7 Mart 2012.

URL-33, http://www.aftabir.com/articles/view/art_culture/cultural_heritage/c5c1164792859_eram_p1.php/%D8. 7 Mart 2012.

URL-34, <http://lonely-sama.blogfa.com/post-178.aspx>. 9 Mart 2012.

URL-35, http://www.anobanini.ir/travel/fa/azarbaeijan-sh/1385/09/post_8.php. 9 Mart 2012.

URL-36, http://en.wikipedia.org/wiki/Shalimar_Gardens_Lahore. 9 Mart 2012.

URL-37, <http://fa.wikipedia.org/wiki>. 10 Mart 2012.

URL-38, <http://www.irancities.ir/historyshow.aspx?id=48>. 10 Mart 2012.

URL-39, <http://mahnazjahani.blogfa.com/post-3.aspx>. 10 Mart 2012.

URL-40, <http://aksghadimi.blogfa.com/post-142.aspx>. 10 Mart 2012.

URL-41, http://iran.fouman.com/Y/Picture_Farsi-Eshratabad_Building_Garden.htm. 10 Mart 2012.

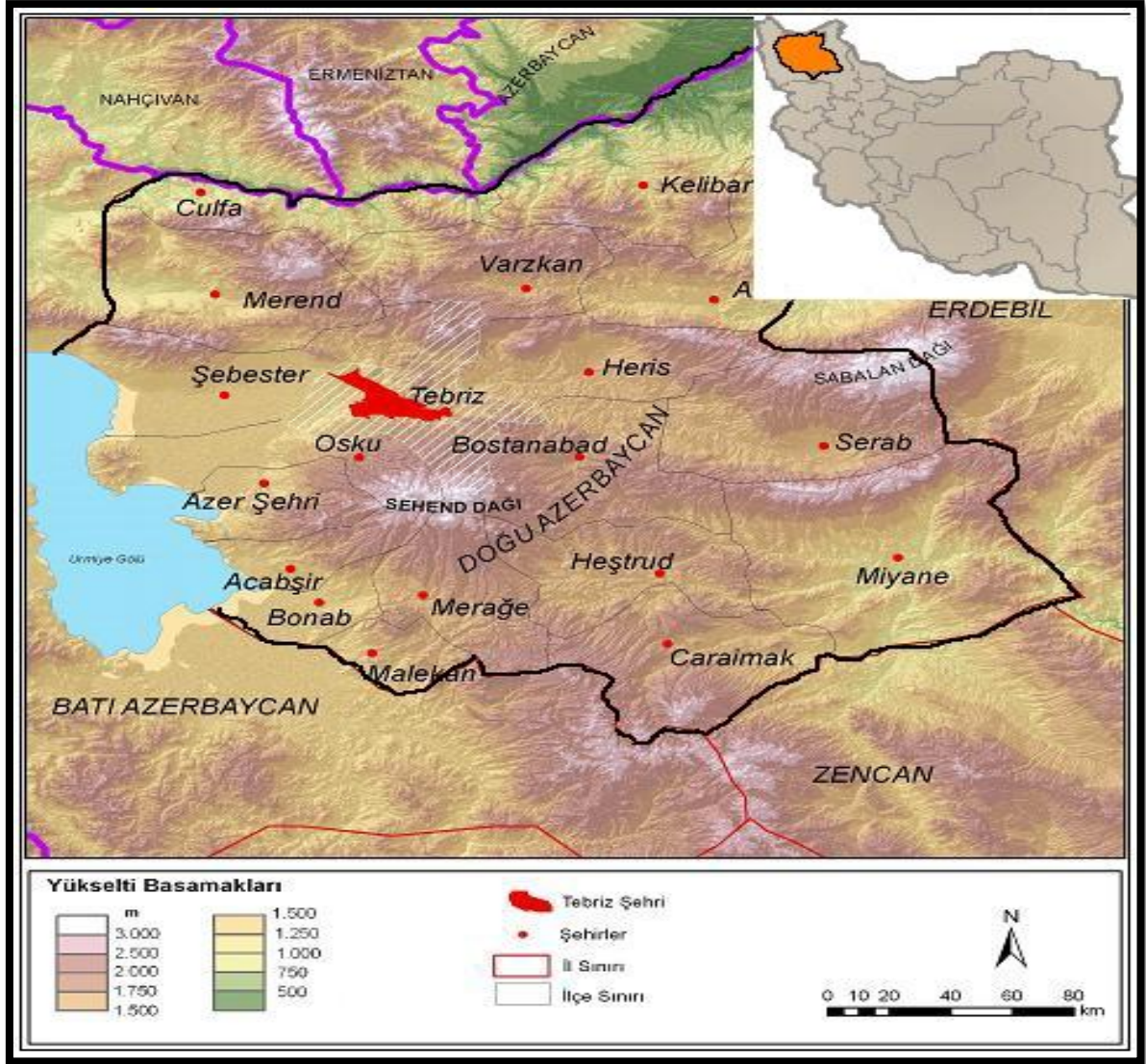
URL-42, <http://vefagh.co.ir/img/tourism/601/601.jpg>. 10 Mart 2012.

URL-43, <http://hamshahrionline.ir/news-65492.aspx>. 10 Mart 2012.

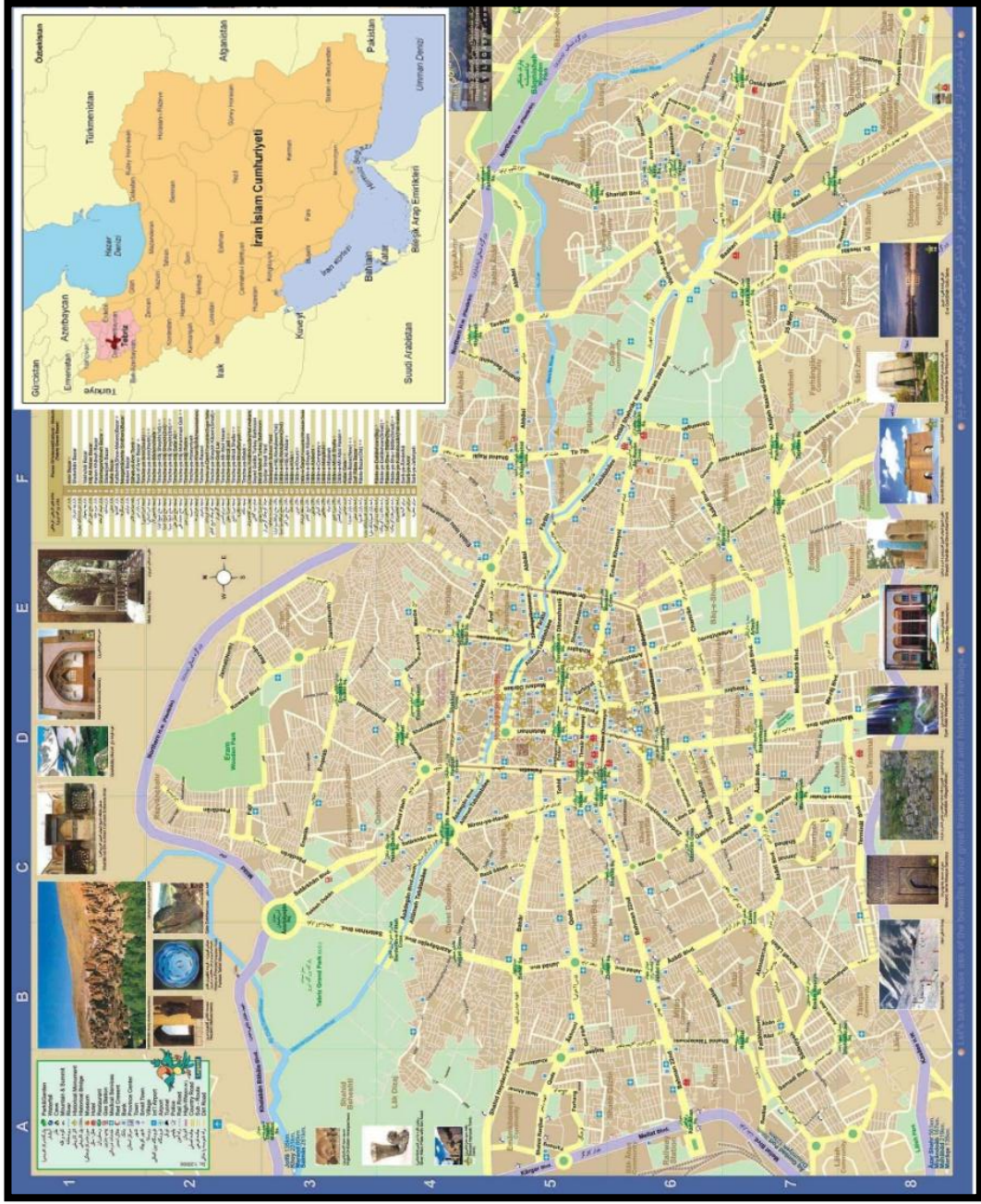
URL-44, <http://www.akharinnews.com/old-news/40529-.html>. 10 Mart 2012.

8. EKLER

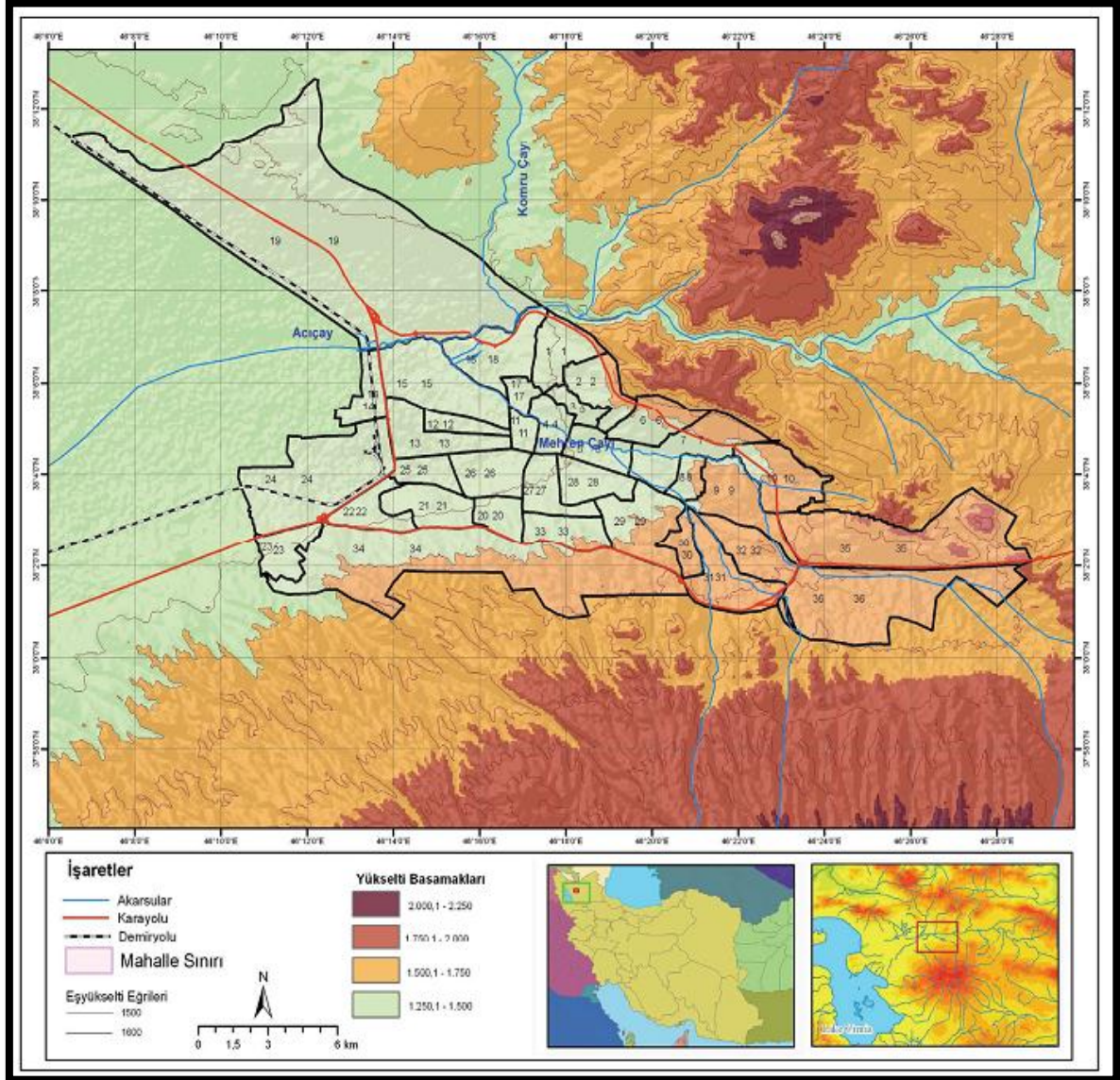
Ek 1. Doğu Azerbaycan'ın Fiziki Haritası (Tebriz Belediyesi, 2002)

Ek 2. İnan'da Tebriz Şehrinin Haritası (Tebriz Belediyesi, 2002)

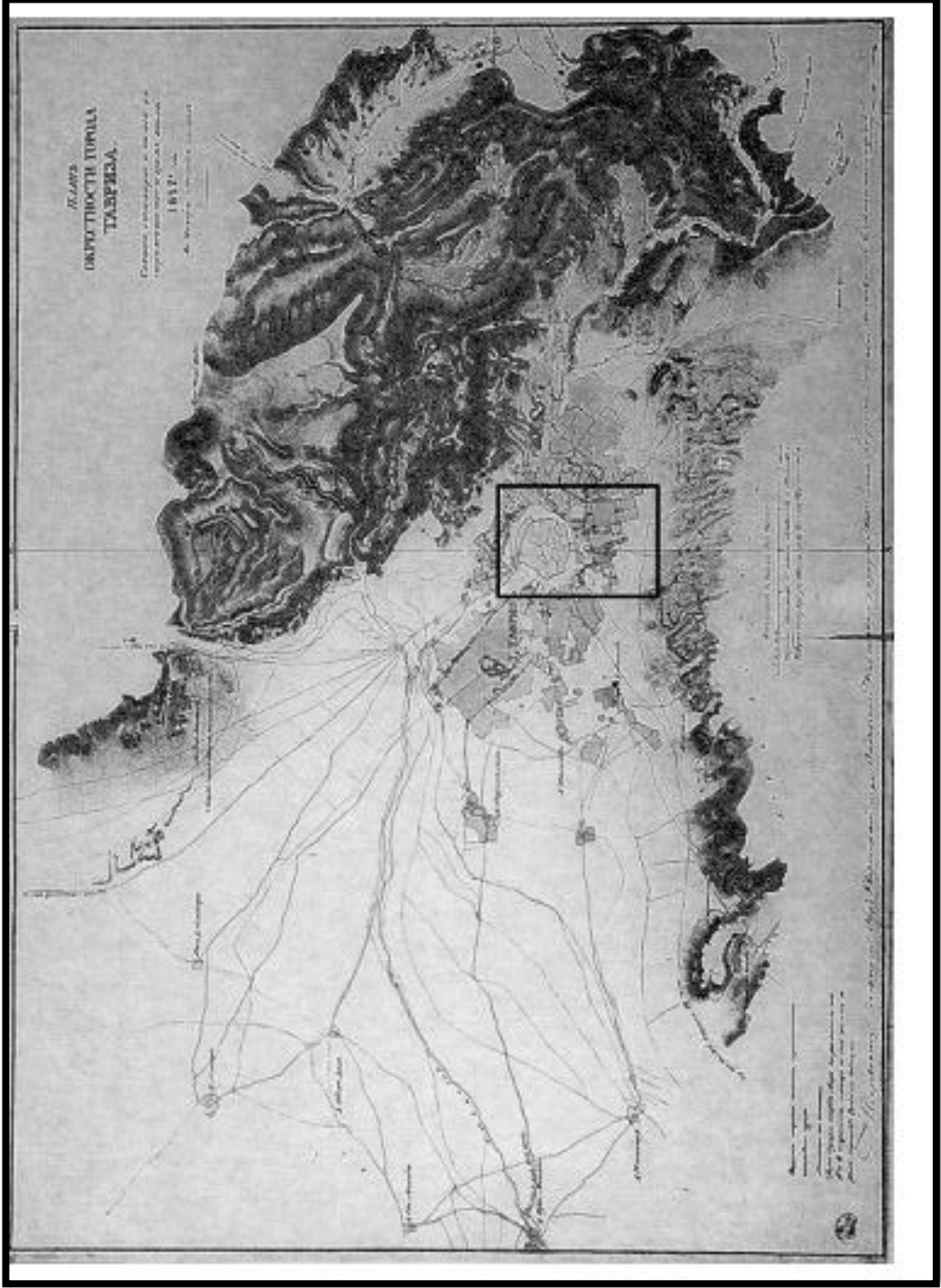
Ek 3. Tebriz Şehri ve Çevresi Yükselti Basamakları (Hipsometrik) Haritası

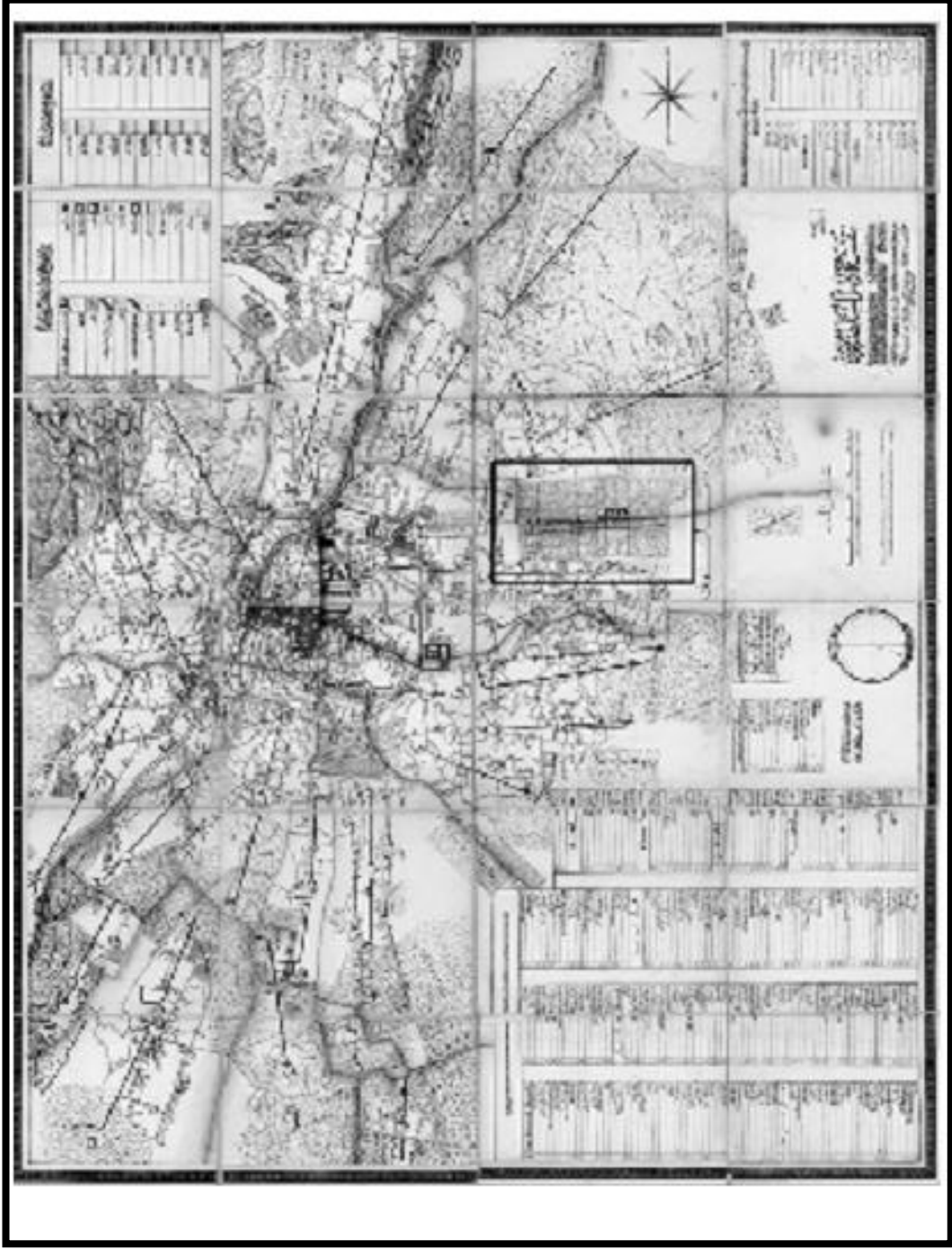
Ek 4. Tebriz Şehrinin Matrakçı Tarafından Yapılmış Tarihi Minyatürü

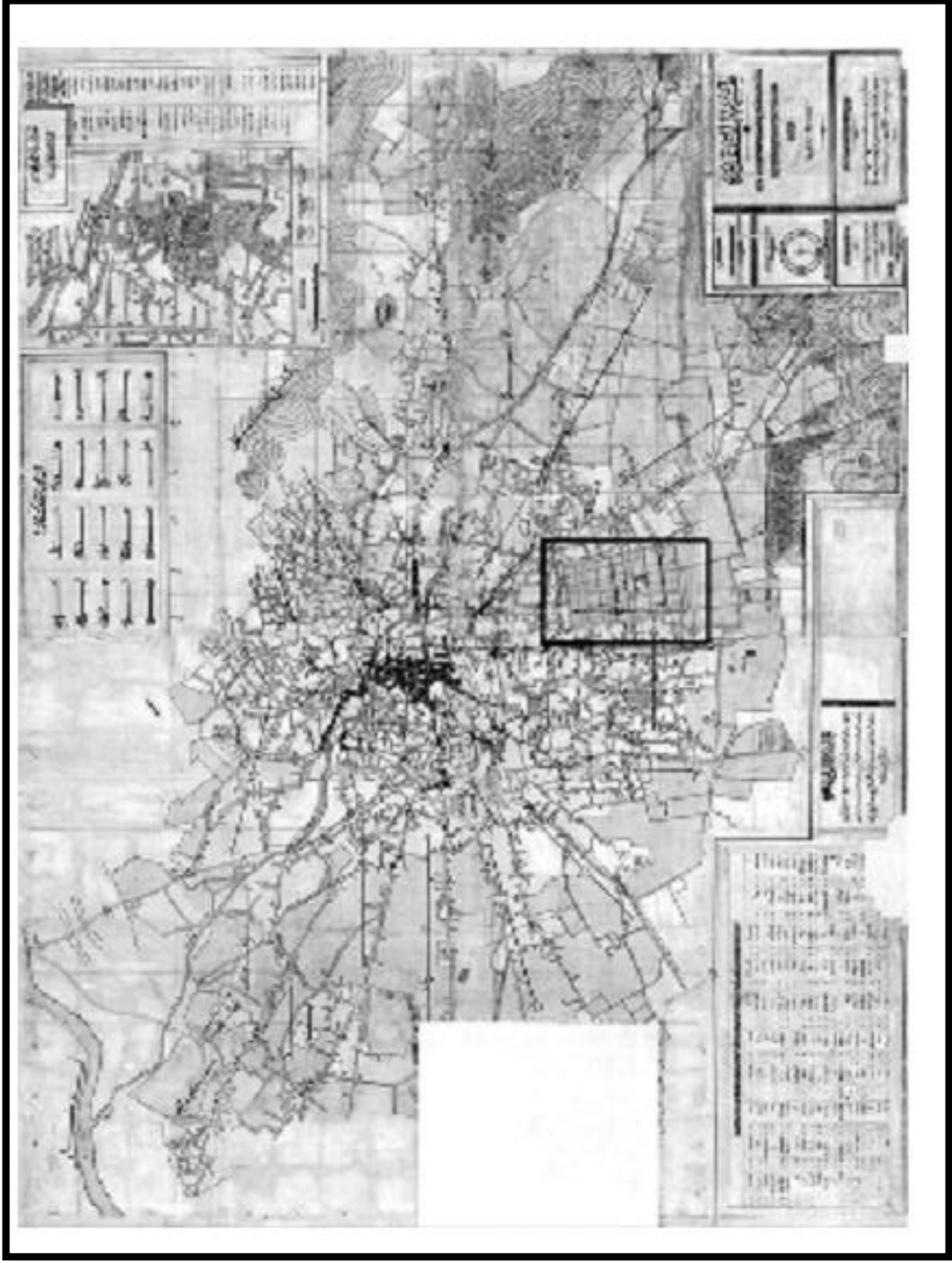
Ek 5. Tebriz'in Çevre Haritası (1863 M), (Tebriz Kültürel Miras Borusu, 2011)

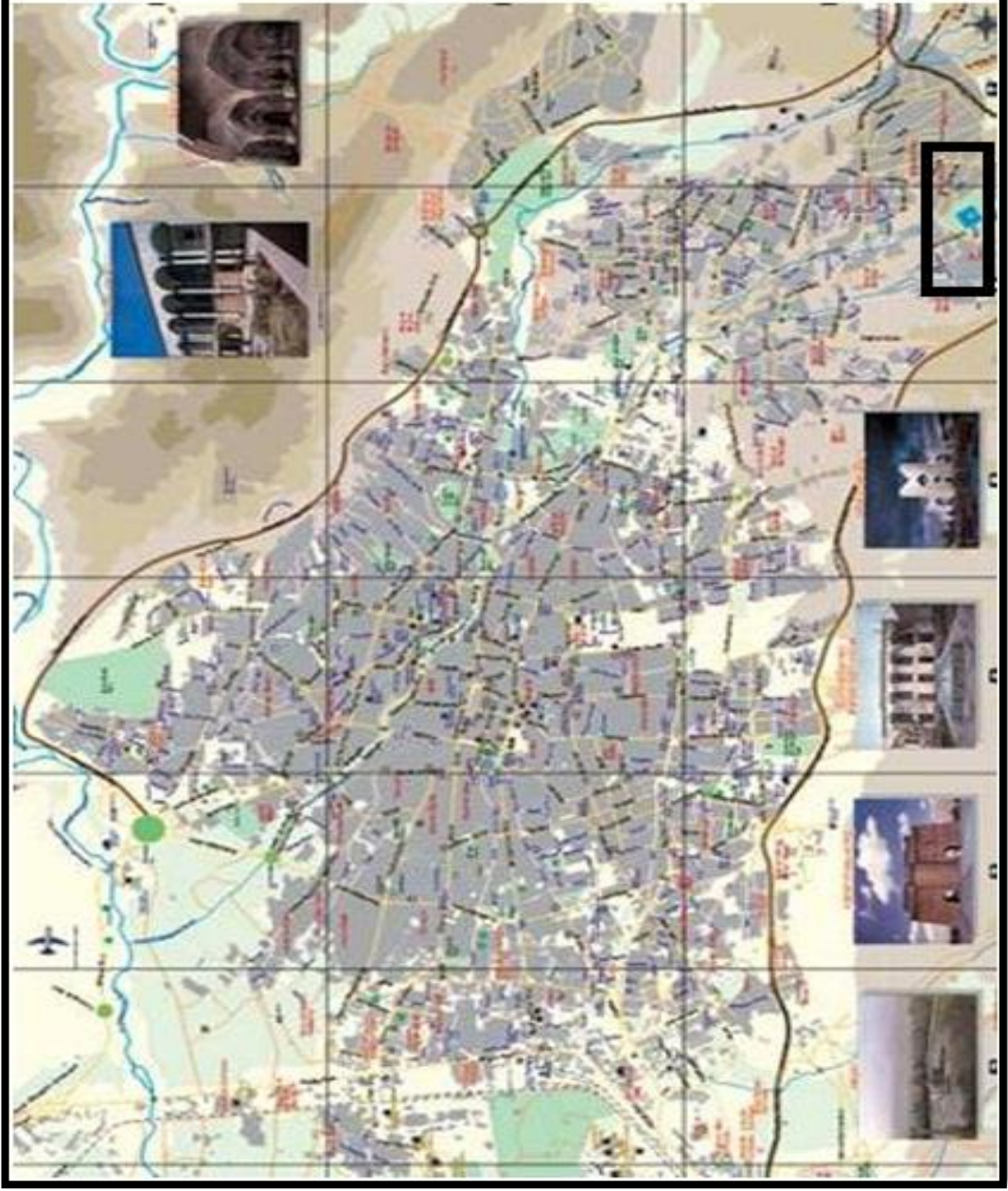
Ek 6. Dadrossaltane Haritası (1918 M), (Tebriz Kültürel Miras Borusu, 2011)

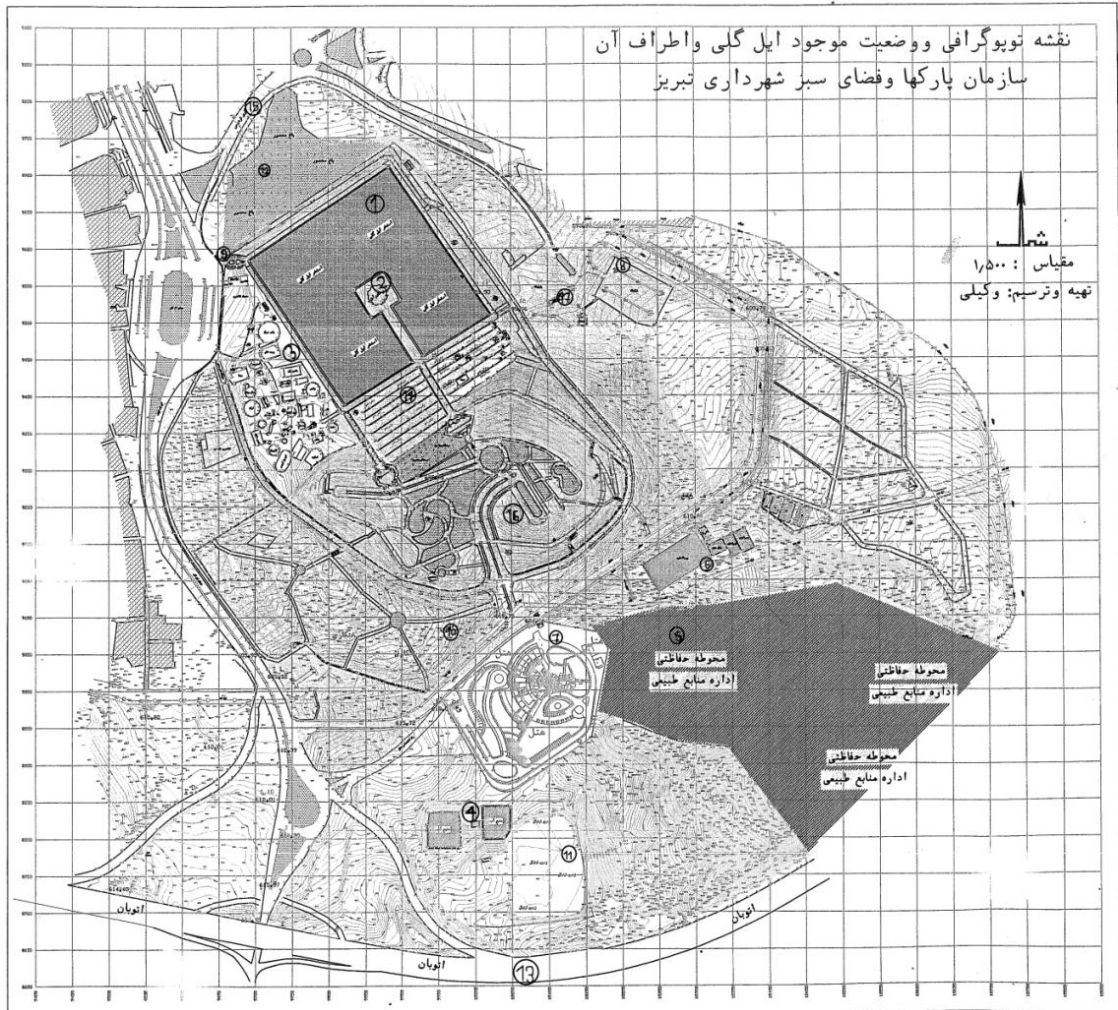
Ek 7. Darossaltane Haritası (1948 M), (Tebriz Kültürel Miras Borusu, 2011)

Ek 8. Tebriz Şehri Haritasında El Gölü Bahçenin Yeri

Ek 9. El Gölü Bahçesinin planı (Tebriz Belediyesi, 2011)

Ek 10. El Gölü Bahçesinin Haritası (Tebriz Belediyesinin Arşivlerinden)

Bayrak Tepesi	28	Doğu Kompleksi	19	Spor Alanları	10	Ofis Binası	1
Kafe	29	Doğal kaynak dairesinin fidan alanı	20	Kayak pisti	11	Giriş	2
Acil Merkezi	30	Tebriz'in güney karayolu,(şahitkesaı)	21	Bufe	12	Çıkış	3
Su Çeşmeleri	31	Su ve Atkısı Dairesi	22	Şelale	13	Merkezi Bina(resturant)	4
Pintball	32	Metro istasyonu	23	Oturma Terasları	14	Kültürel Miras Ofisi	5
Su içme yerleri	33	Eski Bahçeler	24	El Gölü Oteli	15	Lavabo	6
Çadır Kurma Alanı	34	Yoğun Ağaçlık	25	Havuz	16	Park Alanı	7
		Polis Ofisi	26	Parkın çevresindeki güzergah	17	Luna park	8
		Spor Aletleri	27	GünryKompleksi	18	Mescid	9

ÖZGEÇMİŞ

Sima POUYA, 1984 yılında İran'da Tebriz şehrinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Şabester'de tamamladıktan sonar 2002 yılında üniversite öğrenimine başladığı Tebriz Üniversitesinde Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nden 2006 yılında "Peyzaj Mimarı" ünvanı ile mezun oldu. 2007-2009 yılında Beril Madencilik Şirketinde çalıştı ve 2009 yılında K.T.Ü Fen Bilimleri Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı. Halen aynı bölümde çalışmalarını sürdürmekte olup çok iyi derecede İngilizce bilmektedir.